

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SAFİYYÜDDİN EL-HİLLÎ'NİN
ŞERHU'L-KÂFİYETİ'L-BEDÎ'İYYE'Sİ VE
BÛSÎRÎ'NİN KASÎDE-İ BÛRDE'Sİ İLE KARŞILAŞTIRMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zehra ORAN

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Arap Dili ve Belagatı**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI

HAZİRAN – 2021

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SAFİYYÜDDİN EL-HİLLÎ’NİN
ŞERHU’L-KÂFİYETİ’L-BEDÎ’İYYE’Sİ VE
BÛSÎRÎ’NİN KASÎDE-İ BÛRDE’Sİ İLE KARŞILAŞTIRMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zehra ORAN

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Arap Dili ve Belagatı

“Bu tez sınavı 29/06/2021 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI	Başarılı
Prof. Dr. Ali BULUT	Başarılı
Doç. Dr. Hamza ERMİŞ	Başarılı

	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	Zehra ORAN
Öğrenci Numarası	:	Y166008002
Enstitü Anabilim Dalı	:	Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı	:	Arap Dili ve Belagatı
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Safıyyüddin el-Hillî'nin Şerhu'l-Kâfiyetil-Bed'iyye'si ve Bûsirî'nin Kasîde-i Bürde'si ile Karşılaştırması
Benzerlik Oranı	:	%13
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.		
10/06/2021 İmza		
☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.		
Bilgilerinize arz ederim.		
...../...../20..... İmza		
Uygundur		
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI Tarih: 10.06.2021 İmza:		
☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR EYK Tarih ve No:	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	

ÖNSÖZ

Bedîyye türünün öncüsü olan Safiyyüddîn el-Hillî'nin *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye* adlı eserini konu edinen bu çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde; bedîî sanatların gelişimi, Hz. Peygamber'i methetme geleneği ve bedîyye türünün doğuşu hakkında genel bilgiler bulunmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde; Safiyyüddîn el-Hillî'nin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkında bilgiler verilmektedir.

İkinci bölümde; Safiyyüddîn el-Hillî'nin el-Kâfiyetü'l-bedî'iyye adlı kasidesinin içerik ve üslubu hakkında bilgi verilmiş ve Kasîde-i Bürde ile muhteva bakımından karşılaştırması yapılmıştır.

Üçüncü bölüm ise *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*'de geçen bedîî sanatlara ayrılmıştır. Bu bölümde eserde geçen edebî sanatlar açıklanarak diğer müelliflerle tespit edilen yorum farklılıklarına değinilmiş ve Hillî'nin kasidesinde bulunan örnek beyitlerde sanatların nasıl kullanıldığı açıklanmıştır.

Bu tezin yazılma sürecinde çalışmamı inceleyerek değerlendirmelerde bulunan danışman hocam sayın Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI'ya değerli yönlendirmeleri için teşekkürlerimi sunarım. Yine bu süreçte tezimi okuyarak görüşlerini belirten Fatma Hayrünnisa ÇİL'e, yardımlarını esirgemeyen Hülya AFACAN'a, Rumeysa AYVERDİ'ye, Ahsen Büşra DİLİPAK'a, Fatıma Betül KADAĞ'a, Nisanur GEDİK'e ve kıymetli eşim Murat ORAN'a teşekkürü borç bilirim.

Zehra ORAN

07.06.2021

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	ix
ÖZET	x
ABSTRACT	xi

GİRİŞ.....	1
------------	---

BÖLÜM 1: SAFİYYÜDDİN EL-HİLLÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	18
---	----

1.1. Hayatı	18
1.2. Eserleri.....	24
1.2.1. Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'yye	24
1.2.2. Dîvân	25
1.2.3. Dürerü'n-nühûr fî medâ'ihî'l-Meliki'l-Mansûr (Artukiyyât).....	26
1.2.4. el-‘Âtîlû'l-hâlî ve'l-murhasû'l-ğâlî	26
1.2.5. ed-Dürrü'n-nefis fî ecnâsi't-tecnîs	27
1.2.6. el-Ağlâtî.....	27
1.2.7. er-Resâ'il	27
1.2.8. es-Saydu bi'l-bunduk (el-Hidmetü'l-celîle)	28
1.2.9. el-Mesâlis ve'l-mesânî fî'l-me‘âlî ve'l-me‘ânî	29
1.2.10. el-Mîzân fî ‘ilmi'l-edvâr ve'l-evzân.....	29
1.3. Edebî Kişiliği.....	29
1.3.1. Şiir Türleri ve İşlediği Konular	31
1.3.1.1. Fahr (Övünme) ve Hamâset (Epik Şiir)	31
1.3.1.2. Medih	33
1.3.1.3. Risâ'	34
1.3.1.4. Gazel	35
1.3.1.5. Hamriyyât	35
1.3.1.6. Tardiyyât	36
1.3.1.7. Zühd	36
1.3.1.8. Vâsf	36
1.3.1.9. el-Hânîn ile'l-vatan (Vatan Hasreti)	37

1.3.1.10. İhvâniyyât	38
----------------------------	----

BÖLÜM 2: EL-KÂFİYETÜ'L-BEDÎ'İYYE'NİN İÇERİK VE ÜSLUBU VE KASÎDE-İ BÜRDE İLE KARŞILAŞTIRMASI..... 40

2.1. el-Kâfiyetü'l-Bedî'îyye'nin İçeriği.....	40
2.1.2. İşlenen Konular	40
2.1.2.1. Sevgi, Sevgiliye Duyulan Özlem ve Üzüntü	40
2.1.2.1. Etrafindakiler Tarafından Kınanma ve Kınayanlara Cevap Verme..	42
2.1.2.3. Pişmanlık.....	43
2.1.2.4. Hz. Peygamber'e Övgü.....	43
2.1.2.5. Hz. Peygamber'in Mucizeleri	44
2.1.2.6. Hz. Peygamber'in Gazveleri	45
2.1.2.7. Hz. Peygamber'in Ashabı	46
2.1.2.8. Hz. Peygamber'in Ordusu.....	46
2.1.2.9. Orduya Katılan Sahâbîlerin Kılıçları	47
2.1.2.10. Orduya Katılan Sahâbîlerin Atları	47
2.1.2.11. Hz. Peygamber'in Ailesi	48
2.1.2.12. Diğer Peygamberlerin Kıssaları	48
2.1.2.13. Hz. Peygamber'e, Ailesine ve Ashabına Dua	48
2.1.2.14. Eseri Yazma Sebebi ve Amacı.....	48
2.1.3. el-Kâfiyetü'l-Bedî'îyyenin Bölümleri	49
2.1.3.1. Nesib	49
2.1.3.2. Medih	50
2.1.3.3. Dua.....	50
2.2. Yapı ve Üslup	51
2.3. el-Kâfiyetü-bedî'îyye ve Kasîdetü'l-Bürde Karşılaştırması.....	52
2.3.1. Kasideyi Yazma Sebepleri	52
2.3.2. Muhteva ve Yapılarının Karşılaştırması.....	54
2.3.3. Yapı ve Üsluplarının Karşılaştırması	63

BÖLÜM 3: ŞERHU'L-KÂFİYETİ'L-BEDÎ'İYYE'DEKİ BEDÎÎ SANATLAR ... 65

3.1. Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye'deki Bedî Sanatlar	65
3.1.1. Berâ'atu'l-matla' (بِرَاعَةُ الْمَطْلَعِ)	65
3.1.2. Tecnîsü't-terkîb (تَجْنِيسُ التَّرْكِيبِ)	66
3.1.3. Tecnîsü'l-mutlak (تَجْنِيسُ الْمُطْلَقِ)	67
3.1.4. Tecnîsü't-telfîk (تَجْنِيسُ التَّلْفِيقِ)	68
3.1.5. et-Tecnîsü'l-müzeyyel (التَّجْنِيسُ الْمُدَيَّلُ)	69
3.1.6. et-Tecnîsü'l-lâhık (التَّجْنِيسُ الْأَحَقُّ)	69
3.1.7. et-Tecnîsü't-tâm (التَّجْنِيسُ التَّامُ)	70
3.1.8. et-Tecnîsü'l-mutarref (التَّجْنِيسُ الْمُطَرَّفُ)	71
3.1.9. et-Tecnîsü'l-musahhaf (التَّجْنِيسُ الْمُصَحَّفُ)	72
3.1.10. et-Tecnîsü'l-muharref (التَّجْنِيسُ الْمُحَرَّفُ)	72
3.1.11. et-Tecnîsü'l-lafzî (التَّجْنِيسُ اللَّفْظِيّ)	73
3.1.12. et-Tecnîsü'l-maklûb (التَّجْنِيسُ الْمَقْلُوبُ)	74
3.1.13. et-Tecnîsü'l-ma'nevî (التَّجْنِيسُ الْمَعْنَوِيّ)	74
3.1.14. et-Tıbâk (الطِّبَاقُ)	76
3.1.15. el-İstitrâd (الِاسْتِطْرَادُ)	76
3.1.16. et-Tevşih (التَّوْشِیحُ)	77
3.1.17. el-Mukâbele (الْمُقَابَلَةُ)	78
3.1.18. el-Leff ve'n-Neşr (الْلَفُّ وَالنَّشْرُ)	79
3.1.19. et-Tezyîl (التَّذْيِيلُ)	80
3.1.20. el-İltifât (الْإِلْتِفَاطُ)	80
3.1.21. et-Tefvîf (التَّفْوِيفُ)	81
3.1.22. el-Hezl ellezî yurâdu bihi'l-cid (الْهَزْلُ الَّذِي يُرَادُ بِهِ الْجِدُّ)	82
3.1.23. 'Îtâbu'l-mer'i nefsehû (عِتَابُ الْمَرْءِ نَفْسَهُ)	82
3.1.24. Reddû'l-'acüz 'ale's-sadr (رَدُّ الْعَجْزِ عَلَى الصَّدْرِ)	83
3.1.25. el-Muvârabe (الْمُؤَارَبَةُ)	84

3.1.26. el-Hica' fi ma'razi'l-medh (الحجاء في معرض المدح)	84
3.1.27. et-Tehekküm (التَهَكُّم)	85
3.1.28. el-İbhâm (الإِبْهَام)	86
3.1.29. en-Nezâhe (النِّزَاهَةُ)	86
3.1.30. et-Teslîm (التَّسْلِيم)	87
3.1.31. et-Tahyîr (التَّخْيِير)	88
3.1.32. el-Kavlu bi'l-mûcib (الْقَوْلُ بِالْمُوجِبِ)	89
3.1.33. el-İftinân (الِافْتِنَانُ)	89
3.1.34. el-Murâca'a (المُرَاجَعَةُ)	90
3.1.35. el-Münâkaza (الْمُنَاقَظَةُ)	90
3.1.36. et-Teğâyur (التَّغَايُرُ)	91
3.1.37. el-İktifâ' (الِاِكْتِفَاءُ)	91
3.1.38. Teşâbuhu'l-etrâf (تَشَابُهُ الْأَطْرَافِ)	92
3.1.39. el-İstidrâk (الِاسْتِذْرَاكُ)	92
3.1.40. el-İstisnâ' (الِاسْتِثْنَاءُ)	93
3.1.41. et-Teşrî' (التَّشْرِيعُ)	94
3.1.42. et-Temsîl (التَّمْثِيلُ)	95
3.1.43. Tecâhülü'l-ârif (تَجَاهُلُ الْعَارِفِ)	95
3.1.44. İrsâlû'l-mesel (إِرْسَالُ الْمَثَلِ)	96
3.1.45. et-Tetmîm (التَّتْمِيمُ)	96
3.1.46. el-Kelâmu'l-câmi' (الْكَلَامُ الْجَامِعُ)	97
3.1.47. et-Tevcîh (التَّوْجِيهِ)	97
3.1.48. el-Kasem (الْقَسَمُ)	98
3.1.49. el-İsti'âre (الِاسْتِعَارَةُ)	99
3.1.50. Murâ'âtü'n-nazîr (مُرَاعَاةُ النَّظِيرِ)	99
3.1.51. el-Berâ'atu't-tehallus (بِرَاعَةُ التَّحْلُصِ)	100

3.1.52. el-İttirâd (الإطْرَاد)	100
3.1.53. et-Tekrâr (التَّكْرَارُ).....	100
3.1.54. et-Tevriye (التَّوْرِيَّةُ).....	101
3.1.55. el-Mezhebü'l-kelâmî (المَذْهَبُ الْكَلَامِي).....	103
3.1.56. et-Tevşî' (التَّوْشِيعُ)	104
3.1.57. el-Münâsebetü'l-lafziyye (الْمُنَاسَبَةُ اللَّفْظِيَّةُ)	104
3.1.58. et-Tekmîl (التَّكْمِيلُ).....	105
3.1.59. el-'Aks (العَكْسُ)	106
3.1.60. et-Terdîd (التَّرْدِيدُ).....	106
3.1.61. el-Mübâlağa (المُبَالَغَةُ)	107
3.1.62. el-İğrâk (الإِغْرَاقُ)	107
3.1.63. el-Gulûv (الْغُلُوءُ)	108
3.1.64. el-Îğâl (الإِغْالُ)	108
3.1.65. Nefyü's-şey' bi îcâbihî (نَفْيُ الشَّيْءِ بِإِيجَابِهِ).....	109
3.1.66. el-İşâra (الإِشَارَةُ).....	109
3.1.67. en-Nevâdir (النَّوَادِرُ).....	110
3.1.68. et-Terşîh (التَّرْشِيحُ)	110
3.1.69. el-Cem' (الْجَمْعُ).....	111
3.1.70. et-Tefrîk (التَّفْرِيقُ)	111
3.1.71. et-Taksîm (التَّقْسِيمُ)	112
3.1.72. el-Cem' me'a't-tefrîk (الْجَمْعُ مَعَ التَّفْرِيقِ)	113
3.1.73. el-Cem' me'a't-taksîm (الْجَمْعُ مَعَ التَّقْسِيمِ).....	113
3.1.74. İ'tilâfü'l-ma'nâ me'a'l-ma'nâ (إِتْيَافُ الْمَعْنَى مَعَ الْمَعْنَى).....	114
3.1.75. el-İştirâk (الإِشْتِرَاكُ).....	114
3.1.76. el-Îcâz (الإِيجَازُ)	115
3.1.77. el-Müşâkele (المُشَاكَلَةُ).....	116
3.1.78. İ'tilâfü'l-lafz me'a'l-ma'nâ (إِتْيَافُ اللَّفْظِ مَعَ الْمَعْنَى).....	116

3.1.79. et-Teşbîh (التَّشْبِيه)	117
3.1.80. el-İştikâk (الإِشْتِقَاق)	117
3.1.81. et-Tasrî' (التَّصْرِيع)	118
3.1.82. et-Teştîr (التَّشْطِير)	118
3.1.83. et-Tersî' (التَّرْصِيع)	119
3.1.84. el-Müvâzene (المُوازَنَة)	120
3.1.85. et-Teczi'e (التَّجْزِئَة)	120
3.1.86. et-Tescî' (التَّسْجِيع)	121
3.1.87. el-Mümâsele (المُمَازَلَة)	121
3.1.88. et-Tesmî't (التَّسْمِيط)	122
3.1.89. et-Tatrîz (التَّطْرِيز)	122
3.1.90. el-İrdâf (الإِزْدَاف)	123
3.1.91. el-Kinâye (الْكِنَايَة)	124
3.1.92. el-İltizâm (الإِلتِزَام)	124
3.1.93. el-Muvârede (المُوازَدَة)	125
3.1.94. et-Tecrîd (التَّجْرِيد)	126
3.1.95. el-Mecâz (المَجَاز)	126
3.1.96. et-Tertîb (التَّرْتِيب)	127
3.1.97. el-İlgâz (الإِلْغَاز)	127
3.1.98. el-Îzâh (الإِیْضَاح)	128
3.1.100. Selâmetü'l-ihtirâ' (سَلَامَة الإِخْتِرَاع)	129
3.1.101. Hüsnü'l-ittibâ' (حُسْنُ الإِتْبَاع)	130
3.1.102. İ'tilâfu'l-lafz me'a'l-lafz (إِتِّیْلَافُ اللَّفْظِ مَعَ اللَّفْظِ)	131
3.1.103. et-Tevhîm (التَّوْهِيم)	131
3.1.104. Teşbîhü Şey'eyn bi-Şey'eyn (تَشْبِيْهُ شَيْئَيْنِ بِشَيْئَيْنِ)	132
3.1.105. İ'tilâfu'l-lafz me'a'l-vezn (إِتِّیْلَافُ اللَّفْظِ مَعَ الْوُزْنِ)	132

3.1.106. el-Bast (البَسْطُ).....	133
3.1.107. es-Selb ve'l-Îcâb (السَّلْبُ والإِيجَابُ).....	133
3.1.108. Hasru'l-cüz'î ve ilhâkuhû bi'l-küllî (حَصْرُ الْجُزْئِي وَالْحَقُّهُ بِالْكُلِّيِّ).....	134
3.1.109. el-Ferâid (الفَرَائِدُ).....	134
3.1.110. el-'Unvân (العُنْوَانُ).....	135
3.1.111. Hüsnu'n-Nesak (حُسْنُ النَّسَقِ).....	135
3.1.112. et-Ta' rîz (التَّغْرِيبُ).....	136
3.1.113. el-Îttifâk (الِاتِّفَاقُ).....	136
3.1.114. Î'tilâfü'l-ma'nâ me'a'l-vezn () (اِئْتِلَافُ الْمَعْنَى مَعَ الْوِزْنِ).....	137
3.1.115. el-Maklûb ve'l-Müstevî (المَقْلُوبُ وَالْمُسْتَوِي).....	137
3.1.116. et-Tehzîb ve't-Te'dîb (التَّهْذِيبُ وَالتَّأْدِيبُ).....	138
3.1.117. et-Tevzî' (التَّوْزِيعُ).....	138
3.1.118. el-Însicâm (الِإِنْسِجَامُ).....	138
3.1.119. el-Îdâ' (الِإِدْأَغُ).....	139
3.1.120. et-Temkîn (التَّمْكِينُ).....	140
3.1.121. et-Teshîm (التَّسْهِيمُ).....	140
3.1.122. el-Îsti'âne (الِإِسْتِيعَانَةُ).....	141
3.1.123. et-Tafsîl (التَّفْصِيلُ).....	141
3.1.124. et-Tenkîr (التَّنْكِيرُ).....	142
3.1.125. el-Hazf (الحَذْفُ).....	142
3.1.126. el-Îttisâ' (الِإِتْسَاعُ).....	143
3.1.127. et-Tefsîr (التَّفْسِيرُ).....	143
3.1.128. et-Ta'lîl (التَّعْلِيلُ).....	144
3.1.129. et-Te'attuf (التَّعَطُّفُ).....	145
3.1.130. el-Cem'u'l-mu'telif ve'l-muhtelif (الْجَمْعُ الْمُؤْتَلَفُ وَالْمُخْتَلِفُ).....	146
3.1.131. el-Îstitbâ' (الِإِسْتِيبَاعُ).....	146

3.1.132. et-Tedbîc (التدبُّيعُ)	147
3.1.133. el-İbdâ' (الإبداعُ)	147
3.1.134. el-İstihdâm (الاستِخدامُ)	148
3.1.135. et-Tâ'a ve'l-'isyân (الطَّاعَةُ وَالْعِصْيَانُ)	149
3.1.136. et-Tefrî' (التَّفْرِيعُ)	150
3.1.137. el-Medh fî ma'razi'z-zem (المدحُ في معرضِ الذمِّ)	150
3.1.138. et-Ta'dîd (التَّعْدِيدُ)	151
3.1.139. el-Müzâvece (المُزَاوَجَةُ)	152
3.1.140. Hüsnü'l-beyân (حُسْنُ الْبَيَانِ)	152
3.1.141. es-Suhûle (السُّهُولَةُ)	152
3.1.142. el-İdmâc (الإدماجُ)	153
3.1.143. el-İhtirâs (الإختِراسُ)	153
3.1.144. Berâ'atü't-Taleb (بِرَاعَةُ الطَّلَبِ)	154
3.1.145. el-İ'tirâz (الإعتِراضُ)	154
3.1.146. el-Müsâvât (المُساوَاةُ)	155
3.1.147. el-'Akd (العَقْدُ)	156
3.1.148. el-İktibâs (الإقتِباسُ)	156
3.1.149. et-Telmîh (التَّلْمِيحُ)	157
3.1.150. er-Rucû' (الرُّجُوعُ)	158
3.1.151. Berâ'atü'l-Hitâm (بِرَاعَةُ الْحِتَامِ)	158
3.2. Hillî'nin Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye'deki Şerh Üslubu	158
SONUÇ	162
KAYNAKÇA	164
ÖZGEÇMİŞ	170

KISALTMALAR

b. : Bin, ibn

Bk. : Bakınız

Çev. : Çeviri

ed. : Editör

h. : Hicrî

Hz. : Hazreti

ö. : Ölüm Yılı

s.a.v. : Sallallâhü aleyhi ve sellem

ts. : Tarihsiz

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Thk. : Tahkik Eden

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Safiyyüddîn el-Hillî'nin Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye'si ve Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'si ile Karşılaştırması			
Tezin Yazarı: Zehra ORAN		Danışman: Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI	
Kabul Tarihi: 29.06.2021		Sayfa Sayısı: x + 170	
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri		Bilim Dalı: Arap Dili ve Belagatı	
Bu çalışmada, Arap Edebiyatı'nda bedîiyyât türünün oluşmasında önemli bir etkisi bulunan Safiyyüddîn el-Hillî'nin el-Kâfiyetü'l-bedî'iyye adlı Hz. Peygamber'i metheden kasidesi konu edilmiştir. Araştırmaya temel teşkil eden kaynak onun kasidesinin bedî sanatlar açısından şerhi olan <i>Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye</i> adlı eserdir. Giriş ve üç bölümden oluşan çalışmamızda öncelikle bedî sanatların ve Hz. Peygamber'e yazılan methiyelerin tarihsel gelişimi ile bedîiyye türünün doğuşu hakkında bilgi verilmiş, daha sonra birinci bölümde Safiyyüddîn el-Hillî'nin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği araştırılmıştır. İkinci bölümde yüz kırk beş beyitten oluşan el-Kâfiyetü'l-bedî'iyye adlı kasidenin muhteva ve üslup özellikleri incelenmiştir. Ardından Hillî'nin kasidesi, kendisine nazire yaptığı iddia edilen Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin el-Kevâkibü'd-dürriye fî medhi hayri'l-beriyye adlı kasidesiyle karşılaştırması yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise <i>Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye</i> adlı eserde işlenen yüz elli bir bedî sanat açıklanarak, Hillî'nin bu sanatları açıklamada kaynak olarak kullandığı eserlerden ne ölçüde etkilendiği ve hangi konularda farklı bir yol izlediği araştırılmıştır. Sonuç olarak Hillî'nin, el-Kâfiyetü'l-bedî'iyye'si ve Bûsîrî'nin kasidesi arasında muhteva ve üslup açısından büyük benzerlik olduğu görülmüştür. Bu durum Hillî'nin Bûsîrî'ye nazire yaptığı şeklindeki iddiayı desteklemektedir. Diğer taraftan Hillî'nin <i>Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye</i>'deki sanatları açıklarken, İbn Ebû'l-İsba'ın <i>Tahrîru't-tahbîr</i> adlı eseri başta olmak üzere kaynak olarak kullandığı kitaplardan çokça etkilendiği, sık sık onlardan alıntılar yaptığı ve onlarla aynı örnekleri kullandığı tespit edilmiştir. Ayrıca, Hillî'nin şerhinde kendi tespit ve değerlendirmelerine de yer verilmiştir.			
Anahtar Kelimeler: Bedî', Hillî, el-Kâfiyetü'l-bedî'iyye, Bedîiyyâ			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: Analysis of Safi al-Din al-Hilli's Sharh al-Kafiya al-Badī'īya and Comparison of It to Bûsîrî's Qasida al-Burda			
Author of Thesis: Zehra Oran		Supervisor: Prof. Dr. Ahmet Bostancı	
Accepted Date: 29.06.2021		Number of Pages: x + 170	
Department: Basic Islamic Sciences		Subfield: Arabic Language and Rhetoric	
In this study, <i>Safi al-Din al-Hilli's</i> qasida al-Kâfiya al-badī'īya which has a significant impact on the formation of the badī'īyyat genre in Arabic Literature is discussed. The source that forms the basis of the research is the work named <i>Sharh al-Kafiya al-badī'īya</i>. Initially, information about the historical development of the badī arts. In the first chapter, Hilli's life, works, and literary personality were analyzed. In the second part, the content and stylistic features of the qasida named al-Kafiya al-badī'īya were examined. Then, Hilli's qasida has been compared with Muhammad b. Said al-Bûsîrî's qasida, al-Kawakib al-Durriyah fi Madh Khayr al-Bariya, allegedly wrote against Hilli's work as a nazirah. In the third part, Badī' arts in the work named <i>Sharh al-Kafiya al-badī'īya</i> are explained together with to what extent Hilli was influenced by the works he used as a source to explain these arts. As a result, it has been found a great similarity between Hilli's and Bûsîrî's qasida in terms of content and style. This situation supports the claim that Hilli made a nazirah to Bûsîrî. Secondly, it is founded that while explaining the arts in <i>Sharh al-Kafiya al-badī'īya</i>, Hilli was greatly influenced by the books he used as a source, and he often quoted from them and gave the same samples with them. Lastly, founded that the book he has been influenced by the most was the work of Ibn Abi l-Isba' named <i>Tahrîr al-tahbîr</i>. Hilli's determinations and evaluations are also included in his commentary.			
Keywords: Badī', Hillî, al-Kâfiya al-badī'īya, Badī'īyyat			

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Safıyyüddîn el-Hillî, methiyeleri ile tanınan bir Arap şairidir. Şiirlerinde edebî sanatları çokça kullanarak şairlikteki maharetini göstermiştir. Hz. Peygamber'i methettiği "el-Kâfiyetü-bedî'iyye" adlı şiirinde de bedî sanatları kullanmadaki ustalığını ortaya koymuştur. Daha sonra bu şiirdeki bedî sanatları şerh eden bir eser kaleme almıştır. Hillî'nin bedî sanatları kullandığı ve geliştirdiği *Şerhu'l-Kâfiyeti-bedî'iyye* adlı eseri, çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmamızda, bir belâgat kitabı olarak eserin içerisindeki bedî sanatlar, bir Peygamber methiyesi olarak da şiirin üslup ve içeriği ele alınacaktır. Ardından el-Kâfiyetü-bedî'iyye'yi kendisine nazîre olarak yazdığı iddia edilen Bûsîrî'ye ait Kasîde-i Bürde ile karşılaştırması yapılacaktır.

Çalışmanın Amacı

Safıyyüddîn el-Hillî'nin *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye* adlı eserini ele alan bu çalışmanın amacı, ele aldığı şiiri sanatlar, içerik ve üslup bakımından incelemek ve el-Kâfiyetü-bedî'iyye adlı kasideyi Kasîde-i Bürde ile karşılaştırarak benzerlik veya farklılıklarını ortaya koymaktır.

Çalışmanın Önemi

Safıyyüddîn el-Hillî'nin "el-Kâfiyetü-bedî'iyye" adlı şiiriyle peygamber methiyelerine yeni bir soluk getirdiği, daha sonra bedîyyat olarak isimlendirilecek olan yeni bir edebî türün ortaya çıkmasına vesile olduğu kabul edilmektedir. Bedîyyât ile alakalı çalışmalarda Safıyyüddîn el-Hillî ve *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye* ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Aziz Yavuz'a ait *Safıyyüddîn el-Hillî'nin el-Kâfiyetü-bedî'iyye'si* adlı bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Söz konusu tezde edebî sanatlar esas alınmış, kasidenin muhteva ve üslup özelliklerine kısaca değinilmiştir. *Şerhu'l-Kâfiyeti-bedî'iyye*'yi edebî ve didaktik yönlerini bir arada ele alan ve benzeri olduğu Kasîde-i Bürde ile mukayesesini yapan bir çalışma bulunmamaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızda incelediğimiz temel kaynak Safiyyüddîn el-Hillî'nin “el-Kâfiyetü-bedî'iyye” adındaki şiirini şerh ettiği *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye fî 'ulûmi'l-belâga ve mehâsini'l-bedî'* isimli eseridir.¹

Üç bölüm olarak hazırlanan çalışmamızın birinci bölümünde, Safiyyüddîn el-Hillî'nin hayatı, eserleri ve edebi kişiliği hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde, Safiyyüddîn el-Hillî'nin el-Kâfiyetü-bedî'iyye adlı kasidesi içerik ve üslup açısından değerlendirilmiş, ardından Kasîde-i Bürde karşılaştırması yapılmıştır. Üçüncü bölüm ise eserdeki bedî sanatlarına ayrılmıştır.

Hizmet Peygamber'i Methetme Geleneği

Methiye kelimesi, Türkçede övme anlamına gelen, Arapça *medeha* (مدح) kökünden olan masdar-ı sînâîdir. *Medeha* (مدح) fiili; yerme anlamına gelen *hecâ* (هجا) fiilinin zıt anlamlısıdır.²

Kişi, topluluk ve çeşitli mekânları övme amacıyla yazılan şiirlere Türkçede, “methiye” denilmektedir. Arapçada bu anlam, “medih” (المدح) kelimesi ile ifade edilmektedir.³

Şairlerin bir kişiyi, o kişinin yaşadığı toplumu veya ülkeyi övme amacıyla şiir nazmetmeleri Câhiliye Döneminden beri devam eden bir durumdur.⁴ Eski dönemlerden beri tarihte önemli yer edinmiş şahıslar şiirlerde güzel sıfatları ile övülmüşlerdir. Şairler; cömertlik, cesaret, kahramanlık, güzel ahlak, öne çıkan güzel özellikler ve yapılan güzel işler gibi hususlarda kişileri övmüşlerdir. Maddi menfaat sağlama, yaşadıkları toplum içinde takdir görme veya övdükleri kişiye minnet duygularını ifade etme, şairleri övgü şiirleri yazmaya sevk eden unsurlar arasındadır.⁵ Bunlara siyasi

¹ Eser Dr. Nesîb Neşâvî tarafından tahkik edilmiştir. İlk basımı 1982'de Dımeşk'te, ikinci basımı ise 1992 yılında Beyrut'ta yapılmıştır. Çalışmamızda Dâru Sâdır'dan neşredilen ikinci basım kullanılacaktır. Bk. Abdülazîz b. Serâyâ b. Ali Safiyyüddîn el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye fî "ulûmi'l-belâga ve mehâsini'l-bedî"*, thk. Nesîb Neşâvî, 2. Basım (Beyrut: Dâru Sâdır, 1412).

² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 2: 589-590.

³ Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Durmuş, “Methiye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004).

⁴ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi II-Sadru'l-İslam Dönemi*, 2. Basım (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2013), 93.

⁵ Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1973), 87; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi I-Cahiliye Dönemi* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2014), 130.

korkular, devlet otoritesi tarafından itibar görme veya mensup oldukları mezhebin görüşlerini savunma isteği de eklenebilir.⁶

Câhiliye Döneminde şairler genellikle kendi kabilelerindeki kişileri o dönemde önem verilen cesaret, cömertlik, asalet, içki içme, saldırı, yağmalama ve esir alma gibi hasletlerin kendilerinde olması sebebiyle övmüşlerdir. O dönemde şairlerin sözü halk arasında muteber sayılmaktadır. Meşhur bir şairin bir kişiyi övmesi o kişinin şanının yücelmesine, birini yermesi ise o kişinin halk arasında itibarının sarsılmasına sebep olmaktadır. İçlerinde iyi bir şairin bulunmasını övünç kaynağı olarak gören kabileler zaman zaman bu durumu düşmanlarına karşı bir silah olarak kullanmışlardır. Diğer taraftan bazı şairler birini övmekle sırf maddi menfaat sağlamayı amaçlamışlardır. Övgü şiirleri ortaya koymadaki bu amaçlar şairleri, zaman zaman aşırıya kaçmaya ve yalana başvurmaya sevk etmiştir. İslam dini geldikten sonra Hz. Peygamber övgü şiirlerinde gerçeklerle örtüşmeyen abartılı üsluba karşı çıkarak, birine doğru olmayan özellikler yükleyerek şiir söylemeyi yasaklamıştır.⁷ Bununla övgü amacıyla yazılan şiirlerde itidalin hâkim olduğu bir üslup oluşturulması amaçlanmıştır.⁸

Hz. Peygamber'in Câhiliye Dönemi'nin üslubuyla yalan içerikli şiirleri yasaklaması ve Şuarâ Sûresi 24. ayette şairlerin yoldan çıkmış olarak nitelenmesi, Müslümanlar arasında şiir yazmanın mübahlığı noktasındaki tartışmalara sebep olmuştur. Fakat Hz. Peygamber'in şairlerin medih şiiri söylemelerine izin verdiği ve onları dinlediği bilinmektedir.⁹ Dönemin en meşhur kadın şairi olan Hansâ (ö. 24/645)'dan şiir okumasını istemesi ve onun okuduğu şiiri beğendiğini ifade etmesi buna örnek olarak zikredilebilir.¹⁰ İmam Şâfiî (ö. 204/820) de bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in güzel içerikli bir şiirin sakıncalı olmadığını, hatta şiirin kalıcılığından dolayı normal sözden daha üstün olduğunu ifade ettiği hadis-i şerîfini nakletmiştir.¹¹

⁶ Mahmûd Sâlim Muhammed, *el-Medâihu'n-nebeviyye hattâ nihâyeti'l-'asri'l-Memlûkî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr el-Mu'âsir, 1996), 47-48.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi II-Sadru'l-İslam Dönemi*, 93-95.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Yalar, "Arap Şiiri", *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*, ed. İsmail Güler, (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 324.

⁹ Mahmûd Sâlim Muhammed, *el-Medâihu'n-nebeviyye hattâ nihâyeti'l-'asri'l-Memlûkî*, 49.

¹⁰ Abdurrahîm b. Ahmed el-Abbâsî, *Me'âhidu't-tensîs 'alâ Şevâhidi't-Telhîs*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1367), 353.

¹¹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, 3. Basım (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424), "Hac", 116 (No:9181); Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için

Müslüman olan şairler İslam dininin çizdiği çerçeve içerisinde övgü şiirleri yazmaya devam etmişlerdir. İslama ters düşen Câhiliye değerlerini övmeyi terk eden şairler, İslamın önem verdiği hasletleri övmeye başlamışlardır. Bu durum onları, İslâmî değerleri en güzel yaşayan ve kendilerine öğreten Hz. Peygamber'i övmeye, ona olan hayranlıklarını dile getirmeye sevk etmiştir.¹² Şairler, vefatından sonra da Hz. Peygamber'e medih içeren şiirler yazmaya devam etmişlerdir ve bu durum zamanla bir gelenek halini almıştır. Hz. Peygamber'e duyulan sevgi, saygı ve onun şefaatine nail olma arzusuyla birçok methiye nazmedilmiştir. Şairler onun güzel özelliklerini ve İslam dinindeki yüce konumunu övmüşlerdir.¹³

Bir kimsenin vefatından sonra onun için yazılan şiirlere “mersiye” denilse de; Hz. Peygamber için yazılanlara şair sanki onu hayattayken görmüş gibi düşünülerek “medih” olarak isimlendirilmiştir.¹⁴

Hz. Peygamber'i övme amacıyla yazılan methiyelerin ilki; Câhiliye dönemi şairlerinden A'şâ (ö. 7/629[?])'nın Kasîde-i Dâliyye'sidir.¹⁵ Kâ'b b. Zuheyr (ö. 26/646)'in kendisini affetmesi için Hz. Peygamber'e sunduğu “*Bânet Su'âd*” adlı şiiri de ilk Peygamber methi örneklerinden sayılmaktadır. Modern dönem Arap eleştirmenlerinden Zekî Mübârek (1892-1952) ise bu iki kasidenin, Peygamber methiyesi türünden sayılamayacağını; çünkü şairlerinin bu kasideleri söyledikleri anda henüz Müslüman olmadıklarını ifade etmiştir. Ona göre; A'şâ maddi menfaat elde etme amacıyla, Kâ'b b. Züheyr ise ölüm korkusuyla bu kasideleri söylemiştir. Bu sebeple bu iki kaside sadece Hz. Peygamber'e övgü içeren kasideler olarak nitelendirilebilir.¹⁶

bk. Osman Nedim Yektar, “Hadîs Rivayetleri ve Hz. Peygamber'in Şiire Bakışı”, *Ekev Akademi Dergisi*, 65 (2016): 405-432.

¹² Kenan Demirayak, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi* (Erzurum: Bakanlar Matbaacılık, 1998), 66.

¹³ Mahmûd Sâlim Muhammed, *el-Medâihu'n-nebeviyye hattâ nihâyeti'l-asri'l-Memlûkî*, 48-51.

¹⁴ Zekî Mübarek, *el-Medâihu'n-nebeviyye fi'l-Edebi'l-'Arabi* (Beyrut: Dâru'l-Muhtecce el-Beydâ', ts.), 17.

¹⁵ Ali Ebû Zeyd, *el-Bedîyyât fi'l-Edebi'l-'Arabi* (Dimeşk: Âlemü'l-Kütüb, 1402), 18; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2015), 231; Ayrıntılı bilgi için bk. İbrahim Yılmaz, “A'şâ ve Kasîde-i Dâliyye”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (1999): 245-268.

¹⁶ Mübarek, *el-Medâihu'n-nebeviyye fi'l-Edebi'l-'Arabi*, 18-22.

Sadru'l-İslâm döneminde Abdullah b. Revâha (ö. 8/629), Ka'b b. Mâlik (ö. 50/670), Hassân b. Sâbit (ö. 54/674) gibi ilk Müslüman şairler de Hz. Peygamberi övmek için methiyeler nazmetmişlerdir.¹⁷ Daha sonra bunlara Hz. Peygamber'in vefatı üzerine nazmedilmiş şiirler de eklenmiştir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu şiirler mersiye özelliği taşısa da Hz. Peygamber'in özelliklerinin anlatılıp övülmesinden dolayı methiye olarak nitelendirilmiştir.

Takip eden asırlarda da şairler nazmettikleri şiirler vasıtasıyla Hz. Peygamber ile özel bir bağ kurabilmeyi umarak onu öven şiirler yazmaya devam etmişlerdir. Bu şiirler, çok sayıda olmaları sebebiyle Arap edebiyatında ayrı bir literatür oluşturmuştur.

Hz. Peygamber'e övgü içeren beyitler ilk dönemlerde kaside adı verilen şiir türünün büyük bir bölümünü oluşturmaktadır.¹⁸ Daha sonraki dönemlerde ise hususen Hz. Peygamber'i övmek için yazılan tüm şiirler diğer methiyelerden ayrı tutulmuş ve Arap edebiyatında el-Medâihu'n-nebeviyye (Peygamber Methiyeleri) olarak literatüre girmiştir.¹⁹ Türk edebiyatında ise bu tür şiirler *naat* olarak isimlendirilmektedir.²⁰

Bedî' İlmi ve Bedî' Sanatlar

Bedî' (بَدِيع) kelimesi; ortaya çıkarmak, bulmak, başlatmak anlamlarına gelen ب د ع (be-de-'a) kökünden türeyen فَعِيل (fe'îl) veznindeki sıfat-ı müşebbehedir. Allah'ın isimlerinden biri olup hiçbir şey yokken örneksiz yaratan, ilk yaratıcı anlamına gelmektedir.²¹ Bir edebiyat terimi olarak bedî'; fasih ve muktezâyı hâle uygun olan sözü güzelleştirmenin yollarını öğreten ilim dalıdır.²²

Abbasîler dönemindeki müvelled (yeni) şairlerin şiirlerinde daha sonra bedî' sanatlar olarak anılacak olan daha çok şekil ve lafız ile alakalı sanatları çokça kullanmaları, şiire farklı bir üslup kazandırmıştır. Bu durum şiirde yeni bir tarzın oluşmasına sebep olduğu

¹⁷ Ali Ebû Zeyd, *el-Bedîyyât fî'l-Edebi'l-'Arabî*, 18-19.

¹⁸ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi I-Cahiliye Dönemi*, 130.

¹⁹ Mahmûd Sâlim Muhammed, *el-Medâihu'n-nebeviyye hattâ nihâyeti'l-'asri'l-Memlûki*, 48-49; Cüneyt Eren, *Peygamberimize Adanmış Manzumeler Bediyyat* (İzmir: Çağlayan Matbaası, 2005).

²⁰ Mustafa Çiçekler, "Na't", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 435; Ayrıntılı bilgi için bk. Emine Yeniterzi, "Na't (Türk Edebiyatı)", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 436-437.

²¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 8: 6-7.

²² Celâlüddîn Muhammed b. Abdîrahmân Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh* (İstanbul: Şifâ Yayınevi, 2017), 342.

için bedî' olarak isimlendirilmeye başlanmıştır. Bedî' kelimesinin terimsel anlamını henüz kazanmadığı ilk dönemlerde Câhiz (ö.255/869) *bedî'*yi şiirdeki güzellik ve şairlerdeki maharet anlamlarında kullanmıştır.²³ Daha önceki dönemlerde böyle bir sanatın varlığından bahsedilmemiştir. Fakat bu sanatlar ilk dönemlerden beri kullanılmaktadır. Bu sebeple daha çok isimlendirilme, sistemleştirilme ve genişletme açısından yenilikler bulunmaktadır.

Arap edebiyatında bedî' sanatlar söz konusu olduğunda akla ilk gelen isim İbnü'l-Mu'tez (ö. 296/908)'dir. *Kitâbu'l-bedî'* adlı eserinde bedî'yi müstakil bir ilim dalı olarak sistemli bir şekilde ilk kez o ele almıştır.²⁴ Telif ettiği kitabına bedî' adını vermekle yeni bir geleneğin kapısını aralamıştır. Ondan sonraki dönemlerde doğrudan veya dolaylı olarak bedî' ilmiyle alakalı eser veren müellifler, ana başlıklarında veya alt başlıklarında onun yaptığı gibi bu ismi kullanmayı tercih etmişlerdir.²⁵ Böylece bedî' ismi belâgat ile ilgili bir terim haline gelmiştir. Eserini hicrî iki yüz yetmiş dört yılında kaleme aldığını aktarmıştır. Kitabın telif edildiği tarih bedî' ilmi ve içerdiği sanatların tarihçesinde başlangıç kabul edilmesi bakımından önemlidir. Eserinde yeni şairlerin (müvellidûn) bedî' olarak isimlendirdiği sanatları Kur'an-ı Kerîm'de, hadîs-i şerîflerde, sahâbelerin sözlerinde, bedevilerin kullanımlarında ve İslamiyet'in ilk dönemlerindeki şairlerin (mütekaddimûn) şiirlerinde araştırarak aslında bu sanatların Arap dilinde yeni ortaya çıkmadığını, eski dönemlerde de kullanılmış olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Bu sebeple kendisinden önceki muhdes (yeni) şairlerin bu sanatları geliştirip şiirlerinde çokça kullanmalarına rağmen bedî' ilminde öncü olmadıklarının altını çizmektedir. Nitekim Abbâsî ve Emevî Dönemlerinde ün kazanmış olan Beşşâr b. Bürd (ö.167/783-84), Ebû Nûvâs (ö.198/813[?]) ve Müslim b. Velîd (ö.208/823) gibi şairler şiirlerinde bedî' sanatları çokça kullanmışlardır.²⁶

İbnü'l-Mu'tez'e göre, Beşşâr b. Bürd bedî' ilmini ilk kez ortaya koyan kişidir. Sarîulgavânî diye de bilinen Müslim b. Velid el-Ensârî (ö. 208/823) ise bu sanatları

²³ Ebû Osman Amr b. Bahr Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 7. Basım (Kahire: Mektebetü'l-Hâncı, 1418), 1: 51, 4: 55-56.

²⁴ Ebû Alî el-Hasen İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fî sinâ'ati's-şi'r ve nakdih*, thk. Abdulvahid Şa'lân en-Nebevî (Kahire: Mektebetü'l-Hâncı, 1420), 427.

²⁵ İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîru't-tahbîr fî sinâ'ati's-şi'r ve'n-nesr ve beyâni i'câzi'l-Kur'ân*, thk. Hıfî Muhammed Şeref (Kahire: el-Meclisü'l'alâ li Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1963), 87.

²⁶ Ebu'l-Abbâs Abdullah İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, thk. İrfân Matracî (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1433), 9.

zenginleştiren ve sınırlarını genişleten ilk kişidir. Daha sonra Müslim b. Velîd şiirlerinde bedîî sanatları çokça kullanmış, ondan sonra gelen Ebû Temmâm (ö. 231/846) ise şiirlerinde bedîî sanatlara haddinden fazla yer vererek bu konuda abartıya gitmiştir.²⁷ Fakat bu konuda İbnü'l-Mu'tez'e kadar müstakil ve sistemli bir çalışma ortaya konulmamıştır. Kendisi de dil alimlerinin ve ilk dönemlerdeki şairlerin bedî' ismini ve içeriğini bilmediklerini, bedî' ile ilgili sanatları kendisinden önce kimsenin bu şekilde bir araya getirmediğini ifade etmektedir.²⁸

İbnü'l-Mu'tez *Kitâbu'l-bedî'*yi sırasıyla istiâre²⁹, tecnîs³⁰, mutâbakâ³¹, reddü'l-acüz ale's-sadr³², el-mezhebü'l-keâmî³³ olmak üzere beş ana bölüme ayırmıştır. Her bölümde ayetler, hadisler, sahâbe sözleri ve eski şiirlerden birçok örnek zikrederek bunları ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Bu beş konu ile kendisine göre bedî'nin tamam olduğunu, fakat bunlara ekleme yapmak isteyen yapabileceğini söylemiştir.³⁴ Daha sonra mehâsinü'l-keâm ve's-şi'r başlığı altında da iltifât, rucû', hüsnü'l-hurûc, te'kidü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zem, te'kidü'z-zem bimâ yüşbihü'l-medh, tecâhülü'l-ârif, el-hezlu yurâdu bihi'l-cid, hüsnü't-tazmîn, ta'rîz ve kinâye, el-ifrât fi's-sifati, hüsnü't-teşbîh, lüzûmu mâ lâ yelzem, hüsnü'l-ibtidâ, tevriye ve i'tirâz olmak üzere on beş tane sanattan daha bahsetmiştir.³⁵ Böylece eserinde toplamda yirmi tane sanatı işlemiştir. İbn Reşîk (ö. 456/1064), İbnü'l-Mu'tez'in mehâsin olarak adlandırdığı bu on beş maddeye bedî' demenin de doğru olduğunu söylemiştir.³⁶

Müellifler takip eden asırlarda, İbnü'l-Mu'tez'in üzerine ilaveler yapılabileceğini ifade ettiği bedîî sanatlara yenilerini eklemeye devam etmişlerdir.³⁷ Kudâme b. Ca'fer (ö.

²⁷ İbnü'l-Mu'tez, *Tabakâtü's-su'arâ*, thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc, 3. Basım (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.), 235; İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, 9-10.

²⁸ İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, 72.

²⁹ İbnü'l-Mu'tez'e göre bir kelimeyi mecazî anlamda kullanmaya denir. Ayrıntılı bilgi için bk. İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, 11-35.

³⁰ Bir kelimenin bir beyit veya söz içerisinde başka bir anlama daha gelmesidir. Ayrıntılı bilgi için bk. İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, 36-47.

³¹ Anlam bakımından birbirlerine zıt olan iki kelimeyi bir söz içerisinde kullanmaya denir. Ayrıntılı bilgi için bk. İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, 48-61.

³² Beytin sonundaki kelimenin, başında da kullanılmasına denir. Ayrıntılı bilgi için bk. İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, 62-68.

³³ Söylenilen sözü ispatlamak için akli delil getirmeye denir. Ayrıntılı bilgi için bk. İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, 69-72.

³⁴ İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, 73.

³⁵ İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, 73-108.

³⁶ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 427.

³⁷ İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 87.

337/948[?]) şiir tenkidi ile ilgili yazdığı *Nakdû 'ş-şi' r* adlı eserinde, et-teşbîh ve el-cinâs gibi günümüzde beyân ve bedî' olarak isimlendirilen ilimlerin kapsamına giren birçok belâgat konusunu bedî' terimini kullanmadan işlemiştir.³⁸

Kudâme ile İbnü'l-Mu'tez'in isimlendirmeleri farklı olup açıklamaları benzer olan üç bedî sanat olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki Kudâme'nin tetmîm adını verdiği, sözün arasına aslî unsurlardan olmayan başka bir unsur eklemek anlamına gelen sanattır. İbnü'l-Mu'tez bunu el-i'tirâz olarak isimlendirmiştir. İkincisi Kudâme'nin et-tekâfû', İbnü'l-Mu'tez'in ise mutâbakat olarak isimlendirdiği sanattır.³⁹ Anlamca aralarında zıtlık bulunan kelimeleri uyumlu bir şekilde bir söz içerisinde kullanmaktır.⁴⁰ Üçüncüsü İbnü'l-Mu'tez'in reddü'l-acûz ale's-sadr, Kudâme'nin ise tevşîh diye isimlendirdiği yukarıda açıklaması geçen sanattır.

Ebu'l-Hasen el-Cürcânî (ö. 392/1001) şair Mütenebbî (ö. 354/965) ile ilgili kaleme aldığı el-Vesâta adlı eserinde bedî' ilminden çokça bahsetmiştir. İbnü'l-Mu'tez'in de söz ettiği istiâreyi iyi ve kötü örneklerini vererek açıklamıştır.⁴¹ Daha sonra teşbih ve istiârenin birbirinden farklı şeyler olduğunu izah etmiştir.⁴²

Cürcânî, cinası dört çeşit olarak inceler. Bunlar; tecnîs-i mutlak, tecnîs-i müstevfâ ve tecnîs-i nâkıs ve tecnîs-i muzâftır.⁴³ Eserinde zikrettiği diğer bedî sanatlar ise mutâbaka, tashîf, taksîm ve cem'ul'evsâftır.⁴⁴ Bu saydığı sanatları bazı edebiyatçıların bedî' ilminden saymadıklarını dile getirir. Fakat bunlar sanat türlerinden ve şiiri güzelleştiren unsurlardan sayıldığı için kendisi bu sanatları bedî' ilminin kapsamında görmektedir.⁴⁵ *el-Haşvi* ise eserinde zikretmekle beraber bir bedî sanat olarak değil, şiirde kusur olarak görmektedir.⁴⁶

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Ebu'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer, *Nakdû 'ş-şi' r*, thk. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî (Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-turâs, 1437), 130, 139; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 85.

³⁹ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 84-85; Abdülazîz Atîk, *İlmü'l-bedî'* (Beyrut: Dâru'n-Nehda el-'Arabiyye, ts.), 17.

⁴⁰ Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İfav Yayınları, 2015), 478.

⁴¹ Ebu'l-Hasan Ali b. Abdülazîz el-Kâdî el-Cürcânî, *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve husûmihî* (Saydâ: Matbaatü'l-İrfân, 1331), 35-40.

⁴² el-Kâdî el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 40.

⁴³ el-Kâdî el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 40-43.

⁴⁴ el-Kâdî el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 42-45.

⁴⁵ el-Kâdî el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 45.

⁴⁶ Gereksiz yere fazladan söz kullanılarak laf kalabalığı yapılmasına denir. Ayrıntılı bilgi için bk. el-Kâdî el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 33.

Cürcânî ile aynı dönemde yaşamış olan Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009), nesir ve şiir ile alakalı kalame aldığı *Kitâbü's-sinâateyn* adlı eserinde, Kudâme b. Ca'fer'in çıkır açtığı şiir tenkidi ve sanatları konusunu geliştirmiştir.⁴⁷ Eserini on bölüme ayıran Ebû Hilâl el-Askerî kitabın en uzun bölümü olan dokuzuncu bölümü bedîî sanatlara hasretmiştir. Bu bölümü otuz beş fasla (alt başlık) ayırarak her birinde bir bedîî sanatı incelemiştir. Önceki bedîî sanat derlemelerine kendisinin altı tane daha eklediğini iddia etmiştir. Bunların taşfîr, muhâvera, tatrîz, muzâ'af, istişhâd ve't-telattuf olduğunu söylemektedir.

Hicrî beşinci asırda İbn Reşîk el-Kayrevânî (ö. 456/1064) *el-'Umde* adlı kitabını telif etmiştir. Kitabının başında hem tekrara düşmekten korktuğu hem de daha özet bir çalışma yapmayı istediği için kitabını sadece kendi hafızasından ve yeteneğinden yardım alarak yazacağını ifade etmiştir.⁴⁸ İbn Reşîk *'Umde*'de bedî'nin isimlendirmesiyle alakalı, aynı anlamdaki bedî' ile ihtirâ' kelimelerini karşılaştırmış, sonuç olarak bedî'nin lafız için, ihtirâ' ise mana için uygun kelimeler olduğunu ifade etmiştir. Bedî' ilmi de daha çok şekil ve lafız ile alakalı bir ilim olduğu için bedî' olarak isimlendirilmiştir.⁴⁹ Eserinde bir kısmını kendisinin ortaya koyduğu birçok bedîî sanattan bahsetmiştir. Sanatları açıklarken birbiriyle karıştırılan kavramların farklarına değinmiştir.⁵⁰ *el-'Umde*'nin önemli özelliklerinden biri de İbn Reşîk'in beyân ve bedî' adlarıyla ayrı ayrı başlıklar açmış olmasıdır. Bu ve benzeri kullanımlar ile edebiyatçıların zihni bu terimlere alışmıştır. İleride beyân, bedî' ve meânî alt dallarıyla üç ana bölüme ayrılacak olan belâgat siteminin temellerinin bu şekilde atıldığını söylemek mümkündür.⁵¹

Hicrî beşinci asrın sonlarında Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078-79) *Esrârü'l-belâga'sını* kaleme almıştır. Eserinde teşbîh, isti'âre, mecâz, temsîl ve kinâye gibi beyan ilminin konularını, bunların yanı sıra bedî' ilminden tecnîs, secî' ve tatbîk sanatlarını ayrıntılı bir şekilde işlemiştir. Bazı sanatları karşılaştırarak aralarındaki farklara değinmiştir. İsti'âre ve temsil arasındaki farkları açıklaması bu duruma örnek

⁴⁷ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl Askerî, *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî ve Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabiyye, 1371), 4-5.

⁴⁸ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 1: 5.

⁴⁹ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 1: 426.

⁵⁰ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 578.

⁵¹ Atîk, *İlmü'l-bedî'*, 26.

gösterilebilir.⁵² Eserinde bedî' ilmine bu şekilde yer vermiş olsa da bu alanda meânî ve beyânda olduğu gibi köklü bir teori ortaya koyacak kadar derine inmemiştir.⁵³ Abdülaziz Atîk bedî' ilminin dağınık bir şekilde kalmasının sebebinin bu olduğunu iddia etmektedir. Ona göre eğer Cürçânî diğer belâgat ilimlerinde olduğu gibi bedî' ilminde de bir nazariye ortaya koysaydı bedî' ilmi daha açık ve sistemli bir ilim olarak tarihsel serüvenine devam edebilirdi.⁵⁴

Zemahşerî (ö. 538/1144) Abdülkâhir el-Cürçânî'den sonra beyân ve meânî ilimlerini detaylandırarak kurallarını ortaya koymuş ve bu iki belâgat ilminin gelişimini tamamlamasına önemli katkıda bulunmuştur.⁵⁵ Fakat o da Abdülkâhir el-Cürçânî gibi bedî' ilmine ağırlık vermemiştir.

Hicrî beşinci asır belâgatın olgunlaşma ve parlama dönemi olarak nitelendirilmektedir.⁵⁶ Bu dönemde müellifler eserlerinde daha çok Kur'an-ı Kerim'in i'câzına ihtimam göstermişler ve ondaki belâgati araştırmışlardır. Bunu yaparken de beyân ve meânî ilimlerinin meselelerine yoğunlaşmışlardır. Bedî' ilmi ile ilgili meselelere dolaylı yoldan bazı işaretlerde bulunmakla iktifa etmişlerdir. Bunun sebebi bedî' ilmini Kur'an'ın i'câzına dair meselelere dahil etmemiş olmalarıdır.⁵⁷ Çünkü onlara göre Kur'an'ın i'câzı daha çok mana ile bağlantılıdır. Bu yüzden belâgatın lafız güzellikleri ile ilgili bölümü olan bedî' ilmi yerine, mana ile ilgili olan beyân ve meânî ilimlerine ağırlık vermişlerdir.⁵⁸ Bu tarzı esas alan müelliflere Abdülkâhir el-Cürçânî ve Zemahşerî örnek olarak verilebilir. Zemahşerî'nin, Kur'an'ı; beyân ve meânî ilimleri üzerine kurulmuş söz olarak nitelendirmesi bu görüşünün apaçık bir göstergesidir.⁵⁹

Hicrî altıncı asırda belâgat ilmi diğer dalları ile geliştirilmeye devam ederken, sadece bedî sanatlar ile ilgili telif edilen önemli eserlerden biri de; Fars edebiyatı ürünü olan Reşîdüddin Vatvât (ö. 573/1177)'ın *Hadâiku's-sihr*'dir. Eserinde ele aldığı edebi

⁵² Ebû Bekir Abdülkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed Cürçânî, *Esrâru'l-belâga* (Cidde: Dâru'l-Medenî, 1991), 238.

⁵³ Şevkî Dayf, *el-Belâga: Tatavvur ve Târih*, 9. Basım (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1995), 218-219.

⁵⁴ Atîk, *İlmü'l-bedî*, 29.

⁵⁵ Atîk, *İlmü'l-bedî*, 32.

⁵⁶ Hasan Taşdelen, "Belâgat İlmi ve Tarihi", *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri: Tarih ve Problemler*, ed. İsmail Güler (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 261.

⁵⁷ Şevkî Dayf, *el-Belâga: Tatavvur ve Târih*, 265; Atîk, *İlmü'l-bedî*, 33.

⁵⁸ Hasan Taşdelen, "Belâgat İlmi ve Tarihi", 270-271.

⁵⁹ Carullâh Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Mu'avvaz (Riyad: Mektebetü'l-'Ubeykân, 1418), 97.

sanatları açıklarken Arapça örneklerden de çokça yararlandığı için Arap edebiyatında ün kazanmış ve İbrâhim eş-Şevâribî tarafından Arapçaya çevrilmiştir.⁶⁰ Reşîdüddin Vatvât bu eseriyle Türk edebiyatında da tanınmıştır.⁶¹ Vatvât, *Hadâiku's-sihr*'de bedî sanatları elli altı başlık altında incelemiş bunların bazılarını alt dallara ayırmak suretiyle bu sayıyı artırmıştır.⁶²

Üsâme b. Münkız (ö. 584/1188) *el-Bedî' fî nakd'i-ş-şi'r* adlı eserinde mütekaddim âlimlere ait kendisinin seçtiği eserlerdeki bedî sanatları derlemiştir. Onların yeni bir şey ortaya koyma konusundaki liyakatlerinden dolayı kendisine ancak onların izinden gitmenin düştüğünü dile getirmiştir.⁶³ İbn Münkız, kitabında bedî ilmiyle alakalı doksan beş kavrama yer vermiştir.⁶⁴ Bu kavramları incelerken bazı sanatlar için önceki müelliflerden farklı adlar kullanmıştır. Örneğin iltifât sanatı için insirâf adını kullanmış, iltifât kelimesini zikretmemiştir.⁶⁵

Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) Abdülkâhir el-Cürcânî'den etkilenen müelliflerdendir. Cürcânî'nin eserlerinde bulunan belâgat ile ilgili dağınık ve uzun bulduğu bilgileri düzenlemek ve özetlemek amacıyla *Nihâyetü'l-îcâz* adlı eserini kaleme almıştır. Kitabını mukaddime ve cümle olarak adlandırdığı iki ana bölüm şeklinde düzenlemiştir. Müfretler konusunu incelediği birinci bölümde hakikat, mecâz, teşbîh, isti'âre, temsîl, kinâye ve bunların bölümlerine yer vermiştir.⁶⁶ İkinci bölümde ise nazm konusunu ele almıştır. Bu bölümde de mutâbaka, mukâbele, i'tirâz, iltifât, Kur'an'dan iktibâs, telmîh, irsâlü'l-meseleyn, leff ü neşr, ta'dîd, îhâm, murâ'âtu'n-nazîr, te'kidü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zem, tecâhül-i ârif, iğrâk, izmâr ve îcâz, telmih ve ta'dîd gibi konuları işlemiştir.⁶⁷

Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-'ulûm* adlı eseriyle belâgata yeni bir soluk getirmiştir. *Miftâhu'l-'ulûm*'da belâgatı beyân ve meânî olmak üzere iki ana

⁶⁰ Reşîdüddin Vatvât, *Hadâiku's-sihr fî dekâ'iki-ş-şi'r*, Basım. İbrahim Emin eş-Şevâribî, 2. Basım (İskenderiye: Merkezü'l-Kavmî li't-Terceme, 2009).

⁶¹ Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Bedî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 321.

⁶² Vatvât, *Hadâiku's-sihr fî dekâ'iki-ş-şi'r*, 90-193.

⁶³ Üsâme b. Münkız, *el-Bedî' fî nakd'i-ş-şi'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî ve Hâmid Abdülmecîd (Kahire: Matba'atu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1380), 8.

⁶⁴ Üsâme b. Münkız, *el-Bedî' fî nakd'i-ş-şi'r*, 9-11.

⁶⁵ Üsâme b. Münkız, *el-Bedî' fî nakd'i-ş-şi'r*, 200-201.

⁶⁶ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Râzî, *Nihâyetü'l-îcâz fî dirâyeti'l-i'câz*, thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu (Beyrut: Dâru Sâdır, 1424), 87-164.

⁶⁷ Râzî, *Nihâyetü'l-îcâz fî dirâyeti'l-i'câz*, 170-218.

konuya ayırmıştır. Daha sonra bunlara ek olarak lafız güzelliklerini işlediği muhassinât-ı lafziyye ve ma'neviyye adında üçüncü bir ek bölüm eklemiştir. Bu bölümde; seçtiği yirmi altı konuyu işlemiş, daha önce eserlerde zikredilen bütün bedî sanatları eserine almamıştır.⁶⁸ Bu bölüm daha sonra bedî' adıyla daha çok anılmış ve bu ismin kullanımı yaygınlaşmıştır. *Miftâhu'l-'ulûm*'un üçüncü bölümünü özetleyerek *el-Misbâh* adlı eseri kaleme alan Bedreddin b. Mâlik ise el-muhassinât el-lafziyye ve'l-ma'neviyye yerine bedî' ismini kullanan ilk müelliftir. Sekkâkî belâgatı konulara ayırıp bu konuların kavramlarını açıklarken ilimleri sınıflandırmada bazı noktalarda alışılmışın dışına çıkmıştır. Daha önce net bir şekilde sınırları çizilmemiş olsa da önceki müellifler tarafından bedî' ilmi kapsamında değerlendirilen teşbih, mecaz ve kinaye konularını tüm alt dallarıyla beyân bölümünde işlemiştir.⁶⁹ Burada belirtmek gerekir ki, Sekkâkî bu konuları bedî' ilminin kapsamından çıkarmış olsa da sonraki dönemlerde bedî'iyye müellifleri bunları bedî sanat olarak şiirlerinde kullanmaya devam etmişlerdir.

Miftâhu'l-'ulûm içerdiği yeni sistem sebebiyle sonraki dönemlerde oldukça ilgi görmüş, anlaşılması zor olan üslûbu sebebiyle de eser üzerinde şerh, izah ve telhis (özet) gibi birçok çalışma yapılmıştır. Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338) ve Adudüddîn el-Îcî (ö. 756/1355) *Miftâhu'l-'ulûm*'u özetleyen âlimlerdendir.⁷⁰ En meşhuru Hatîb el-Kazvînî'nin *Telhis* ve *Îzâh*'ıdır. Kazvînî bu iki kitabında da Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm*'da kurduğu sistemi korumuştur.

Hatîb el-Kazvînî *Telhîsü'l-Miftâh* adını verdiği özet çalışmasının son bölümü olan üçüncü bölümde bedî' ilminden bahsetmektedir. Bedî' ilminin muhassinât-ı ma'neviyye kısmında otuz bedî sanatı açıklamıştır.⁷¹ *Telhîs*'in şerhi niteliğindeki eseri *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâga*'yı daha sistemli ve geniş bir şekilde yazmıştır. Bedî' bölümünü yine üçüncü kısımda işlemiştir. Her bölümde yaptığı ek izahlar ve örnekler eseri daha anlaşılır kılmıştır. Esere çok sayıda talik ve tehzip yazılmaya devam etmiş, günümüze kadar belâgat ile ilgili en çok başvurulan kaynaklardan olmuştur.

⁶⁸ Atîk, *İlmü'l-bedî'*, 43; Ebû Ya'kûb Yusuf b. Muhammed b. Ali Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Abdülhamîd Hindâvî, 2. Basım (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2011), 533-539.

⁶⁹ Ahmed Matlûb, *el-Kazvînî ve şîrûhu't-Telhîs* (Bağdat: Mektebetü'n-Nehda, 1387), 19.

⁷⁰ Adudüddîn el-Îcî'nin bahsi geçen eseri için bk. Adudüddîn Îcî, *el-Fevâ'idü'l-gıyâsiyye*, thk. Âşık Hüseyin (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısırî, 1412), 100-101.

⁷¹ Kazvînî, *Telhîsü'l-Miftâh*, 342-405.

Sekkâkî ile aynı dönemlerde yaşamış olan İbnü'l-Esîr (ö. 637/1239)'in *el-Meselü's-sâir fi edebî'l-kâtib ve's-şâ'ir* adlı eseri de bu silsilede zikredilmesi gereken bir kitaptır. İbnü'l-Esîr kitabında eski müelliflerin yolundan giderek belâgat için beyân tabirini kullanmıştır. Ona göre beyân ilmi ile nazım ve nesir oluşturma arasındaki ilişki, fıkıh usûlünde hükümler ve onların delilleri arasındaki ilişkiye benzemektedir.⁷² İbnü'l-Esîr'in bu benzetme ile anlatmak istediği, belâgatın tamamının önemli olduğu ve yazı yazarların belâgatın tümüne birden ihtiyaç duyduklarıdır. Bu yüzden belâgatı alt dallara ayırmamış; bedî', meânî ve beyân ilminin konularını kitabında bir bütün olarak işlemiştir.

Bedîî sanatlar konusunda hicrî yedinci asırda akla gelen isimlerden bir diğeri de İbn Ebü'l-İsba' (ö. 654/1256)'dır. *Tahrîrû't-tahbîr* ve *Bedî'u'l-Kur'ân* olmak üzere bedî' ilmiyle alakalı iki önemli eser telif etmiştir. İbn Ebü'l-İsba' *Tahrîrû't-tahbîr*'in mukaddimesinde bedîî sanatları usûl ve furû olarak ikiye ayırmıştır. İbnü'l-Mu'tez ile Kudâme b. Ca'fer'in zikrettiklerinin usûl, daha sonraki müelliflerin ortaya koyduğu sanatların ise furû olduğunu dile getirmiştir.⁷³ Yine mukaddimede, eserini telif ederken doğrudan bedî' ilmiyle alakalı veya başka konuda yazılmış olup bedî' ilmine de bölümler ayıran kırk ayrı kitabı incelediğini ifade etmiştir. Bu eserleri İbnü'l-Mu'tez'in *Kitâbu'l-bedî'* adlı eseriyle başlayıp Şerefüddîn et-Tîfâşî (ö. 651/1253)'nin *el-Bedî'si* ile bitirecek şekilde içlerinde günümüze ulaşmayan bazı eserlerin de bulunduğu kaynakları tek tek saymıştır. Kanaatine göre bu konuda yazılan son eserin Şerefüddîn et-Tîfâşî'nin *el-Bedî'si* olduğunu belirtmiştir.⁷⁴

İbn Ebü'l-İsba' eserini kaleme alırken azamî derecede dikkat ettiğinin altını çizmektedir. Bedî' ilminin konularını bir araya getirirken tekrara düşmekten ve karışıklığa mahal vermekten kaçındığını, konuyla alakalı tashih edilmesi gereken noktaları elinden geldiğince düzelttiğini, her örneği yerli yerine koyduğunu, ismiyle açıklaması arasında alaka olmayan sanatların adını değiştirip daha uygun isimler verdiğini ifade etmektedir.⁷⁵ İbn Ebü'l-İsba' eserinde önce usûl olarak nitelendirdiği otuz bedîî sanatı, ardından da furû adını verdiği altmış sanatı incelemiştir. Sonra bunlara

⁷² Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir fi edebî'l-kâtib ve's-şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hûfî ve Bedevî Tabâne (Kahire: Dâru Nehda, ts.), 1: 33.

⁷³ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 83.

⁷⁴ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 87-91.

⁷⁵ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr*, 91-92.

eklemeler yaparak yüz yirmi beş bâba ulaştırmış, eserin bu şekilde daha faydalı hale geldiğini ifade etmiştir.⁷⁶

Bedî'ü'l-Kur'ân adını verdiği kitabında da *Tahrîrû't-tahbîr*'de zikrettiği bedîî sanatlardan Kur'an-ı Kerîm'de bulunanları derleyerek yüz sekiz konuyu işlemiştir.⁷⁷ İbn Ebü'l-İsba' bu eserinde Kur'an'da bedîî sanatların ve onların etkisinin bulunduğunu ispatlamak istemiştir. Bununla o dönemde yayılan ve bedî' ilmini Kur'an'ın i'câzı anlamada arka plana atan tutuma karşı çıkmıştır.⁷⁸

Hicrî sekizinci asra gelindiğinde doğrudan veya dolaylı olarak belâgat ile alakalı eser telif eden âlimler belâgatın bir alt dalı olan bedî' ilmine ve bedîî sanatlara eserlerinde yer vermeye devam etmişlerdir. Bu eserler arasında Yahyâ b. Hamza (ö. 739/1348)'nin *et-Tirâzü'l-mütezammin li esrâri'l-belâga*'sı, Tenûhî (ö. 749)'nin ve *el-Aksa'l-karîb fi 'ilmi'l-beyân*'ı ile İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350)'nin *Bedâ'i'ü'l-fevâid*'i sayılabilir. Bu eserlerin geneline bakıldığında çoğunda bedî' ilminin lafzî ve manevî sanatlar olmak üzere ikiye ayrılarak işlendiği görülmektedir.

Bedî' ilminin tarihsel gelişimine bakıldığında, Sekkâkî'ye kadar bedî' kelimesinin bazı eserlerde genel anlamda belâgat ve onun kapsadığı tüm sanatlar için kullanıldığını görmekteyiz. İbnü'l-Mu'tez ve Câhiz buna örnek gösterilebilir. Diğer taraftan günümüzdeki sınıflandırmaya göre beyân konularından sayılan teşbih, istiâre ve mecaz gibi sanatlar da ilk dönemlerde bedî' başlığı altında zikredilmiştir. Buradan hareketle ilk dönemlerde belâgatın tamamının bazen beyân bazen de bedî' terimiyle ifade edildiği söylenebilir. Belâgatın alt dallara ayrıldığı dönemde ise müellifler bedî' beyân ve meânîye ek olarak ayrı bir bölüm olarak incelemişlerdir.

İlk dönem alimlerinden bazıları bedî' ilmini övmektedir. Örneğin bedî' kelimesini ilk kullananlardan olan Cahiz, bedî'nin Araplara has bir özellik olduğunu ve bu sayede Arapçanın diğer dillere karşı üstün olduğunu ifade etmektedir.⁷⁹ Ebû Hilâl el-Askerî de bedîî sanatları içeren bir sözün zorlama ve yapmacık olmayıp, kusur bulundurmadağı zaman en güzel ve kaliteli şekilde olacağını savunmaktadır.⁸⁰ İbnü'l-Esîr'in de altını

⁷⁶ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 92-96.

⁷⁷ İbn Ebü'l-İsba' el-Mısri, *Bedî'ül-Kur'ân*, thk. Hıfî Muhammed Şeref (Gîze: Dâru Nehda, ts.), 13-15.

⁷⁸ Matlûb, *el-Kazvîni ve şürûhu't-Telhîs*, 79-80.

⁷⁹ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 4: 55-56.

⁸⁰ Askerî, *Kitâbu's-sinâateyn*, 267.

çizerek belirttiği gibi belâgat tüm konuları ile bir bütündür, hiçbir konu diğerinden daha az önemli değildir. Nesir veya şiir yazan herkes belâgata ihtiyaç duymaktadır. Yine de bedî' ilmi, sözün kalitesine büyük bir etkisi bulunmadığı zannıyla bazı tenkitçiler tarafından arka plana atılmıştır. Fakat geç dönemde bedî' ilmine ilgi artmış, şairler bedîî sanatları şiirlerinde oldukça fazla kullanmışlardır. Abdülaziz Atîk bunun ya bedîî sanatları sevdiklerinden ya da diğer belâgat konularında yeterince iyi olmadıklarından kaynaklandığını ifade etmektedir. Bedîî sanatların çokça kullanılmasının eleştiri sebebi olması, çağdaş eleştirmen ve araştırmacıların bedî' ilminden uzaklaşmalarına sebep olmuştur. Abdülaziz Atîk'e göre eleştiri konusunda dikkat edilmesi gereken nokta, sorunun bedî' ilminin kendisinde değil, hakkında oluşturulan olumsuz algılarda olduğudur. Bu olumsuz algılar bedîî sanatının gereğinden fazla kullanılmasıyla oluşmuştur.⁸¹

Bedî' iyye Türünün Doğuşu

Hicrî sekizinci asırda bedî' ilminin yolu Peygamber methiyeleri ile kesişmiş, bu iki dalın birleştirilmesinden yeni bir edebî tür ortaya çıkmıştır. Safiyyüddîn el-Hillî'nin "el-Kâfiyetü'l-bedî' iyye" adlı methiyesi ile bu geleneğe kapı aralanmıştır. Hillî'nin, İmam Bûsirî'nin Kasîdetü'l-Bürde'sini çok beğendiği için ona nazire olarak Kâfiyetü'l-bedî' iyye'sini kaleme aldığı kaynaklarda geçmektedir.⁸² Fakat Hillî, Kâfiyetü'l-bedî' iyye'yi yazmakla Peygamber methiyesi yazan önceki müellifler gibi sadece Hz. Peygamberi (s.a.v.) övmeyi amaçlamamış, aynı zamanda şiirinin her beytinde en az bir bedîî sanatı kullanmayı da amaçlamıştır. Hillî'nin şiiri Peygamber methiyeleri mecrasında Bûsirî'nin kasidesi kadar ün kazanmasa da, daha sonra bedî' iyye olarak isimlendirilecek olan yeni bir geleneği başlatmış ve bu alanda üne kavuşmuştur.

Bedî' iyyelerin üç temel ayağı bulunmaktadır. Bunlar; "kaside görünümü", "bedîî sanatların her beyitte kullanımı" ve "Peygamber sevgisini izhar etme"dir. Bu üçünün birleşiminden yeni bir tür ortaya çıkmış ve adına "bedî' iyye" denmiştir. Çoğulu ise "bedî' iyyât"tır.

⁸¹ Atîk, *İlmü'l-bedî'*, 8.

⁸² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî' iyye*, 3.

Bedî'îyye türü şiirler beyit sayısı üç yüzlere kadar ulaşan ve her beyitte bir veya daha fazla bedî sanat bulunan peygamber methiyeleridir.⁸³ Şiirin bedî sanatları içermesinin yanı sıra bedî'îyyede asıl amaç; Hz. Peygamberi övmek, onun şemailini ve güzel özelliklerini zikretmektir.⁸⁴

Sonraki dönemlerde belirlenen ölçütler dikkate alınarak yapılan tanıma göre bedî'îyyât; Hz. Peygamberi methetmek için yazılan ve her beytinde en az bir bedî sanatın bulunduğu kasidelerdir.⁸⁵ Bu tanımda zikredilen özelliklere birkaç madde daha eklenerek bir bedî'îyyede aranan şartlar bir araya getirilmiştir. Bunlar; beyit sayısının elliden fazla olması, ana konusunun Hz. Peygambere övgü olması, her beyitte gizli veya açık bir şekilde bir bedî sanatın bulunması, aruz ölçüsünün basit bahrinde yazılmış olması ve kafiyesinin kesralı mîm olmasıdır.⁸⁶

İbn Ma'sûm (ö. 1120/1708), *Envârü'r-rebî' fî envâ'î'l-bedî'* adlı eserinde; bedî'îyye üslubunu ortaya koyan ilk müellifin Safiyyüddîn el-Hillî olduğunu ifade etmektedir. Bu yüzden bedî'îyye yazan diğer şairlerin Safiyyüddîn el-Hillî'yi takip ettiği kanaatindedir. Ancak daha sonra Şeyh Ali b. Osman b. Ali Süleymân Emînü'd-dîn es-Süleymânî el-İrbilî es-Sûfî (ö.670) adlı şairin biyografisinde, onun Kaside-i Lâmiyye'sini her beyitte bulunacak şekilde bütün bedî sanatları kullanarak yazdığını fark ettiğini belirtmektedir. İbn Ma'sûm bu mülâhazasından sonra bedî'îyye türünün öncüsünün Safiyyüddîn el-Hillî olmadığı kanaatine varmıştır. Çünkü Şeyh Emînü'd-dîn, Safiyyüddîn el-Hillî doğmadan yedi yıl önce vefat etmiştir.⁸⁷

İbn Ma'sûm ölçü ve kafiye açısından da bedî'îyye türünde Safiyyüddîn el-Hillî'nin öncü olup olmadığı konusunda emin olmadığını söylemektedir. Çünkü o, *Bedî'îyyetü'l-'umyân*'ın müellifi Şemsüddin b. Câbir el-Endelûsî el-A'mâ (ö. 780/1378) ile aynı dönemde yaşamıştır. Bedî'îyye ölçü ve kafiyesinde yazılan bu iki eserden hangisinin daha önce yazıldığı bilinmemektedir. Fakat bu konuda ün kazanan Safiyyüddîn el-Hillî'nin *Kâfiyetü'l-bedî'îyye*'si olmuştur. Çünkü Şemsüddin b. Câbir, Hillî'nin

⁸³ Mübarek, *el-Medâihu'n-nebeviyye fî'l-Edebi'l-'Arabî*, 169.

⁸⁴ Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye fî sevhâ'l-cedid (İlmü'l-bedî')* (Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 1987), 11-12.

⁸⁵ Ali Ebû Zeyd, *el-Bedî'îyyât fî'l-Edebi'l-'Arabî*, 40-51.

⁸⁶ Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye fî sevhâ'l-cedid (İlmü'l-bedî')*, 12; Ali Ebû Zeyd, *el-Bedî'îyyât fî'l-Edebi'l-'Arabî*, 41.

⁸⁷ Seyyid Ali Sadrüddîn b. Masûm Medenî, *Envârü'r-rebî' fî envâ'î'l-bedî'*, thk. Şâkir Hâdî Şükr (Necef: Matbaatu'n-Numân, 1388), 1: 31-32.

kullandığı yetmiş sanata eserinde yer vermemiştir.⁸⁸ Bu fark Hillî'nin eserini daha kapsamlı kılmıştır.

Safîyyüddîn el-Hillî'den sonra pek çok şair onun Kâfiyetü'l-bedî'iyye'sini örnek olarak eser telif etmiştir.⁸⁹ Hillî'nin yaptığı gibi bedî'iyye ve ardından ona şerh yazma durumu zamanla bir gelenek halini almıştır. Bedî sanatlar da bedî'iyye yazan şairler tarafından araştırılmaya ve geliştirilmeye devam etmiştir. İbn Câbir el-Endelûsî (ö. 780/1378) ve İbn Hicce el-Hamevî (ö. 837/1434), onu örnek olarak bedî'iyye yazan müellifler arasındadır.⁹⁰ Ali Ebû Zeyd doksan bir adet bedî'iyye tespit ettiğini, buna ilave olarak iki tane daha bedî'iyye olduğu kanıtlanmamış kaside olduğunu ve elliden fazla da başka eserlerde dağınık halde bedî'iyye bulunduğunu ifade etmektedir.⁹¹

⁸⁸ Medenî, *Envâru'r-rabî' fî envâ'i'l-bedî'*, 1: 32.

⁸⁹ Cevâd Ahmed 'Alûş, *Şi'ru Safîyyüddîn el-Hillî* (Bağdat: Matbaatu'l-Maârif, 1959), 133.

⁹⁰ Bk. Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Câbir Endelûsî, *Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* (Kahire: Matbaatü's-Selefîyye, 1347); İbn Hicce Hamevî, *Hizânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb* (Kahire: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1886).

⁹¹ Bedî'îyyât türünde yazılan eserler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ali Ebû Zeyd, *el-Bedî'îyyât fî'l-Edebi'l-'Arabî*, 70-180.

BÖLÜM 1: SAFİYYÜDDİN EL-HİLLÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1.1. Hayatı

Tam adı Abdülaziz b. Serâyâ Ali b. Ebi'l-Kâsım b. Ahmed b. Ebi'l'iz b. Serâyâ b. Bâkî b. Abdillâh b. el-'Arîz es-Sinbisî et-Tai el-Hillî Safiyyüddîn'dir.⁹² Hicrî 677 yılında, Rebîü'l-âhir ayının beşinde (26 Ağustos 1278) Irak'ın Bağdat ile Kûfe arasında yer alan Hille şehrinde dünyaya gelmiştir.⁹³ Köklü bir Şîî aileden gelmektedir. Soyu Sinbis kabilesine dayanmaktadır.⁹⁴ Hille'de idarecilik yapan bir aileye mensuptur. Büyük dayısı Safiyyüddîn b. Hamza b. Mehâsin'in yöneticilik yaptığı bilinmektedir.⁹⁵

Yaşadığı dönem Abbâsîlerin dağıldığı, siyasî açıdan karışık bir döneme denk gelmektedir. Hicrî VI. asrın sonu, VII. asrın başlarına denk gelen bu dönemde Anadolu'da Selçuklular, Mardin ve Diyarbakır bölgelerinde Artuklular hüküm sürmektedir. Mısır'da ise Eyyûbîler bulunmaktadır. Daha sonra o bölgeye Memlükler de eklenmiştir.⁹⁶ Hülâgü komutasındaki Moğol ordusunun saldırısı sonucu Abbâsî Halifesi Müsta'sım Billâh'ın 656/1258 yılında öldürülmesinden sonra Bağdat Moğol idaresi altına girmiştir.⁹⁷ Karışıklığın artmasıyla Irak'ta zulüm, şiddet ve zorbalık hâkim olmuş, öldürme olayları ve intiharlar artmıştır.⁹⁸ Aynı dönemde bu coğrafyanın haclı seferlerine maruz kalması da oluşan karışıklığın önemli sebeplerindendir.⁹⁹

Dönemin ekonomik hayatı da siyasî durumdan farklı değildir. Yapılan savaşlar ekonomiyi kötü yönde etkilemiş, yoksulluğun baş göstermesiyle hırsızlık olayları

⁹² Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yânî'l-mietî's-sâmine* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1414), 2: 369.

⁹³ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed Arnavut ve Mustafa Türkî (Beyrut: Dâru İhyâ' et-Turâs el-Arabî, 1420), 18: 293; Mârûn Abbûd, *Edebü'l-'Arab* (Kahire: Hindawi Foundation for Education and Culture, 2014), 270; Ahmed Hasan Zeyyât, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî li'medârisi's-sâneviyyeti ve'l-'ulyâ* (Kahire: Dâru Nehda, ts.), 405; Ömer Mûsâ Paşa, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî ve'l-'Asri'l-Memlûkî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1989), 275; Ömer Rızâ Kahlâle, *Mu'cemü'l-müellifîn terâcimu musannifi'l-kütübi'l-'Arabiyyeti* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, ts.), 2: 160.

⁹⁴ Ömer Mûsâ Paşa, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî ve'l-'Asri'l-Memlûkî*, 276.

⁹⁵ 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 51; Mahmûd Rızk Selîm, *Safiyyüddîn el-Hillî*, 3. Basım (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1980), 21.

⁹⁶ 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 15; Mahmûd Rızk Selîm, *Safiyyüddîn el-Hillî*, 5-11.

⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Hacı Ahmet Özdemir, "Müsta'sım Billâh", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006); Abdülkadir Yuvalı, "Hülâgü", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998).

⁹⁸ 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 19.

⁹⁹ 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 20.

artmıştır.¹⁰⁰ Hillî de bu çalkantılı dönemde dünyaya gelmiş ve çocukluk yıllarını bu şartlar altında geçirmiştir.¹⁰¹

Hillî varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Bu yüzden iyi bir eğitim alma imkânı olmuştur. Ata binme, okçuluk ve avcılık gibi alanlarda eğitim almış ve ustalaşmıştır.¹⁰² Okuma yazmayı ehil hocalardan öğrenmiş, Kur'an-ı Kerîm'i ezberlemiştir.¹⁰³ Genç yaşta şiire merak sarmış, fahl olarak da nitelendirilen usta şairlerin şiirlerinden pek çoğunu ezberlemiş, Arapça ve edebiyatla çokça meşgul olmuştur.¹⁰⁴

Hillî yirmi yaşına gelmeden Hille'de durumlar kötüye gitmeye başlamıştır. Ailesinin karıştığı kan davaları ve birçok sorun ile karşı karşıya kalmıştır. Bu sırada reis olan dayısı öldürülünce, aşireti arasında intikam hırsıyla savaş başlamıştır. Bu durumdan korkan Hillî, hemen Hille'yi terk etmiştir.¹⁰⁵ Önce Bağdat'a gitmiş, kısa bir süre sonra da Artuklular'ın hüküm sürdüğü Mardin'e geçmiştir.¹⁰⁶ Mardin o dönemde Bağdat ve civarına göre daha güvenli bir ortama sahiptir. Artuklular, Bağdat'ın Moğollar'ın hâkimiyetine geçmesinden sonra Moğollara bağlanmış olsa da sultanları değişmemiş, dolayısıyla Bağdat ve çevresindeki siyasi karışıklık onlara yansımamıştır.¹⁰⁷

Hillî Mardin'e gittiğinde oranın halkı ve hükümdarı Mansur Necmeddin Gazi, Hillî'yi güzel bir şekilde karşılayarak kendisine yardımcı olmuşlardır. Hillî de bu iyiliklere karşılık Artukiyyât olarak bilinen, Melik Mansûr ve oğlu el-Melikü's-Sâlih'i övdüğü

¹⁰⁰ 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 24-26; Yâsîn el-Eyyûbî, *Safiyyüddîn el-Hillî* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1971), 10-12.

¹⁰¹ 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 15-16. Hillî'nin yaşadığı dönem ve coğrafyanın siyasi, ekonomik ve sosyolojik özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*; el-Eyyûbî, *Safiyyüddîn el-Hillî*; Muhammed İbrâhim Huvver, *Safiyyüddîn el-Hillî Hayâtuhû ve Âsâruhû ve Şi'ruhû*, 2. Basım (Beyrut: Dâru'l-Fikr el-Mu'âsır, 1990).

¹⁰² 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 48-49.

¹⁰³ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Asru'd-düveli ve'l-İmârât*, 2. Basım (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.), 5: 355.

¹⁰⁴ Hillî, *Dîvânü Safiyyüddîn el-Hillî*, 9; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfâ ba'de'l-vâfi*, 7: 274; 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 50; Fahl kelimesi sözlükte hayvanın güçlüsü ve erkeği anlamına gelmektedir. Bu kökten türeyip zamanla terimleşen fuhûle kelimesi ise diğerlerine karşı üstün ve usta sayılan şairlere verilen bir sıfat olmuştur. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Güler, "Asma'î'nin Şiir Eleştirisinde Fuhûle Kavramı" 52/2 (2011): 129-136.

¹⁰⁵ Hillî, *Dîvânü Safiyyüddîn el-Hillî*, 10.

¹⁰⁶ 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 52; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Asru'd-düveli ve'l-İmârât*, 5: 356.

¹⁰⁷ 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 18,55.

meşhur şiirini yazmıştır. Bu şiir sayesinde Artuklular arasında üne kavuşmuştur.¹⁰⁸ Hillî'nin Mardin'de kaldığı süre zarfında Melik Mansûr Necmeddin Gazi 712/1312 yılında vefat etmiş, ondan sonra oğlu el-Melikü's-Sâlih tahta geçmiştir.¹⁰⁹ el-Melikü's-Sâlih'in başa geçmesinden sonra Hillî, onunla sıkı dost olmuş, birlikte ava çıkmış, içki sofralarında ona eşlik etmiştir. el-Melikü's-Sâlih de babasının Hillî'ye ödediği maaşı devam ettirmiştir.¹¹⁰

Hillî yaklaşık olarak yirmi yıl Artukluların himayesinde kalmıştır.¹¹¹ Zeyyât, Hillî'nin hicrî 663-712 yılları arasında Artukluların himayesinde kaldığını ifade etmektedir.¹¹² Hillî, bu süre zarfında ticaret merakı dolayısıyla Şam'a gitmeyi düşünse de onun için en kârlı iş şiir yazmak olmuştur.¹¹³

Mardinde geçirdiği yıllardan sonra Hama şehrine gidip hükümdar Müeyyid ve oğlu Efdal'e methiyeler yazmıştır. Onların yanında kaldığı süre zarfında da yine el-Melikü's-Sâlih'e methiye yazıp göndermekten geri durmamıştır.¹¹⁴ Daha sonra hac yapmaya karar vermiş ve Mekke ve Medîne'ye gidip hac görevini yerine getirmiştir. Dönüş vakti geldiğinde Musul, Şam veya Bağdat'a dönmek istememiş, Kahire'ye gitmeye karar vermiştir.¹¹⁵ Mısır'ın eski zamanlardan beri şair ve edipler için önemli bir merkez olması Hillî'yi oraya çekmiş olabilir.¹¹⁶ Safedî yaklaşık olarak h. 726 yılında Mısır'a gittiğini kaydetmekte ve oraya ömründe iki kez gittiğini düşünmekte fakat tek tarih vermektedir.¹¹⁷ Tağrî Berdî ve İbn Hacer de Safedî'yi destekler nitelikte Hillî'nin iki defa Kahire'ye gittiğini kaydetmektedirler.¹¹⁸ Ancak Tağrî Berdî bu ziyaretlerin hiçbirinin zamanını zikretmemekte, İbn Hacer ise sadece ilk ziyaretini yedi yüz yirmi

¹⁰⁸ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Asru'd-düveli ve'l-İmârât*, 5: 355-356; Abbûd, *Edebü'l-'Arab*, 270.

¹⁰⁹ Coşkun Alptekin, "Artuklular", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 416.

¹¹⁰ 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 61; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Asru'd-düveli ve'l-İmârât*, 5: 356.

¹¹¹ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Asru'd-düveli ve'l-İmârât*, 5: 369.

¹¹² Zeyyât, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî li'medârisi's-sâneviyyeti ve'l-'ulyâ*, 405.

¹¹³ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 2: 369; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Asru'd-düveli ve'l-İmârât*, 5: 356.

¹¹⁴ 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 60-61.

¹¹⁵ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Asru'd-düveli ve'l-İmârât*, 5: 356-357.

¹¹⁶ 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 64.

¹¹⁷ Salâhuddîn Halîl b. Aybek Safedî, *A'yânü'l-'asr ve a'yânü'n-nasr*, thk. Ali Ebû Zeyd v.dğr. (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1997), 3: 71; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 18: 293.

¹¹⁸ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 369; Cemâlüddîn Ebû'l-Mehâsin Yûsuf İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire fî Memlûki Mısır ve'l-Kâhire* (Kahire: Vizâratü's-Sekâfe ve'l-İrşâd el-Kavmî, ts.), 10: 238.

küsür yılı olarak kaydetmektedir.¹¹⁹ Cevâd ‘Alûş diğer tarihçilerin rivayetlerinden hareketle Hillî’nin ilk Mısır ziyareti’nin hicrî 723, ikincisinin ise hicrî 726 yılında olduğu sonucuna varmaktadır.¹²⁰ İbrahim Huvver de tarihler konusunda Cevâd ‘Alûş ile hemfikir olmakla beraber bu tarihleri netleştirmek için tarihçilerden önce Hillî’nin kendi yazdıklarının incelenmesi gerektiğini, şairin kendi eliyle yazdıklarında bu bilgilerin bulunduğunu dile getirmektedir.¹²¹

Hillî Mısır’a gittiğinde edipler onu güzel bir şekilde karşılamışlardır. Kahire’de Sultan Nâsır Muhammed b. Kalâvûn ile görüşmüş, ondan çokça ihsan görmüştür. Bu iyilikler ve sultanın azameti karşısında onu metheden iki kaside yazmıştır. Bu iki methiyenin, yazdığı şiirler arasında en iyilerinden olduğu söylenmektedir. Bu kasidelerin ilkini, Mütenebbî’nin kasidesine nazire olarak yazmıştır.¹²² Mütenebbî’nin bahsi geçen kasidesinin ilk beyti şöyledir:

بِأَبِي الشَّمْسِ الْجَانِحَاتِ عَوَارِيَا اللَّاسَاتِ مِنَ الْخَرِيرِ جَلَابِيَا¹²³

Uzaktan, güzellikleriyle güneş gibi parlayan ipek örtülü kadınlar gördüm.

Hillî’nin Sultan Nâsır’ı övdüğü kasidesi ise şöyle başlamaktadır:

أَسْلَبَنْ مِنْ فَوْقِ النَّهْدِ دَوَائِبَا فَجَعَلَنْ حَبَّاتِ الْقُلُوبِ دَوَائِبَا¹²⁴

Göğsün üzerinden perçemleri yoldular, kalpleri parça parça erittiler.

Şevkî Dayf’a göre; Hillî’nin Mütenebbî gibi bir şairin şiirine nazire yazması, onun bu konuda kendine ne kadar çok güvendiğini göstermektedir.¹²⁵

Hillî Mısır’dan tekrar Mardin’e dönmüş, fakat orada çok uzun süre kalmayıp Irak’a geçmiştir.¹²⁶ Irak’tayken de Artukluları unutmamış, onlara şiirler yazıp göndermeye

¹¹⁹ Askalânî, *ed-Dürerü ’l-kâmine*, 370.

¹²⁰ ‘Alûş, *Şi’ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 70.

¹²¹ Huvver, *Safiyyüddîn el-Hillî*, 31-32.

¹²² ‘Alûş, *Şi’ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 66.

¹²³ Ebû Tayyib Ahmed b. Hüseyin el-Mütenebbî, *Dîvânü ’l-Mütenebbî* (Beyrut: Dâru Beyrût, 1983), 109.

¹²⁴ Hillî, *Dîvânü Safiyyüddîn el-Hillî*, 95.

¹²⁵ Şevkî Dayf, *Târîhu ’l-Edebi ’l-‘Arabî ‘Asru ’d-düveli ve ’l-İmârât*, 5: 356-357.

¹²⁶ Abbûd, *Edebü ’l-‘Arab*, 270; ‘Alûş, *Şi’ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 80.

devam etmiştir.¹²⁷ Cevâd ‘Alûş, Hillî’nin şiirlerindeki ifadelerinden hareketle, onun ömrünün sonuna kadar Bağdat’ta kalarak yolculuğu bırakmadığını, ara sıra Mardin’e kısa süreliğine gidip geri döndüğünü düşünmektedir. Ona göre Hillî, ömrünün sonunda onu yolculuktan alıkoyan hastalığa yakalandığında Bağdat’ta sürekli kalmaya başlamıştır.¹²⁸ Abdü’l-Hüseyn Ahmed el-Emînî, Hillî’nin Bağdat’ta kaldığı bu dönemde Fîrûzâbâdî’nin onunla görüşüğünü aktarmaktadır. Bu görüşme hicrî 747 yılında gerçekleşmiştir. Fîrûzâbâdî, Hillî’nin yaşlanmış olmasına rağmen nazım ve nesir konusunda yetisini kaybetmediğini, Arapçayı ve şiiri hâlâ çok iyi bildiğini söylemiştir.¹²⁹

İbn Tağrıberdî (ö. 874/1470) farklı eserlerinde Hillî’nin hicrî 749 yılında Zilhicce ayının sonunda¹³⁰ ve hicrî 750 yılının Muharrem ayında¹³¹ Bağdat’ta vefat ettiğini zikretmiştir. Bu tarihlerden ilki, Hillî ile görüşüp ondan şiirlerini dinlemiş olan Safedî (ö. 764/1363)’nin de aynısını zikremiş olması sebebiyle daha güvenilir sayılabilir.¹³² Cevâd ‘Alûş’ kaynaklarda Hillî’nin vefat yılıyla ilgili farklı rivayetler bulunduğunu, kendisinin tarihçilerin de üzerinde ittifak ettiği 750/1349 yılında vefat ettiğine dair olan rivayeti tercih ettiğini belirtmiştir.¹³³

Kaynaklarda Hillî’nin mesleğinin tacirlik olduğu ve ticaret yapmak için Şam, Mısır, Mardin gibi şehirlere gittiği bilgisi bulunmaktadır.¹³⁴ Şiirlerinde de ticaret ile ilgili bazı kavramlar bulunması bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Fakat kaynaklarda ne ticareti yaptığı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.¹³⁵ Ticaretten bahsettiği beyitlere aşağıdaki beyitler örnek gösterilebilir:

تَقُولُ لِي الْعَلِيَاءُ، إِذْ زُرْتُ رَعَهُ رُوَيْدَكَ! كَمْ فِي الْأَرْضِ تَسْعَى وَتَكْدُحُ

¹²⁷ ‘Alûş, *Şi’ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 81.

¹²⁸ ‘Alûş, *Şi’ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 81.

¹²⁹ Abdü’l-Hüseyn Ahmed el-Emînî Necîfî, *el-Ğadîr fî l-kitâb ve’s-sünne ve’l-edeb* (Beyrut: Müessesetü’l-‘Alemlî li’l-Matbû‘ât, 1414), 6: 61.

¹³⁰ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü’z-zâhire fî Memlûki Mısır ve’l-Kâhire*, 10: 238.

¹³¹ İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü’s-sâfi ve’l-müstevfâ ba’de’l-vâfi*, 7: 280; Cemâlüddîn Ebü’l-Mehâsin Yûsuf İbn Tağrıberdî, *ed-Delîlû’s-Şâfi ‘ale’l-Menheli’s-sâfi*, thk. Fehîm Muhammed Şeltût (Kahire: Mektebetü’l-Hâncı, ts.), 1: 415.

¹³² Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, 18: 293.

¹³³ ‘Alûş, *Şi’ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 82.

¹³⁴ Askalânî, *ed-Dürerü’l-kâmine*, 2: 369.

¹³⁵ Huvver, *Safiyyüddîn el-Hillî*, 28.

هَلُمَّ، فَفِيهِ تَاجِرُ الْمَدْحِ يَرْبِخُ¹³⁶ إِذَا كُنْتَ تَرْضَى أَنْ تُعَدَّ بِتَاجِرٍ

(Melike) koşarak gidip ziyaret edince bana gökler diyor ki;

Yavaş ol! Yeryüzünde nice emek veren, çabalayan var.

Bir tacir olarak kabul gördüğünü özüksediğinde acele et,

Çünkü tacirin övgüsü kar getirir.

Hille, çoğunluğu Şîilerden oluşan bir şehirdir. Safiyyüddîn el-Hillî de bu mezhebe mensuptur.¹³⁷ Şevkî Dayf, Hillî'nin şiirlerinden hareketle itikadı ile ilgili olarak İmâmiyye ve Zeydiyye fırkalarından olduğuna dair iddialara karşı, bu fırkalara mensup olmadığını ifade etmektedir.¹³⁸ Fîrûzâbâdî, Hillî'nin hâlis bir Şîî olduğunu söylemiştir.¹³⁹ Fakat Hillî'nin şiirlerinde sahâbe övgüsü, Hz. Ömer'i övgü gibi Şîiliğin doğasına aykırı ifadeler bulunmaktadır. Buradan hareketle koyu bir Şîî olduğunu söylemek doğru olmayabilir. Şiirinde sahâbeyi övmesine aşağıdaki beyitler örnek gösterilebilir:

قِيلَ لِي تَعْشَقُ الصَّحَابَةَ طَرًّا أَمْ تَفَرَّدْتَ مِنْهُمْ بِفَرِيقٍ

فَوَصَّفْتُ الْجَمِيعَ وَصْفًا إِذَا ضَوَّعَ أَزْرَى بِكُلِّ مِسْكِ سَحِيقٍ

قِيلَ هَذِي الصِّفَاتُ، وَالْكُلُّ كَالدَّرِّ يَاقِ يَشْفِي مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَثِيقٍ

فإلى مَنْ تَمِيلُ؟ قُلْتُ إِلَى الْأَرْبَعِ لَا سِيَّمَا إِلَى الْفَارُوقِ¹⁴⁰

Bana sahâbeyi bütünüyle mi seviyorsun, yoksa onlardan bir kısmını mı, diye sordular.

Onların hepsini öyle tarif ettim ki, onlar güzel koku gibi yayıldığında tüm misk kokuları onların yanında hafif kalır.

¹³⁶ Safiyyüddîn Hillî, *Dîvânu Safiyyüddîn el-Hillî*, thk. Kerem el-Bustânî (Beyrut: Dâru Sâdır, 1382), 193. Ticarete işaret eden daha fazla beyit için bk. Hillî, *Dîvânu Safiyyüddîn el-Hillî*, 625, 626, 747.

¹³⁷ İbn Tağrîberdî, *el-Menhelü 's-sâfî ve 'l-müstevfâ ba 'de 'l-vâfî*, 7: 275.

¹³⁸ Şevkî Dayf, *Târîhu 'l-Edebi 'l-'Arabî 'Asru 'd-düveli ve 'l-İmârât*, 5: 358.

¹³⁹ Necîfî, *el-Ğadîr fi 'l-kitâb ve 's-sünne ve 'l-edeb*, 6: 61.

¹⁴⁰ Hillî, *Dîvânu Safiyyüddîn el-Hillî*, 91.

Bu sıfatlar denildi, hepsi panzehir gibidir, her türlü hastalıkta onlara başvurulur.

Hangisini daha çok seviyorsun, diye sordular. Dört râşit (halifeyi), özellikle de Fâruk'u, dedim.

Hillî, yukarıdaki beyitlerde sahâbeye, dört halifeye ve Hz. Ömer'e karşı sevgisini açıkça dile getirmektedir.

Hillî'nin evliliği, eşi ve çocukları hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Bunun sebebi Arap kültüründe ailenin ön plana çıkarılmaması olabilir.¹⁴¹ Ancak bir şiirinde, kaybettiği yakınları arasında oğlundan da bahsetmektedir:

أَفِي السَّ وَالْعَشْرِينَ أَفْقَدُ سَيَّةً جَبَالاً غَدَتِ مِنْ عَاصِفِ الْمَوْتِ كَالْعِهْنِ
فَقَدْتُ ابْنَ عَمِّي وَابْنَ عَمِّي وَصَاحِبِي وَأَكْبَرَ غِلْمَانِي بِحَا وَأَحْيِي وَابْنِي¹⁴²

Yirmi altı kişi içinden altısını kaybetmedim mi?

Dağlar ölüm fırtınasında yün gibi oldu.

İki amca oğlumu, arkadaşımı, en büyük kölemi, kardeşimi ve oğlumu kaybettim.

1.2. Eserleri

Hillî hem nazım hem de nesir olarak çeşitli eserler yazmıştır.¹⁴³ Bunlardan hakkında bilgiye ulaşabildiklerimiz aşağıdaki gibidir:

1.2.1. Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye

Her beytinde bedî sanatları kullanarak yazdığı Peygamber methiyesidir. Bedî'iyye türünün ilk örneği sayılmaktadır. Safedî eserin adını Netâicü'l-elma'iyye fî Şerhi'l-Kafiyeti'l-bedî'iyye olarak zikretmektedir.¹⁴⁴ İbrahim Huvver, eserin en eski el yazması

¹⁴¹ 'Alûş, Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî, 49; Huvver, Safiyyüddîn el-Hillî, 25.

¹⁴² Hillî, Dîvânü Safiyyüddîn el-Hillî, 364.

¹⁴³ Muhammed b. Şakir el-Kütübî, Fevâtü'l-vefeyât, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1973), 2: 335.

¹⁴⁴ Safedî, A'yânü'l-'asr ve a'vânü'n-nasr, 3: 74.

nüshasına Londra'daki Britanya Kütüphanesinde rastladığını söylemektedir. Bu nüsha h. 754 yılında, Hillî'nin h. 744 yılında yazdığı orijinal nüshasından çoğaltılmıştır.¹⁴⁵

Kitabın muhtelif basımları mevcuttur. Kitap, 1898'de Kahire'de basılmıştır.¹⁴⁶ Nesîb Neşâvî'nin tahkikiyle 1982 ve 1992 yıllarında Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'yye fî 'ulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bedî' adıyla iki kez basılmıştır.¹⁴⁷ Daha sonra Reşîd Abdurrahman el-'Ubeydî eseri tekrar tahkik etmiş ve bazı eklemelerde bulunmuştur. Bu tahkik de 2000 yılında, Netâicü'l-elma'yye fî Şerhi'l-Kâfiyeti'l-bedî'yye adıyla Beyrut'ta basılmıştır.¹⁴⁸ Son olarak 'Îmâd Hasan Merzûk'un tahkiki ve en-Netâicü'l-ilâhiyye fî Şerhi'l-Kâfiyeti'l-bedî'yye adıyla 2007 yılında basılmıştır.¹⁴⁹

Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'yye ile ilgili ayrıntılı bilgi sonraki bölümlerde verilecektir.

1.2.2. Dîvân

Mısır sultanı Nâsır'ın (741/1341) isteği üzerine Hillî, şiirlerini bir divanda toplamıştır.¹⁵⁰ Cevâd 'Alûş, Hillî'nin bu derlemeyi Mısır'a ikinci gidişinde yaptığını düşünmektedir.¹⁵¹

Mukaddimesinde secili bir üslup kullanmış, Nâsır'ın kendisine olan ihsanlarını övmüştür.¹⁵² Hillî, şiirlerini; fahr ve hamâse, medih, tardiyyât, ihvâniyyât, mersiye, gazel, hamriyyât, şekvâ, hedâyâ, 'avîs ve takyîd, hicâ, zühd olmak üzere on iki konuya ayırmış ve otuz bölümden oluşacak şekilde düzenlemiştir.¹⁵³ Divanında Hz. Peygamber, sahâbe, dört büyük halife ve özellikle Hz. Ömer ve Hz. Ali için çeşitli methiyeler bulunmaktadır.

¹⁴⁵ Huvver, *Safiyüddîn el-Hillî*, 67.

¹⁴⁶ Muhammed İsa Sâlihiyye, *Mu'cemü's-şâmil li't-türâsi'l-'Arabî el-matbû'* (Kahire: Ma'hedü'l-Mahtûtât el-'Arabiyye, 1993), 3: 462.

¹⁴⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'yye*.

¹⁴⁸ Safiyüddîn Abdülazîz b. Serâyâ Hillî, *Netâicü'l-elma'yye fî Şerhi'l-Kâfiyeti'l-bedî'yye*, thk. Reşîd Abdurrahman el-'Ubeydî (Beyrut: Dâru'l-Beşîr, 2000).

¹⁴⁹ Safiyüddîn el-Hillî, *en-Netâicü'l-ilâhiyye fî Şerhi'l-Kâfiyeti'l-bedî'yye*, thk. 'Îmâd Hasan Merzûk (Mısır: Mektebetü Bustânü'l-Ma'rife, 2007).

¹⁵⁰ 'Alûş, *Şi'ru Safiyüddîn el-Hillî*, 67; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Asru'd-düveli ve'l-Îmârât*, 5: 358.

¹⁵¹ 'Alûş, *Şi'ru Safiyüddîn el-Hillî*, 70.

¹⁵² Hillî, *Dîvânü Safiyüddîn el-Hillî*, 9-12.

¹⁵³ Hillî, *Dîvânü Safiyüddîn el-Hillî*, 682.

Eserin Mısır Millî Kütüphanesi'nde dört yazma nüshası bulunmaktadır.¹⁵⁴ 1866'da Kahire'de, 1879'da Dimeşk'te, 1892'de Beyrut'ta, 1956'da Necef'te, 1962'de Beyrut'ta basılmıştır.¹⁵⁵

1.2.3. Dürerü'n-nühûr fî medâ'ihî'l-Meliki'l-Mansûr (Artukiyyât)

Dürerü'l-buhûr fî medâihî'l-Meliki'l-Mansûr adıyla da bilinmektedir.¹⁵⁶ Artuklu Meliki Mansûr ve oğlu el-Melikü's-Sâlih için yazdığı methiyelerden oluşan eseridir.

Eser yirmi dokuz kasideden oluşmaktadır ve her kasidede yirmi dokuz beyit bulunmaktadır. Bu kasideler alfabe'deki harflere göre kafiyelenmiştir. Beyitler *hemzed*ten başlayıp *yâ* harfine kadar sırayla bir harf ile başlayıp aynı harf ile bitmektedir.¹⁵⁷

1816 yılı Leipzig, 1866 yılı Kahire baskıları mevcuttur.¹⁵⁸ Bu kasideler ayrıca dîvânının sonuna eklenerek de basılmıştır.¹⁵⁹

1.2.4. el-‘Âtîlû'l-hâlî ve'l-murhasû'l-ğâlî

Halk şiiri çeşitleri arasında sayılabilecek olan zecel, mevâliyyâ, kâne ve kân, kûmâ şiir türleri hakkında yazdığı kitaptır. Müveşşah¹⁶⁰ türünün ortaya çıkmasıyla şiirde eskiden beri süre gelen klasik çizgi değişmeye başlamıştır. Daha sonra zecel gibi yeni türlerin ortaya çıkması, şiire ammicenin girmesi ve fasih Arapçadan uzaklaşma, lahnın yayılmasına sebep olmuştur.¹⁶¹ Hillî eserinde, bu yeni türlerin ortaya çıkışını, daha önce belirlenmemiş olan kurallarını, vezinlerini ve bu türlerde şiir yazan önemli şairleri araştırmıştır. Onların şiirlerinden pek çok şahit getirmiştir.

¹⁵⁴ ‘Alûş, *Şi’ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 114.

¹⁵⁵ Muhammed İsa Sâlihiyye, *Mu‘cemü’ş-şâmil li’t-türâsi’l-‘Arabî el-matbû’*, 3: 462.

¹⁵⁶ Zeyyât, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî li’medârisi’s-sâneviyyeti ve’l-‘ulyâ*, 405.

¹⁵⁷ Abbûd, *Edebü’l-‘Arab*, 270; Şevkî Dayf, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî Asru’d-düveli ve’l-İmârât*, 5: 356; Zeyyât, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî li’medârisi’s-sâneviyyeti ve’l-‘ulyâ*, 405.

¹⁵⁸ Muhammed İsa Sâlihiyye, *Mu‘cemü’ş-şâmil li’t-türâsi’l-‘Arabî el-matbû’*, 3: 461-462.

¹⁵⁹ Hillî, *Dîvânü Safiyyüddîn el-Hillî*, 705-862.

¹⁶⁰ Müveşşah; uzun beyitler ve kısa bentlerden oluşan iki temel sanat unsuru taşıyan şiirlere denilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Aydın, “Müveşşah”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 229-231.

¹⁶¹ Huvver, *Safiyyüddîn el-Hillî*, 55. Lahn; kıraatte ve dilde yapılan hatalara denilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Abdurrahman Çetin, “Lahn”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 56-57.

Eser bir mukaddime ve dört bölümden oluşmaktadır. Mukaddimesinde konuyla ilgili önemli bilgiler vermekte, dört bölümde de zecel, mevâliyyâ, kâne ve kân, kûmâ konularını işlemektedir.

Hillî eserinde yer verdiği yeni edebî türlerin irabdan, güzel manadan, edebiyattan yoksun olması ve ahlaksızlık, ciddiyetsizlik içermesi sebebiyle ‘Âtlü’l-hâlî ve’l-murhasü’l-ğâlî diye isimlendirdiğini belirtmektedir.¹⁶²

Eser, müsteşrik William Honarbakh’ın tahkikiyle 1955 yılında Almanya’da basılmıştır.¹⁶³ Daha sonra Hüseyin en-Nâsır’ın tahkikiyle Kahire’de 1981 ve 2003 yıllarında iki kez basılmıştır.¹⁶⁴

1.2.5. ed-Dürrü’n-nefis fî ecnâsi’t-tecnîs

Cinas sanatı hakkında yazdığı, beş sayfadan oluşan bir kitapçıktır.¹⁶⁵ Şerhu’l-Kâfiyeti’l-bedî’iyye’de cinas ve çeşitleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bu kitabına başvurulmasını tavsiye etmektedir.¹⁶⁶ Bundan Hillî’nin bu eserini Şerhu’l-Kâfiyeti’l-bedî’iyye’den önce kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

Eserin Mısır Millî Kütüphanesi’nde el yazması nüshası bulunmaktadır.¹⁶⁷

1.2.6. el-Ağlâtî

Hillî bu eserinde şairlerin ve dilcilerin konuşmalarındaki dil hatalarını incelemiş ve doğrularını göstermiştir. Bunu yaparken Kur’ân-ı Kerîm, hadîs-i şerîfler ve eski Arap şiirinden deliller getirmiştir.¹⁶⁸

Madrid’deki El Escorial kütüphanesinde el yazması olarak bulunmaktadır.¹⁶⁹

1.2.7. er-Resâ’il

¹⁶² Safiyyüddîn Hillî, *el-‘Âtlü’l-Hâlî ve ‘l-murahhasu’l-ğâlî*, thk. Hüseyin Nâsır, 2. Basım (Kahire: Dâru’l-Kütüb ve’l-Vesâiki’l-Kavmiyye, 2003), 4.

¹⁶³ Muhammed İsa Sâlihiyye, *Mu’cemü’ş-şâmil li’t-türâsi’l-‘Arabî el-matbû’*, 3: 462; Huvver, *Safiyyüddîn el-Hillî*, 55.

¹⁶⁴ Hillî, *el-‘Âtlü’l-Hâlî ve ‘l-murahhasu’l-ğâlî*.

¹⁶⁵ Huvver, *Safiyyüddîn el-Hillî*, 73.

¹⁶⁶ Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-bedî’iyye*, 71.

¹⁶⁷ Huvver, *Safiyyüddîn el-Hillî*, 83.

¹⁶⁸ Huvver, *Safiyyüddîn el-Hillî*, 65.

¹⁶⁹ Huvver, *Safiyyüddîn el-Hillî*, 64.

Dört mektuptan oluşmaktadır. Eser her ne kadar er-Resâ'il diye isimlendirilmiş olsa da Hillî bazen Resâ'il bazen de Makâmât diye isimlendirmiştir.¹⁷⁰

İlk mektup Risâletü'd-dâr 'an muhâverati'l-fâr adını taşımaktadır. Mardin'deki Sultan Melik Sâlih'e yazmıştır. Mektubu mukaddime ve ana konu olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Hillî mukaddimede Sultan Melik Sâlih'ten, onun devleti, yüceliği ve ülkesindeki durumlardan bahsetmektedir. Mektubun ana konusunda ise farenin ağzından anlattığı hayat hikâyesi yer almaktadır. Kelile ve Dimne'yi hatırlatan bu bölümde; fare, hayat hikâyesini anlatmaktadır. İbrahim Huvver, farenin bir sembol olduğunu aslında bu hayat hikâyesinin Hillî'nin acısıyla tatlısıyla kendi hayat hikâyesi olduğunu ifade etmektedir.¹⁷¹

er-Risâletü'l-mühmele adını taşıyan ikinci mektubu Sultan Melik Nâsır'a yazmıştır. Bu ismin sebebi; Hillî'nin bütün harfleri noktasız (mühmel) bir şekilde yazmış olmasıdır. İki sayfayı geçmeyen kısa bir mektuptur.¹⁷²

Üçüncü mektubu er-Risâletü't-Tev'emiyye'yi h. 700 yılında Hille'den gelişi esnasında Melik Mansûr'a yazmıştır. Böyle isimlendirmesinin sebebi, yazısında yan yana bulunan kelimelerin birbiriyle yazılışlarının aynı, sadece noktalamalarının farklı olmasıdır. Bu bölüm, nesir şeklinde dört yüz paragraf ve her biri on beyitlik seksen şiirden oluşmaktadır.¹⁷³

Dördüncü mektup olan Hallü'l-manzûm'da İmru'ul Kays'ın muallakasından yedi beyte nazîre olarak oluşturmuştur.¹⁷⁴

Gize'de Arapça Yazmalar Enstitüsü'nde resimli kitapçıklar halinde bulunmaktadır.¹⁷⁵

1.2.8. es-Saydu bi'l-bunduk (el-Hidmetü'l-celîle)

Tüfekle kuş avlamak hakkında yazdığı eseridir. Bu kitap, avcılarının geçmişte tüfekle kuş avlama yöntemini anlatması sebebiyle tarihî açıdan önem taşımaktadır. Çünkü

¹⁷⁰ Huvver, *Safiyüddîn el-Hillî*, 70.

¹⁷¹ Huvver, *Safiyüddîn el-Hillî*, 70.

¹⁷² el-Eyyûbî, *Safiyüddîn el-Hillî*, 75.

¹⁷³ Huvver, *Safiyüddîn el-Hillî*, 81-82.

¹⁷⁴ Huvver, *Safiyüddîn el-Hillî*, 82-83.

¹⁷⁵ Huvver, *Safiyüddîn el-Hillî*, 69. Eserin bölümleri Yâsîn el-Eyyûbî'nin çalışmasında farklı verilmiştir. Biz burada daha güncel olması ve yazma nüshalara bizzat ulaşarak birincil kaynaktan nakletmesi sebebiyle İbrahim Huvver'in çalışmasını esas aldık.

günümüzde bu yöntem artık kullanılmamaktadır.¹⁷⁶ Hillî'ye ait sekiz kasideden oluşmaktadır. Diğer eserlerinin aksine bu eserinde mukaddime bulunmamaktadır. İbrahim Huvver bu eserdeki kasidelerin, kendisi tarafından tahkik edilen Hillî'nin Dîvân'ında bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁷

1.2.9. el-Mesâlis ve'l-mesânî fî'l-me'âlî ve'l-me'ânî

Şairin şiirlerinden seçmelerden oluşmaktadır. Şiirler üç beyti geçmeyecek şekilde kısa bölümler halinde esere alınmıştır. Bu eserin önemi Hillî'nin kendi şiirlerini kendisinin seçmiş olmasındadır. Eser yirmi bâbdan oluşmakta ve toplamda yedi yüz yirmi altı beyit içermektedir. Bu eserinde bâb sayısının Dîvân'ından daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Mukaddimededen anlaşıldığı üzere Hillî, Hama sultanı Melikü'l-Efdal'in talebi üzerine bu eserini derlemiştir. Kendisi eseri derlediği tarihi belirtmemiş olsa da bunun Melikü'l-Efdal'in saltanatı devralıp vefat edene kadar geçen süre olan h. 733 ve h. 742 yılları arasında olduğu tahmin edilebilir. Paris'teki Milli Kütüphane'de eserin yazma nüshası bulunmaktadır.¹⁷⁸

1.2.10. el-Mîzân fî 'ilmi'l-edvâr ve'l-evzân

Musiki ve musiki aletleri hakkında yazdığı kitabıdır.

Ayrıca, İbrahim Huvver, Corci Zeydan'ın Hillî'ye ait *Dîvânu Safvetü's-şu'arâ ve hülâsati'l-bülegâ'* adında bir eserinden ve Madrid'deki El Escorial kütüphanesinde el yazmasının bulunduğu bahsettiğini, fakat kütüphaneyi arayıp sorduğunda böyle bir kitabın kütüphane bünyesinde bulunmadığı cevabı aldığını ifade etmektedir.¹⁷⁹

1.3. Edebî Kişiliği

Hillî, döneminin önde gelen şiî şairlerindendir.¹⁸⁰ Çocukluğunu geçirdiği şehir olan Hille, kuruluşundan Moğol istilasına kadar İslam kültür merkezlerinden biri olmuştur. Bunun sebepleri arasında yöneticilerin, ilmi ve ilim adamlarını desteklemesi, Hülâgü'nün saldırısından Bağdat kadar zarar görmemesi, Hille'nin Basra, Bağdat ve

¹⁷⁶ 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 94.

¹⁷⁷ Huvver, *Safiyyüddîn el-Hillî*, 74.

¹⁷⁸ Huvver, *Safiyyüddîn el-Hillî*, 74.

¹⁷⁹ Huvver, *Safiyyüddîn el-Hillî*, 53.

¹⁸⁰ Muhammed Bâkır el-Hansârî Isbahânî, *Ravdâtü'l-cennât fî ahvâli'l-'ulemâ' ve's-sâdât* (Beyrut: Dâru'l-İslâmiyye, 1411), 5: 81; Zeyyât, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî li 'medârisi's-sâneviyyeti ve'l-'ulyâ*, 405.

Necef gibi merkezlere ulaşımının kolay olması ve dolayısıyla halkın kitap temin edebilmesinin zamanın şartlarına göre daha kolay oluşu sayılabilir.¹⁸¹ Daha sonraki yıllarda siyasî, sosyal ve ekonomik alanlardaki çöküntüler ilim ve edebiyata da yansımış ve gerileme yaşanmıştır.¹⁸²

Hille'nin İslam kültür merkezi olduğu yıllarda Hillî'nin orada yetişmesi, onun edip ve şair kişiliğinin oluşmasında önemli bir etkindir. Hillî küçüklüğünden beri şiire ve edebiyata merak duymuş, Câhiliye, Sadru'l-İslam ve Abbâsi Dönemlerinden usta şairlerin şiirlerini ezberlemiştir.¹⁸³ Hayatının ilerleyen dönemlerinde de pek çok kitap okumuş ve dönemin edipleriyle görüşmüştür. İbn Seyyidi'n-nâs, Ebû Hayyân gibi dönemin ileri gelenleriyle bir araya gelmiştir. Es-Sadr Şemsü'd-dîn Abdüllatîf onun 140 kitaptan faydalandığını dile getirmiştir.¹⁸⁴ Bu birikimler meşhur bir edebiyatçı olmasında ve birçok eser telif etmesinde kendisine temel oluşturmuştur.

Hillî'nin üslûbu, manası derin olan şiirler yazmasına rağmen açık ve anlaşılırdır.¹⁸⁵ Mücûn (ahlaksızlık ve laubalilik) içeren ifadelere çokça yer vermiş, bu yüzden pek çok eleştiri almıştır.¹⁸⁶ Hillî lafzî sanatların öncüsü kabul edilmektedir. Manayı koruyarak lafzı ustalıkla güzelleştirmiştir.¹⁸⁷ Şiirlerinde cinası çokça kullanmıştır ve bununla şiiri nasıl güzelleştireceğini iyi bilmektedir.¹⁸⁸ Safedî, Şemsüddîn 'Abdüllatîf b. Halîfe el-'Acemî'nin (ö. 731 h.) "Hiç kimse Hillî gibi şiir yazamamıştır." dediğini aktarmaktadır.¹⁸⁹ Hillî, istediği her edebî sanatta ustalaşmıştır. Kendisi de yeni şiir türleri ortaya çıkarmıştır. Önceki şiirlerden alıntı içeren seçili bir tür olan el-müveşşahü'l-muzammen bunlardan biridir.¹⁹⁰

¹⁸¹ 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 34-35.

¹⁸² 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 39.

¹⁸³ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Asru'd-düveli ve'l-İmârât*, 5: 355.

¹⁸⁴ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 2: 369.

¹⁸⁵ Necîfî, *el-Ğadîr fi'l-kitâb ve's-sünne ve'l-edeb*, 6: 61.

¹⁸⁶ Mârûn Abbûd, *Edebü'l-'Arab* (Kahire: Hindawi Foundation for Education and Culture, 2014), 270; Ahmed Hasan Zeyyât, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî li'medârisi's-sâneviyyeti ve'l-'ulyâ* (Kahire: Dâru Nehda, ts.), 405; Mücûn terimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Çınar, "Arap Edebiyatında Mücûn (Müstehcen) Şiirleri ve Şairleri Üzerine Bir İnceleme", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2015): 17-30.

¹⁸⁷ Necîfî, *el-Ğadîr fi'l-kitâb ve's-sünne ve'l-edeb*, 6: 61; Abbûd, *Edebü'l-'Arab*, 270.

¹⁸⁸ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Asru'd-düveli ve'l-İmârât*, 5: 357.

¹⁸⁹ Safedî, *A'yânü'l-'asr ve a'vânü'n-nasr*, 3: 71; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 18: 293.

¹⁹⁰ Zeyyât, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî li'medârisi's-sâneviyyeti ve'l-'ulyâ*, 405.

Mârûn Abbûd, Hillî'nin şiirleri arasında kaliteli olanlar olduğu gibi, yapmacık ve zorlama şiirlerin de bulunduğunu söylemektedir. Ayrıca Hillî'nin açtığı lafzî sanatlar yolundan gidenleri eleştirmektedir. Ona göre şairler cinas gibi lafzî sanatlara ve onların uygulamasına takılıp kalmışlar ve bu yüzden şiir yavaş yavaş hayattan ve duygudan kopmuştur. Böylece dinleyene zevk vermeyen bir hal almıştır. Bu yüzden o, Hillî'yi gerileme döneminin öncüsü olarak nitelemektedir.¹⁹¹

1.3.1. Şiir Türleri ve İşlediği Konular

Hillî, yazdığı şiirlerde çeşitli konuları ele almıştır. Kendisinin, Dîvân'ı ve *el-Mesâlis ve'l-mesânî* kitaplarında şiirlerini belirlediği başlıklar altında gruplamış olması bize şiirlerinde işlediği konular ve türleri ile ilgili ön bilgi sağlamaktadır. Bu türleri fahr ve hamâset, medih, risâ', gazel, hamriyyât, tardiyyât, zühd, vasfû'l-hânîn ile'l-vatan (vatan hasreti), ihvâniyyât, eş-şi'ru't-ta'limî (didaktik şiir), el-müleh/en-nevâdir/el-elgâz (nükteli hikâyeler/fıkralar/bilmeceler) şeklinde sıralamak mümkündür. Şüphesiz şiirlerde bunlar dışında da türler bulunmaktadır. Fakat en çok göze çarpanlardan oluşan genel bir sınıflandırma yapılmıştır. Hillî, zikredilen bu türlerde şiir yazarken hayatıyla ilgili pek çok ayrıntı bilgiye de yer vermiştir. Ailesi, memleketi, inancı, hobileri, mesleği, gezileri ve ömrünün sonunda yakalandığı hastalık bu konulara örnek verilebilir.

1.3.1.1. Fahr (Övünme) ve Hamâset (Epik Şiir)

Hillî gençlik döneminde süvari birliklerine dahil olmuştur. Mardin'e gidene kadar Hille'de kaldığı yıllarda kabilesini korumak amacıyla defalarca savaş ve çatışmaya katılmıştır. Yiğitlik, cesaret ve kahramanlık içeren, coşkulu ve abartılı şiirlerini yirmi iki yaşına kadar olan bu dönemde yazdığı söylenebilir. Yani henüz şairlik hayatının başındadır. Bu şiirlerini yazarken fahr ve hamâse şiirleriyle ünlenmiş usta şairlerin şiirlerinden çokça faydalanması ve şiirlerini onlarınkine benzetmeye çalışması, şairlikte acemi olduğuna delil olarak gösterilebilir. Mütenebbî, Tarafe b. 'Abd (ö. 564 [?]), 'Amr b. Kulsûm (ö. 584 veya 600) gibi şairler fahr ve hamâse içeren şiirlerinde model aldığı

¹⁹¹ Abbûd, *Edebü'l-'Arab*, 270.

kişilerin başında gelmektedir.¹⁹² Yazdığı benzetme şiirlere şu beyit örnek olarak verilebilir:

أَطَاعِنُ فُرْسَانَ الْكَلَامِ وَتَارَةً
أَطَاعِنُ خَيْلًا مِنْ فَوَارِسِهَا الدَّهْرُ

Bazen sözün askerleriyle savaşıyorum,

Bazen de süvarilerinden birinin zaman olduğu atlarla.

Hillî, yukarıdaki beyti Mütenebbî'nin Ali b. Ahmed b. 'Âmir el-Antâkî'yi övdüğü şiirinin ilk beytine benzeterek yazmıştır:

أَطَاعِنُ خَيْلًا مِنْ فَوَارِسِهَا الدَّهْرُ
وَحِيداً وَمَا قَوْلِي كَذَا وَمَعِيَ الصَّبْرُ¹⁹³

Süvarilerinden birinin zaman olduğu atlarla savaşıyorum,

Tek başımayım, aslında öyle dememeliyim, sabır benimle.

Hillî'nin henüz şairlik serüveninin başında yaptığı bu tür alıntı ve nazireler onun edebî yönünün zayıf olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Zira gençlik dönemine ait tüm şiirleri nazirelerden oluşmamakta, aksine şiire yetenekli olduğunu gösteren şiirleri de bulunmaktadır.¹⁹⁴

Hillî'nin köklü ve yönetici vasıflı bir aileden geldiğine yukarıda değinilmişti. Şiirlerinde bundan bahsetmekte, nesebiyle övünmekte ve kabilesini öven ifadeler kullanmaktadır. Bu beyitlerden biri şöyledir:

فَكَيْفَ وَلَمْ يُنْسَبْ زَعِيمٌ لِسِنْبِسٍ
إِلَى الْمَجْدِ إِلَّا كَانَ خَالِيَّ أَوْ عَمِّي¹⁹⁵

Sinbis Kabilesi'nin lideri dayım veya amcam olup nasıl olsun da şan ve şerefe dayandırılmasın.

¹⁹² Huvver, *Safîyyüddîn el-Hillî*, 80.

¹⁹³ Abdurrahman el-Berkûkî, *Şurûhu Dîvânî'l-Mütenebbî* (Kahire: Müessesetü'l-Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, 2014), 592.

¹⁹⁴ Huvver, *Safîyyüddîn el-Hillî*, 84.

¹⁹⁵ Hillî, *Dîvânu Safîyyüddîn el-Hillî*, 18.

Hillî'nin gençlik döneminde yazdığı şiirleri lafzî sanatlar açısından pek zengin değildir. Çünkü henüz bu alanda derinleşmemiştir.

1.3.1.2. Medih

Şiirleri arasında en çok rastlanılan temanın medih olduğu söylenebilir. Melik Mansûr, oğlu Melik Sâlih ve Nâsır Muhammed b. Kalâvûn'a yazdıkları en meşhurlarıdır. Hillî'nin yanında kısa zaman geçirmiş olmasına rağmen, özellikle Melik Mansûr'a pek çok methiye yazdığı görülmektedir. Bunun sebebi, zorlu günlerinde Mardin'e gidip ona sığındığında Melik Mansûr'un kendisine güvenli bir ortam sağlayıp onu rahat ettirmesidir. Hz. Peygamber'e yazdığı methiyeler de şiirleri arasında önemli bir hacim oluşturmaktadır. Bu kasidelerde Hz. Peygamberin hayat hikâyesine, sıfatlarına ve onunla ilgili menkıbelere yer vermiştir. Fakat bazı beyitlerde üst üste aynı lafızlar ile başlaması, üslubunun eleştirilmesine sebep olmuştur.¹⁹⁶ Hz. Peygamber'in methiyelerinde ondan önceki peygamberlerin kıssalarına da yer vermiştir.

Methiye yazdığı ayrı bir konu da Şîlik, Hz. Ali ve onun soyudur. Hz. Ali ile ilgili menkıbeler, hilafetin onun hakkı olması ve Gadîr-i Hum¹⁹⁷ olayı gibi Hz. Peygamber'e nisbet edilen rivayetler bu şiirlerin konularından bazılarıdır.

تَوَالٍ عَلَيَّا وَأَبْنَائِهِ تَفُزُّ فِي الْمَعَادِ وَأَهْوَالِهِ

إِمَامًا لَهُ عَقْدُ يَوْمِ الْغَدِيرِ بِنَصِّ النَّبِيِّ وَأَفْوَالِهِ¹⁹⁸

Gadîr-i Hum günü Hz. Peygamber'in belirlemesiyle halife olan Hz. Ali'yi ve onun soyunu destekle.

Düşmanlardan ve onların açtığı belalardan kurtulursun.

¹⁹⁶ Huvver, *Safiyüddîn el-Hillî*, 89. Bahsi geçen beyitler için bk. Hillî, *Dîvânu Safiyüddîn el-Hillî*, 77, 84-85.

¹⁹⁷ Hz. Peygamber'in veda haccı dönüşü Gadîr-i hum denen yerde kabileyi toplayıp bir konuşma yaptığı olaya denilmektedir. Konuşmasında "Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır...", diye başlayan bir konuşma yapması, Şîî gruplarca Hz. Ali'nin imameti konusunda delil sayılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ethem Ruhi Fırlalı, "Gadîr-i Hum", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 279-280.

¹⁹⁸ Hillî, *Dîvânu Safiyüddîn el-Hillî*, 90.

Hillî bazı övgülerinde aşırıya kaçması sebebiyle eleştiri oklarını üzerine çekmiştir. Örneğin, Melik Mansûr'u methederken onu مُحْيِي الْأَنَامِ (mahlûkâta can veren) şeklinde nitelemiştir.¹⁹⁹ İbrahim Huvver bunun şirkten başka bir şey olamadığının altını çizerek Hillî'nin inancının bozuk, dini bilgisinin yetersiz olduğunu öne sürmektedir.²⁰⁰ Ayrıca yine Melik Mansûr'u övdüğü şiirlerinden birinde onu Allah'ın sıfatlarından الْأَحَد (tek olan) ile nitelemesi övgüde aşırıya kaçtığına başka bir örnektir.

1.3.1.3. Risâ'

Hillî mersiye türünde de şiirler yazmıştır. Dîvân'ında yirmi sekiz kasidesinin ve altı şiirinin bir bölümünde risâ' teması bulunmaktadır. Bu mersiye ailesi, özel bir bağı bulunduğu melikler, emirler, dönemin ileri gelen kişileri ve arkadaşları için yazmıştır. Mersiyelerinde de fahr ve hamâse şiirlerinde olduğu gibi usta şairlere nazireler yaptığı görülmektedir. Örneğin Ebû Temmâm'ın Muhammed b. Humeyd et-Tâî'ye yazdığı şu mersiye nazire getirmiştir:

كَذَا فَلْيَجَلِّ الْخَطْبُ وَلْيَفْدَحِ الْأَمْرُ فَلَيْسَ لَعَيْنٍ لَمْ يَفِضْ مَائِهَا عُذْرٌ²⁰¹

Böylece mesele büyüsün, durum ağırlaşsın. Yaşlar akmayan göz ancak hasta olduğu için kurudur.

Hillî'nin Sultan Nâsır Muhammed b. Kalâvûn için yazdığı şu mersiye Ebû Temmâm'ın yukarıdaki şiirine benzemektedir:

وَفِي لِي فِيكَ الدَّمْعُ إِذْ حَانَتِي الصَّبْرُ وَأَبْجَدَ فِيكَ النِّظْمُ إِذْ خُذِلَ النَّصْرُ

وَأَضَحَّتْ تَقُولُ النَّاسُ وَالْدَّسْتُ وَالْعُلَى كَذَا فَلْيَجَلِّ الْخَطْبُ وَلْيَفْدَحِ الْأَمْرُ²⁰²

Sabır bana ihanet ettiğinde, seninle ilgili olarak gözyaşları beni tatmin etti.

¹⁹⁹ Hillî, *Dîvânu Safiyyüddîn el-Hillî*, 115.

²⁰⁰ Huvver, *Safiyyüddîn el-Hillî*, 27.

²⁰¹ el-Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*, 2. Basım (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1994), 218.

²⁰² Hillî, *Dîvânu Safiyyüddîn el-Hillî*, 377.

İnsanlar, meclis, yüce mevkiler konuşmaya başladı. Böylece mesele büyüsün, durum ağırlaşsın.

1.3.1.4. Gazel

Hillî'nin gazel türünde müstakil kasideleri olduğu gibi başka kasidelerinin bölümleri ve beyitlerinde de gazel teması bulunmaktadır. Gazel temalı şiirleri kadınlara ve delikanlılara yazılanlar olmak üzere iki grupta incelenebilir. Kadınları konu edindiği yirmi dokuz kaside ve doksan iki bölüm olduğu söylenmektedir.²⁰³ Bu şiirlerindeki duygularının gerçekten bir kadına veya kadınlara yönelik olup olmadığı bilinmemektedir. Dîvân'ında gazel türünün de bulunması amacıyla veya sadece diğer şairler gibi aşk, sevgi, duygu konulu şiirler yazmak amacıyla herhangi bir kadını muhatap almaksızın bunları yazmış olma ihtimali de vardır.

Dîvân'ında bazı beyitlerde erkeklerin güzelliğinin eşsiz ve kadınların güzelliğine nazaran daha üstün olduğunu vurgulamaktadır. İbrahim Huvver buradan hareketle Hillî'nin kadınlardan çok erkeklere karşı beğenisinin olabileceğini ifade etmektedir.²⁰⁴ Fakat Hillî'nin tıpkı kadınlara yazdığı şiirlerinde hislerinin gerçek bir kişiye dair olup olmadığının bilinmediği gibi, erkeklere yazdığı şiirlerde de bundan emin olmak mümkün değildir. Müzekker siğa ile aşk şiirleri yazma durumu, onun döneminde çok kullanılan bir üsluptur. Neredeyse aşk şiirlerinin olmazsa olmazları haline gelmiştir.²⁰⁵ Dolayısıyla o dönemde yaşanan ahlakî çöküntünün yansımalarının edebî eserlerde de görülmesi kaçınılmazdır.

1.3.1.5. Hamriyyât

Hillî'nin içkiye olan düşkünlüğü şiirlerine de yansımıştır. İçkiden pek çok yerde bahsetmiş, onu içmek için kendince sebep ve bahaneler üretmeye çalışmıştır. İnsanlar arasında kullanımı yaygın olan içkiyi, sultanların sofralarında, çeşitli meclislerde veya evinde içtiği şiirlerinden anlaşılmaktadır. Bunun etkilerini sadece Hillî'nin şiirlerinde

²⁰³ 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 192.

²⁰⁴ Huvver, *Safiyyüddîn el-Hillî*, 105.

²⁰⁵ 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 196.

değil, yakın dönemde yaşayan diğer şairlerde de görmek mümkündür. Hillî, bu tür şiirlerinde Ebû Nuvâs'tan etkilenmiş ve onun bir şiirine nazire yazmıştır.²⁰⁶

Şüphesiz Hillî, içkiye düşkün olması ve şiirlerinde sık sık ondan bahsetmesi sebebiyle de eleştirilmiştir. Muhammed Bâkır el-Hansârî, *Emelü'l-âmil*'in müellifi Muhammed b. el-Hasan'ın, delikanlılara şiirler yazması ve içkiyi şiirlerinde uzun uzun anlatması sebebiyle Hillî'yi eleştirdiğini aktarmıştır.²⁰⁷

1.3.1.6. Tardıyyât²⁰⁸

Hillî, bedevî bir kültürün içinde doğmuş, küçük yaşlarda avcılık ve binicilik eğitimi almıştır. Bunlar sayesinde avcılıkta ustalaşmış, avcılık yöntemlerini ve aletlerini iyice öğrenmiştir. Irak'ın dağlarında ve Hille'de gittiği avcılık maceralarını ve ava dair bilgilerini şiirlerinde ayrıntılı bir şekilde işlemiştir.

1.3.1.7. Zühhd

Eğlenmeye ve zevkine düşkün olan şair, ahlaksızlıklarla dolu bir gençlik geçirmiştir. Hayatının sonuna doğru hastalandığında bu hastalık onun kötü arzularını bastırıp olgunluğa erişmesine sebep olmuş ve Allah'tan bağışlanma dilemiştir. Hayatı bu açıdan Ebû Nuvâs ile benzerlik göstermektedir.²⁰⁹

Hillî'nin zühhd ve tasavvuf ile alakalı çok fazla şiiri bulunmamaktadır. Hayatının sonuna doğru yazdığı şiirlerde bağışlanma dilediği görülmektedir. Bu tür şiirlerinde yer yer ayetlerden alıntılar yapmış, bazen de ayetlere işarette bulunmuştur.

1.3.1.8. VASF

Hille, Fırat Nehri'nin kıyısında yer aldığı için hurma bahçeleri ve ağaçlar açısından zengin bir şehirdir. Hillî, doğası güzel olan bu şehirde dünyaya gelmiştir. Daha sonra gittiği şehirler de kendine has güzelliklere sahiptir. Hillî etrafındaki bu güzelliklerle adeta büyülenmiş ve o şehirlerin güzel doğasını şiirlerinde anlatmıştır. Rabîyyât denen şiirlerini sadece tasvir amacıyla yazmış; baharın gelişi, kuşların cıvıldaması, hava

²⁰⁶ Huvver, *Safîyyüddîn el-Hillî*, 110.

²⁰⁷ Isbahânî, *Ravdâtü'l-cennât*, 5: 81.

²⁰⁸ Avcılıkla alakalı şiirler verilen isimdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Hüseyin Elmalı, "Tardıyye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 16-17.

²⁰⁹ Huvver, *Safîyyüddîn el-Hillî*, 117.

sıcaklığının yükselmesi ve çiçeklerin açışından bahsetmiştir. Sultan Muhammed b. Kalâvûn'u methettiği kasidesinin başında da Mısır'ı tasvir etmiş, başka bir şiirinde Riyad'ın güzelliklerini anlatmıştır.²¹⁰

Doğduğu şehrin tasvirlerine aşağıdaki beyitler örnek gösterilebilir:

مَنْ لَمْ تَرَ الْحِلَّةَ الْقَيْحَاءَ مُثَلَّثَةً فَإِنَّهُ فِي انْقِضَاءِ عُمْرِهِ مَعْبُونٌ

أَرْضٌ بِهَا سَائِرُ الْأَهْوَاءِ قَدْ جُمِعَتْ كَمَا تُجْمَعُ الضَّبُّ وَالنُّونُ

فَالْعُدْرُ طَافِحَةٌ وَالرَّيْحُ نَافِحَةٌ وَالْوَرْقُ صَادِحَةٌ وَالطَّلُّ مَوْضُونٌ

مَا شَانَهَا غَيْرُ بَغْيِ الْجَاهِلِينَ بِهَا كَأَنَّهَا جَنَّةٌ فِيهَا شَيَاطِينُ²¹¹

Gözleri geniş Hille'yi görmeyen kişi ömrünün sonunda zarara uğramıştır.

Orası kara ve deniz canlılarını barındırdığı gibi bütün sevgileri bir araya getiren yerdir.

Orada göller dolup taşar, rüzgârlar eser, yapraklar şarkı söyler, tepeler değerli taşlarla süslüdür.

Orayı bilmeyenin kıskanması dışında, başka bir şey orayı kötülememiştir. Sanki orası içinde şeytanlar bulunan bir cennettir.

1.3.1.9. el-Hânîn ile'l-vatan (Vatan Hasreti)

Hillî, Dîvân'ında ve şiir derlemesinde böyle bir konu başlığı kullanmamıştır. Bu konuda müstakil bir eser de yazmamıştır. Fakat şiirlerinin genelinde doğduğu şehre olan özlemini hissettirmesinden dolayı; “vatan hasreti” şiirlerinde işlediği konular arasında zikredilmelidir. Hillî, henüz yirmi iki yaşında bir delikanlı iken ayrılmak zorunda kaldığı memleketine hayatının sonuna kadar dönme imkânı bulamamıştır. Sultanların yanında bolluk içinde rahat bir hayat yaşamasına rağmen Hille'ye olan gönül bağı asla

²¹⁰ Huvver, *Safîyyüddîn el-Hillî*, 120.

²¹¹ Hillî, *Dîvânu Safîyyüddîn el-Hillî*, 280.

yitirmemiş ve oraya sürekli özlem duymuştur. Bu özlemini yazdığı her tür şiirinde sıklıkla dile getirmiştir.

1.3.1.10. İhvâniyyât

Bu türü münâcâtü'l-esdikâ' (eşe dosta yakarış) olarak isimlendirenler de bulunmaktadır. Şiir ve nesir şeklinde yazılanları mevcuttur. Hillî'nin ihvâniyyât şiirleri kendisi Mardin'deyken ailesine, akrabalarına ve arkadaşlarına gönderdiği kasideler, meliklere ve emirlere gönderdiği mektuplardan oluşmaktadır. Arkadaşlarına tamamen halis duygularla yazdığı mektuplar onun vefalı bir dost olduğunu göstermektedir. Bu mektuplardaki yazılar, hac vazifesini tebrik, evlenme tebriği, hediyeler için teşekkür, özür beyan etme ve uyarma gibi çeşitli konular içermektedir.²¹²

Zikredilen konular dışında, onlara nazaran şiirlerinde daha az yer verdiği konular arasında; yergi, şikâyet etme, kınama, öğretici şiirler, fıkralar, bilmece, ahlak gibi konular sayılabilir.

Görüldüğü üzere Safiyyüddîn el-Hillî eserlerinde konu ve tür yelpazesini oldukça geniş tutmuştur. Fakat bu konuları işlerken eski şairlerin şiirlerinden alıntılar yapma ve onları taklit etme konusunda aşırıya gitmiştir. Bu durum; Hillî'nin, özgünlükten çok o şairlerin gölgesinde kaldığı izlenimini uyandırmaktadır. Diğer taraftan el-müveşşahü'l-muzammen, tadmînül-beyt ve bediyyât gibi bazı şiir türleri, konuları ve vezinleri ortaya koyması, onun özgün ve mucit tarafını göstermektedir.²¹³

Şair istisnasız tüm kafiye ve vezinlerde şiir yazmıştır.²¹⁴ Bu konuda mahir olduğu söylenebilir. Şiir bahirleri önceki şairlerinkiyle benzerlik göstermektedir. En çok kullandığı bahirler; tavîl, basit, kâmil, hafif ve recezdir. Fakat Hillî klasik Arap şiir tarzıyla yetinmeyip Arap Edebiyatı'nda veya İran Edebiyatı'nda ortaya çıkan yeni vezinlerle de şiir yazmıştır. Şair özellikle Müveşşah, musammat ve muhammeslerinde kafiye çeşitlendirmeye çalışmıştır.

Lafzî sanatları çok fazla kullanması sebebiyle, şiirlerinin yapmacıklık (tasannu') izlenimi verdiği şeklinde eleştiriler almıştır. Her şiirinin yapmacıklık izlenimi verdiğini

²¹² Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 189.

²¹³ Huvver, *Safiyyüddîn el-Hillî*, 136.

²¹⁴ Huvver, *Safiyyüddîn el-Hillî*, 152.

söylemek doğru olmasa da; bu eleştirilerin haklı tarafı da bulunmaktadır. Örneğin; Kâfiyetü'l-bedî'iyye'sinde yer yer sanatın ön plana çıkıp mananın önemini yitirdiğini hissettirmektedir. Bunun yanı sıra eş anlamlı kelimeleri peşpeşe kullanması, bazı şiirlerinde art arda gelen beyitlere aynı lafızlar ile başlaması, aynı beyitlerini farklı şiirlerde tekrar tekrar kullanması, şiir zarureti adı altında kabul edilemez hazifler yapması Hillî'nin şiirlerinde kaliteyi olumsuz etkileyen unsurlar olarak sayılabilir.²¹⁵ Bu kusur ve eleştirilere rağmen Hillî, döneminin öncü şairlerindendir ve kendinden sonrakileri de etkilemiştir.

²¹⁵ Huvver, *Safiyüddîn el-Hillî*, 165-166.

BÖLÜM 2: EL-KÂFİYETÜ'L-BEDÎ'İYYE'NİN İÇERİK VE ÜSLUBU VE KASÎDE-İ BÜRDE İLE KARŞILAŞTIRMASI

Bu bölümde ilgili çalışma içerik ve üslup özellikleriyle incelenecektir. Ardından Kasîde-i Bürde ile karşılaştırması yapılacaktır.

2.1. el-Kâfiyetü'l-Bedî'îyye'nin İçeriği

el-Kâfiyetü'l-Bedî'îyye adlı kaside Hz. Peygamber'i methetmek amacıyla yazılmış medh-i Nebî olarak da değerlendirilebilecek bir şiiirdir. el-Kâfiyetü-bedî'îyye içerdiği sanatlar bakımından önemli olduğu kadar methiye olması hasebiyle muhtevası bakımından da önem taşımaktadır. Her ne kadar eserin asıl amacının bedîî sanatları toplayıp açıklamak olduğu iddia edilse de bir medh-i Nebî olarak muhtevası ve üslup özellikleri göz ardı edilmemelidir. Biz de bu bölümde el-Kâfiyetü-bedî'îyye'nin bölümlerini ve öne çıkan konularını tespit edip üslubunu inceleyeceğiz.

2.1.2. İşlenen Konular

el-Kâfiyetü'l-bedî'îyye adlı methiyenin kaside türü bir şiir olması sebebiyle, konular belirli bölümlerde işlenmiştir. Giriş, medih ve sonuç olarak genel bir bölüm belirlemesi yapmak mümkündür fakat bölümler arasında bazı beyitlerde konuların iç içe geçtiği de görülmektedir. Bu bölümde kasidede işlenen konuların hepsini kapsayan bir inceleme yapmak amacıyla, her beyitte işlenen konular belirlenen başlıklar altında sınıflandırılacaktır. Bir sonraki başlıkta konuların yoğunlaştığı genel tablo üzerinden kasidenin bölümleri belirlenecektir.

el-Kâfiyetü'l-bedî'îyye adlı kasidede işlendiği tespit edilen konular; sevgi, sevgiliye duyulan özlem ve üzüntü, kınamalara cevaplar, pişmanlık, Hz. Peygamber'e övgü, şairin etrafındakiler tarafından kınanması ve kendisini kınayanlara cevap vermesi, Hz. Peygamber'in mucizeleri, gazveleri, ordusu, ailesinin övülmesi, ashabının övülmesi, ashabın kılıçları ve atlarının övülmesi, diğer peygamberlerin kıssaları, Hz. Peygamber'e ailesine ve ashabına dua ve şairin eseri yazmadaki amacıdır.

2.1.2.1. Sevgi, Sevgiliye Duyulan Özlem ve Üzüntü

Şair birinci beyitte Selem'deki sevdiklerine selam göndermektedir. Selem, Arap Edebiyatında sevgilinin yaşadığı hayali ülkeye verilen isimdir. Peygamber methiyelerinde girişte burayı zikretmek bir gelenek olmuştur. Hillî de bu geleneğe uyarak kasideye girişinde Selem'i zikretmiştir.

İkinci beyitte sevdiklerini çok özlediğinden, onların yokluğu sebebiyle çok üzüldüğünden ve sürekli gözyaşı döktüğünden bahsetmektedir. Üçüncü beyitte de kendisinin İzam'da acı çektiğini ve sürekli gözyaşı akıttığını söylemektedir.

Dördüncü beyitte sevda yükünden dolayı üzüлp ağlayan kişinin durumunun ayıplanmayacağından bahsetmektedir.

Beşinci beyitte güzel sözün elemi ve kederi iyileştirmedeki olumlu etkisine vurgu yapmaktadır.

Altıncı ve yedinci beyitlerde üzüntüsü devam etse de güzel şeylere olan ümidini yitirmeyip, onu sıkıntıya sokan durumlarla mücadele ettiğinden bahsetmektedir.

Sekizinci beyitte gecelerinin uzadığını sabahların gelmediğini ve uyuyamadığını söylemektedir.

Dokuzuncu beyitte sanki uzun geceler boyunca özlemine sabrettiğinden bahsetmektedir.

Onuncu beyitte vuslata erdikten sonra onu yitiren kişinin durumunun kötü olacağını vurgulamaktadır.

On birinci beyitte şair sevdiklerinin hatıralarına yakın olduğundan dolayı memnun olmakla beraber onlara olan uzaklığından dolayı dargın olduğundan bahsetmektedir.

On ikinci beyitte sevdiklerine olan özleminden, sürekli onları düşünmesinden bahsetmektedir.

On üçüncü beyitte sevgiliyle yaşamının lezzetinin kendisi için son bulduğunu, Allah'tan başka her şeyin sonlu olduğunu ifade etmektedir.

Yirmi altıncı beyitte sevgiliyi unutmak yerine sağlığını unuttuğunu söylemektedir.

Yirmi yedinci beyitte özleminin verdiği üzüntüyü kılıca benzetmektedir.

Yirmi sekizinci ve yirmi dokuzuncu beyitlerde unutmasını tavsiye edenlere bu sevdadan vazgeçemeyeceğini ve bunun üzüntüsüne sabredemediğini dile getirmektedir.

Otuz birinci beyitte sevgiliyi düşünmede aşırıya gitmenin aklına verdiği zarardan bahsetmektedir.

Otuz ikinci beyitte sevgisinin çokluğunu vurgulamaktadır.

Otuz dördüncü beyitte mutlu olacak bir şey kalmadığından bahsetmektedir.

Otuz beşinci beyitte sevdiklerinden ayrıldığında çok kötü durumda olduğunu ifade etmektedir.

Otuz altıncı beyitte sevdiklerine seslenerek kötü olan halini onlara arz etmektedir.

Otuz yedinci beyitte sevginin aklını başından aldığını söylemektedir.

Kırkinci beyitte çektiği acılar sevgiden kaynaklanıyor olsa da, ona sahip olmanın acı çekmeye değer olduğunu vurgulamaktadır.

2.1.2.1. Etrafındakiler Tarafından Kınanma ve Kınayanlara Cevap Verme

On dördüncü ve on beşinci beyitte azarlayarak kendisine yol gösteren kişiden nasihat almayacağını ima etmektedir. İster uzun uzun kınasın ister müsamaha göstereyim yine de onun söylediklerine kulak asmayacağını söylemektedir.

On altıncı beyitte kendisini kınayan kişiyle alay etmektedir.

On dokuzuncu ve yirminci beyitte kendisini kınayanın Selem'e layık olmadığını, onun mayası bozuk bir toplumdan geldiğini söyleyerek onu yermektedir.

Yirmi birinci, yirmi üçüncü ve otuzuncu beyitlerde kendisini kınayan kişiyle alay etmekte ve onu yermektedir.

Yirmi ikinci beyitte onun nasihatleri olmadan arzularına ulaşmayı temenni etmektedir.

Yirmi dördüncü beyitte kendisini kınayanların nasihatinden kendisine fayda olmadığını vurgulamaktadır.

Otuz üçüncü beyitte gereksiz yere kınandığını ima etmektedir.

Otuz sekizinci beyitte başta kendisini kınayanlardan nasihat istediği için yanıldığını anladığını ifade etmektedir.

Otuz dokuzuncu beyitte hasımlarına kızmadığını belirtmektedir.

Kırk bir ve kırk ikinci beyitlerde insanların fazilet saydığı şeylerin onu erdemli kılmadığını ifade etmektedir.

Kırk üç ve kırk dördüncü beyitlerde sözün şerefli anılma hakkındaki etkisinden bahsetmektedir.

2.1.2.3. Pişmanlık

Yirmi beşinci beyitte onlara güvenip hata ettiğini ve bundan dolayı pişmanlık duyduğunu dile getirmektedir.

On yedinci ve on sekizinci beyitlerde hasret ve üzüntü çektiği sırrını düşmanına açık ettiği için pişman olduğunu, fakat bunu kendi eliyle yaptığını dile getirmektedir.

2.1.2.4. Hz. Peygamber'e Övgü

Kırk beşinci beyitte Hz. Peygamber'i övmenin tüm sözleri güzelleştireceğini ifade etmektedir.

Kırk altıncı ve kırk yedinci beyitlerde Hz. Peygamber'in tabiatını ve nesebini övmektedir.

Kırk sekiz ve kırk dokuzuncu beyitlerde onun peygamberliğinin kesin oluşunu delilleriyle desteklemektedir.

Elli birinci beyitte Hz. Peygamber'in yiğitliği övülmektedir.

Elli dördüncü beyitte Allah'ın selamının onun üzerine olduğu ve ahirette şefaet edeceği konu edilmektedir.

Elli beşinci ve sekizinci beyitlerde onun siması parlak bir ışığa ve aya, kokusu ise miske benzetilerek övülmektedir.

Elli yedinci beyitte onun kendisine sığınılacak bir kişi olduğu vurgulanmaktadır.

Elli dokuzuncu beyitte Hz. Peygamber, kötü huyu olmamasıyla, altmışıncı beyitte şefaatinin yüceliğiyle, altmış birinci beyitte cömertliğiyle övülmektedir.

Altmış ikinci beyitte yardımseverliği ile, altmış üçüncü beyitte her şeyinin rahmet olmasıyla, altmış dördüncü beyitte cömertliğinin kalıcı olmasıyla övülmektedir.

Sekseninci beyitte Hz. Peygamber'in Allah'a bağlılığı ve cesareti konu edilmektedir.

Seksen birinci beyitte güzel ahlakı, dik duruşu ve mucizelerinden bahsedilmektedir.

Seksen ikinci beyitte Hak ile batılın ayrımı ve İslam'ın Mekke'de yayılması konu edilmektedir.

Doksan dokuz, yüz, yüz bir ve yüz ikinci beyitlerde savaşı kazanan taraf olan Hz. Peygamber'in adaleti, ahlakı, cömertliği, güzel sözlü, asil ve şerefli oluşu ile mübarek ruhu övülmektedir.

Yüz altıncı beyitte Hz. Peygamber'in hiçbir zaman Allah'tan başkasına secde etmediği vurgulanmaktadır.

Yüz dokuzuncu beyitte Hz. Peygamber'i çok seven kişinin aklının başından gideceği ifade edilmektedir.

Yüz on birinci beyitte Hz. Muhammed'in son peygamber olduğu vurgulanmaktadır.

Yüz on ikinci beyitte Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in anlatıldığı ayetlere işaret edilmektedir.

Yüz on üçüncü beyitte düşmanlarının dahi onun üstünlüğünü kabul ettiği ifade edilmektedir.

Yüz on altıncı beyitte Hristiyanların Hz. Peygamber hakkında söylediklerine inanmamayı tavsiye etmektedir.

Yüz otuz ikinci beyitte Hz. Peygamber'in güzel özelliklerde tüm insanlara örnek olmasına vurgu yapılmaktadır.

Yüz otuz altıncı beyitte *'Kişi sevdiği ile beraberdir'* hadisine işaret edilmektedir.

Yüz otuz dokuzuncu beyitte Hz. Peygamber'in dua ettiği kişilerin bağışlanacağına işaret edilmektedir.

2.1.2.5. Hz. Peygamber'in Mucizeleri

Ellinci beyitte Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ümmî oluşu mucizesine işaret edilmektedir.

Elli ikinci beyitte Allah'ın onu desteklediği belirtilmektedir.

Elli üçüncü beyitte kör olan sahabinin onun tükürüğü ile şifa bulması mucizesine işaret edilmektedir.

Yüz üçüncü beyitte Hz. Peygamber'in kuru ağaç ile konuşması ve elindeki değneğin yeşermesi mucizeleri konu edilmektedir.

Yüz dördüncü beyitte Necran'da gerçekleşen mübâhele²¹⁶ (karşılıklı lanetleşme) gününde Rahip 'Âkib'in yanlış yola girmesiyle Hz. Peygamber ile görüştüğüne işaret edilmektedir.

Yüz beşinci beyitte hayvanların, cinlerin ve ölülerin O'nunla konuştuğu ifade edilmektedir.

Yüz sekizinci beyitte Hz. Peygamber'e ikram edilen etin zehirli olduğunu anlaması mucizesi ifade edilmiştir.

Yüz onuncu beyitte Hz. Peygamber doğmadan önce gerçekleşen mucizelere işaret edilmektedir.

2.1.2.6. Hz. Peygamber'in Gazveleri

Elli altıncı beyitte onun savaşta orduya yardımcı olması konu edilmektedir.

Altmış beşinci beyitte savaşta galip gelmesi konu edilmektedir.

Altmış altıncı beyitte savaşdaki yiğitliği ve cesareti övülmektedir.

Altmış yedinci beyitte düşman askerlerinin ölmesi ve ganimetlerin Müslümanlara kalmasından bahsedilmektedir.

Altmış sekizinci beyitte düşman birliklerindeki herkesin öldürüldüğü ifade edilmektedir.

Altmış dokuzuncu beyitte ölen kişilerin orta yaşlı olduklarına işaret edilmektedir.

Yetmişinci beyitte savaş meydanında emirler vererek savaşı yönetmesinden bahsedilmektedir.

Yetmiş birinci beyitte düşmanlar ona saldırmadıkça Hz. Peygamber'in onlara saldırmadığına vurgu yapılmaktadır.

²¹⁶ Mübâhele kelimesi lanetleşmek anlamına gelmektedir. Necrân Hristiyanları ile Hz. Peygamber arasında çıkan tartışma sonucu nâzil olan ayetlerden olan Âl-i İmrân Sûresi'nin 61. ayetine mübâhele ayeti denmiştir. Ayette iki tarafın da kadınlarını ve çocuklarını getirerek yalan söyleyen tarafa lanet edilmesi tavsiye edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Fayda, "Mübâhele", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 425; Zekiye Sönmez, "Necrân'da Hristiyanlık ve Hz. Muhammed'in Necrân Hristiyan Din Adamlarıyla Münasebetleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (Şubat 2017): 132-143.

Yetmiş iki ve yetmiş üçüncü beyitlerde savaş bittikten sonra savaş meydanının durumu tasvir edilmektedir.

Yetmiş dördüncü beyitte savaşılan topluluğun liderinin yenilgiye uğadığı konu edilmektedir.

Doksan yedinci beyitte gazvelerin peş peşe oluşuna işaret edilmektedir.

Doksan sekizinci beyitte sahâbenin kazanılan gazvenin ardından yaşadığı sevinç tasvir edilmektedir.

2.1.2.7. Hz. Peygamber'in Ashabı

Yüz yirminci beyitte herhangi bir kusurun sahâbenin şerefini zedelemeyeceği vurgulanmaktadır.

Yüz yirmi birinci beyitte sahâbenin yol gösterici özelliğine vurgu yapılmaktadır.

Yüz yirmi ikinci beyitte onların yüce isimlerinin bilindiği ifade edilmektedir.

Yüz yirmi üçüncü beyitte ashabin üstünlüğüne vurgu yapılmaktadır.

Yüz yirmi dördüncü beyitte tüm sahâbenin üstünlük bakımından aynı olduğu vurgulanmaktadır.

Yüz yirmi beşinci beyitte sâhabenin Hz. Peygamber için canlarından bile kolayca vazgeçebilecekleri anlatılmaktadır.

Yüz yirmi altıncı beyitte sahâbe, güzel özellikleri ve cesaretleriyle övülmektedir.

Yüz yirmi yedinci beyitte sahâbenin üstünlüğü konu edilmektedir.

Yüz yirmi sekizinci beyitte sahâbenin savaşlardaki sert tutumu ve savaş dışındaki merhametli hali konu edilmektedir.

Yüz yirmi dokuzuncu beyitte sahâbenin ahlakı ve bereketi övülmektedir.

Yüz otuzuncu beyitte sahâbenin dahil olduğu her işi güzelleştirdiği ifade edilmektedir.

Yüz otuz birinci beyitte sahâbenin misafire ikram konusuna çok önem verdiği belirtilmektedir.

2.1.2.8. Hz. Peygamber'in Ordusu

Yetmiş beşinci beyitte zırhları olmamasına rağmen cesur bir şekilde savaşan İslam ordusu övülmektedir.

Yetmiş altıncı beyitte ordusunun Allah'a güvenip galip gelmeyi gönülden istemesi anlatılmaktadır.

Yetmiş yedinci beyitte miğferleri olmayan cesur ordunun kılıçlarını kendilerine siper edinmeleri vurgulanmaktadır.

Yetmiş sekizinci beyitte savaşa isteyerek katılıp korkusuzca öne atılmaları konu edilmektedir.

Yetmiş dokuzuncu beyitte askerler, kılıçlarının keskin olması ve hızlı hareket etmeleri ile övülmektedir.

Seksen üçüncü beyitte İslam ordusunun savaş meydanındaki durumu tasvir edilmektedir.

Seksen dördüncü beyitte Hz. Peygamber'in ordusundaki gençlerin yiğitlikleri övülmektedir.

Seksen beşinci beyitte ordudaki yiğitlerin heybetli duruşları ve savaş esnasındaki coşkuları konu edilmektedir.

Seksen altıncı beyitte savaş meydanına atılan yiğitlerin cesaretleri vurgulanmaktadır.

Seksen yedinci beyitte Hz. Peygamber'in ordusundaki askerlerin kılıçları övülmektedir.

Seksen sekizinci beyitte ordudaki yiğitlerin sert duruşları ve korkusuzca savaşmaları konu edilmektedir.

Seksen dokuzuncu beyitte ordudaki sahâbenin savaş dışında kılıçlarını kullanmadıklarına işaret edilmektedir.

2.1.2.9. Orduya Katılan Sahâbîlerin Kılıçları

Doksanıncı beyitte savaş dışında kullanılmayan kılıçların savaş esnasında hakkıyla kullanıldığına işaret edilmektedir.

Doksan birinci beyitte savaşa katılan sahâbenin kılıçları övülmektedir.

2.1.2.10. Orduya Katılan Sahâbîlerin Atları

Doksan ikinci beyitte savaşa katılan sahâbeyi taşıdığı için onların atları övülmektedir.

Doksan üç ve doksan dördüncü beyitlerde sahâbenin atlarının kırbaça ihtiyaç duymadan istekli bir şekilde savaşa koşuşu tasvir edilmektedir.

Doksan beşinci beyitte atların hızına işaret edilmektedir.

Doksan altıncı beyitte savaş meydanında bulunan sahâbe ve atlarının birçok gazveye katıldığı ifade edilmektedir.

2.1.2.11. Hz. Peygamber'in Ailesi

Yüz yedinci beyitte Hz. Peygamber'in annesi Âmine övülmektedir.

Yüz on dokuzuncu beyitte Hz. Peygamber'in ailesi güzel sıfatlarla övülmektedir.

2.1.2.12. Diğer Peygamberlerin Kıssaları

Yüz on dördüncü beyitte Hz. İbrahim'in kıssasına işaret edilmektedir.

Yüz on beşinci beyitte Hz. Yunus'un kıssasına işaret edilmektedir.

Yüz kırk iki ve yüz kırk üçüncü beyitte şair, kasidesini Hz. Musa'nın asâsına benzetmektedir.

2.1.2.13. Hz. Peygamber'e, Ailesine ve Ashabına Dua

Yüz on yedinci beyitte şair Hz. Peygamber'in makamını yüceltmesi için Allah'a dua etmektedir.

Yüz on sekizinci beyitte Hz. Peygamber'in soyu övülmekte ve onlara dua edilmektedir.

2.1.2.14. Eseri Yazma Sebebi ve Amacı

Yüz otuz üçüncü beyitte şair bu şiirini yazma amacına değinmektedir. Bu methiyesiyle ahirette Hz. Peygamber'in kendisine şefa'at etmesini dilemektedir.

Yüz otuz dördüncü ve yüz otuz beşinci beyitlerde şair bu şiiri yazmadan önce Hz. Peygamberi rüyasında gördüğünü, onun kendisinden bir methiye yazmasını istediğini ve bunun karşılığında ona bir söz verdiğini anlatmaktadır.

Yüz otuz yedinci beyitte şair Hz. Peygamber'i gördüğü rüyasının rahmânî olduğuna işaret etmektedir.

Yüz otuz sekizinci beyitte şair dileğini zikretmese de Hz. Peygamber'in onu bileceğini dile getirmektedir.

Yüz kırkinci beyitte şair bu methiyesinde tüm bedîî sanatları kullandığını ifade etmektedir.

Yüz kırk birinci beyitte şair bu methiyesinin kendisi için bir umut kaynağı olduğunu ifade etmektedir.

Yüz kırk dördüncü beyitte şair kasidesiyle özrünü sunmayı amaçlamıştır.

Yüz kırk beşinci beyitte mutluluğu peygamberi methetmesine, mutsuzluğu ise daha önce işlediği günahlara bağlamaktadır.

2.1.3. el-Kâfiyetü'l-Bedî'yyenin Bölümleri

el-Kâfiyetü'l-Bedî'yye'yi giriş, gelişme ve sonucu oluşturacak şekilde ana konularına ayırmak mümkün olsa da, alt konuların karışık halde işlenmesinden dolayı sınıflandırma yapmak zordur. Örneğin şair, Hz. Peygamber'i öven bölümün içinde farklı yerlerde farklı mucizelerine değinmiştir. Bu durumda mucize konusu ile ilgili bir bölüm tespiti yapmak zorlaşmaktadır. Bu başlıkta, bir önceki başlıkta işaret edilen konulardan hareketle el-Kâfiyetü'l-bedî'yye adlı kasidenin ana bölümleri saptanmaya çalışılacaktır.

2.1.3.1. Nesib

Kasideye giriş kısmını oluşturan gazel üslubunun ağır bastığı bölümdür. Sevgiliye duyulan özlem nesib bölümünün ana konusunu oluşturmaktadır.²¹⁷ Buna göre el-Kâfiyetü'l-bedî'yye'de nesib bölümü olarak nitelendirebileceğimiz kısım, birinci beyitten kırk beşinci beyite kadar olan beyitlerdir. Nesib bölümünde en çok üzerinde durulan konular; sevgi, özlem, gözyaşı ve kınanmadır.

Kasidenin ilk beyti olan matla' beytinde diğer Peygamber methiyelerinde de görüldüğü gibi Sel'a, Alem Dağı, Selem ve İzam gibi Medîne yakınlarındaki yerlerden bahsederek şiire başlamıştır. İlk on üç beyitte şair, hayalî sevgiliye duyduğu aşkı, ondan ayrı kalmanın verdiği üzüntüyü, sürekli gözyaşı döktüğünü, ona ve onun yurduna duyduğu özlemi anlatmış, on dördüncü beyitten on yedinci beyte kadar bu halini yadırgayan hasımlarına cevaplar vermiş, on yedi ve on sekizinci beyitlerde kendini kınayanlara karşı gafil davrandığı için pişmanlığını dile getirip, on dokuz ilâ yirmi dördüncü beyitlerde kendini kınayanları yermiştir. Yirmi beşinci beyitte tekrar yanlış kişilere güvendiği için pişmanlığını dile getirip sonraki beyitlerde sevgiliye olan özlemine, aşkını ve ondan ayrı kalmanın üzüntüsünü anlatmaya geri dönmüştür. Otuz sekizinci beyitte konuyu değiştirerek hasımlarının gönlünü yapmak için uğraşmasına getirmiştir. Fakat yaptıklarının boşa çıktığını, kimseyi memnun edemediğini anlatmaktadır. Buradan hareketle konuyu, ortalığı söz tüccarlarına bırakmamak maksadıyla şiirini yazmasına getirmektedir. Nesib bölümü burada son bulmaktadır.

Kasidenin güzel olarak değerlendirilmesinde, şairin konular arası geçişi dinleyiciye hissettirmeden yapması önemli bir faktördür. Şair, bu bölümün son altı beytinde medih

²¹⁷ Hüseyin Elmalı, "Kaside", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 562.

bölümüne geçişi sağlayan beyitleri ustalıkla getirmiş, konu geçişini yumuşak bir şekilde yapmıştır

2.1.3.2. Medih

Kasidelerin ana konularını oluşturan maksûd bölümünde şair kasideyi yazma amacına uygun olarak medih, hicâ gibi konuları işler. Bu kaside Hz. Peygamber'e medih içeren bir kasidedir. Şair kırk beşinci beyitten başlayarak onu övmektedir. Altmış yedinci beyte kadar Hz. Peygamber'in zâtını ve Allah tarafından desteklenmesini övmektedir. Altmış yedinci beyitten itibaren Hz. Peygamber'in yönettiği savaşları tasvir kısmı başlamaktadır. Bu bölümün öne çıkan unsurları; kılıç, mızrak ve yiğitliklerdir. Savaşlar tasvir edilirken aynı zamanda Hz. Peygamber ve sahâbenin savaştaki durumları övülmektedir. Seksen ve seksen birinci beyitlerde savaş konusunun dışına çıkıp Hz. Peygamber'in zâtını övmüş, sonra savaş konusuna geri dönmüştür. Seksen beşinci beyitte sahâbenin övgüsü başlamaktadır. Bu bölümde öne çıkan unsurlar; kılıç, at, mızrak ve yiğitliklerdir. Sahâbenin burada genel itibariyle savaş meydanındaki durumları tasvir edilerek yiğitlikleri ile övüldüğü görülmektedir. Seksen dokuzdan doksan birinci beyte kadar sahâbe kılıçları üzerinden, doksan ikiden doksan yedinci beyte kadar da atları üzerinden övülmüştür. Doksan sekizinci beyitte ashabın savaştaki durumunun övülmesi son bulmaktadır.

Şair yüzüncü beyit ile Hz. Peygamber'in övülmesi konusuna dönmektedir. Buradan sonra şiirdeki hamaset içeren sert üslup yumuşamaktadır. Şair üç beyitte onun adaletini övdükten sonra yüz onuncu beyte kadar mucizeleri anlatmıştır. Şiirde onun mucizelerinin ardından Hz. İbrahim ve Hz. Yûnus'un mucizeleri de bulunmaktadır. Yüz on yedinci beyitten itibaren Hz. Peygamber'e, ailesine ve ashabına kısa bir dua ile tekrar sahâbe övgüsüne başlamaktadır. Fakat bu bölümde övgü, daha çok rehber oluşları ve cömertlikleri gibi savaş dışındaki hayatları üzerinden yapılmaktadır. Yüz otuz birinci beyte kadar ashabın övülmesine devam edilmektedir.

2.1.3.3. Dua

Şair son bölümde kasidesinin günahlarının bağışlanması için bir vesile olmasını ümit etmekte ve affolunması için dua etmektedir. Hz. Peygamber'e hitap eden şair bu eserini ona rüyasında söz vermesi üzerine yazdığını ve karşılığında onun da kendisine verdiği

sözü yerine getirmesini istemektedir. Bu söz şefaât sözüdür, şair burada Hz. Peygamber'e yazdığı methiyesi hatırına ahiret gününde kendisine şefaât etmesini istemektedir. Ardından şiirde kusurları olduysa bundan dolayı özür beyan ederek kasidesini sonlandırmaktadır.

2.2. Yapı ve Üslup

el-Kâfiyetü'l-bedî'iyye mîm kafiyesi ve basît bahrinde yazılmış olup yüz kırk beş beyitten oluşmaktadır.

Bedî sanatların daha çok lafız güzellikleri ile ilgili olduğunu çalışmamızın başında belirtmiştik. "el-Kâfiyetü-bedî'iyye" adlı şiirde, bedî sanatlar oldukça fazla kullanıldığı için kelime oyunlarının çok olduğu göze çarpmaktadır. Bazı beyitlerde, Hillî'nin kullandığı bedî sanatları anlamadan, manayı anlamak zorlaşmaktadır. Bu zorluk şiirde mana güzelliğinin arka plana atıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Bu üsluba şiirin on dokuzuncu beyti örnek olarak gösterilebilir:

لَأَنْتَ عِنْدِي أَحْصُ النَّاسِ مَنَزِلَةً إِذْ كُنْتُ أَقْدَرُهُمْ عِنْدِي عَلَى السَّلَامِ²¹⁸

Elbette sen bendeki yeri en özel olan kişisin, çünkü onlar içinde boyun eğdirmeye en çok kudreti olan sensin.

Hillî beyitte, şairin başını derde sokacak bir söz söyledikten sonra sözünü değiştirerek öncekini söylemediğini iddia ettiği tür olan muvâribe sanatını kullanmıştır. Beyitteki أَقْدَرُهُمْ kelimesinden kastı aslında أَقْدَرُهُمْ'dur. Yani en layığı değil en kötüsü demek istemiştir. Burada muvâribe yapıldığı bilinmeden beyti doğru anlamak mümkün değildir.

Hillî'nin kaside konularını işleyişindeki üsluba gelince; nesib medih ve dua olmak üzere kasidesini üç ana bölüm üzerine inşa eden Hillî'nin alt konularda düzensiz ve karışık bir üslup benimsediği görülmektedir. Örneğin giriş bölümünde özlem ve üzüntüden bahsettikten sonra kendisini kınayanlara cevap vermeye başlamış ardından ilk konuya geri dönmüş, sonra pişmanlığını dile getirip tekrar sevgisini dile getirmiştir. Medih bölümünde ise Hz. Peygamber'e, onun ailesine, ashabına olan övgüler birbiri içine

²¹⁸ Hillî, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedî'iyye*, 83.

geçmiş durumdadır. Mucizeler konusunda da bütünlük bulunmamakta, bu beyitler farklı konular arasında dağınık halde yer almaktadır. Bu düzensizlik okuyucunun kafasında karışıklığa sebep olmakta ve şiirin anlaşılmasında zorluk ortaya çıkarmaktadır.

Kasidede ağır basan bir başka özellik de medih bölümünde kullanılan kahramanlık temasıdır. Hz. Peygamber'i ve ashabını savaş meydanındaki yiğitlikleriyle övdüğü beyitlerde kahramanlık teması bolca işlenmiştir. Kaside bu bölümlerde epik şiir havası uyandırmaktadır.

2.3. el-Kâfiyetü-bedî'iyye ve Kasîdetü'l-Bürde Karşılaştırması

Hillî'nin bu kasidesini İmam Bûsîrî'nin²¹⁹ “el-Kevâkibu'd-Dürriyye fî Medhi Hayri'l-Beriyye” adını taşıyan ve Kasîde-i Bürde olarak meşhur olan methiyesine nazîre²²⁰ olarak yazdığı iddia edilmektedir.²²¹ Fakat kendisi mukaddimesinde buna değinmemiştir. Bu bölümde, iki kasideyi içerik ve üslûp gibi özellikleri açısından mukayese etmek istiyoruz. Böylece iki kaside arasındaki benzerlik ve farklılıkları görmek mümkün olacaktır.

2.3.1. Kasideyi Yazma Sebepleri

Bûsîrî'nin Hz. Peygamber'e olan sevgisi, ona birçok kaside yazmasına sebep olmuştur. Fakat bunlar arasında en meşhur olanı Kasîde-i Bürde'sidir. Kaynaklarda onun bu kasideyi yazma sebebi şöyle zikredilmektedir: Hayatının sonuna doğru belden aşağısı felç olan şair, Hz. Peygamber'in hırkası ile alakalı bir kaside yazmaya ve bu vesile ile Allah'tan şifa dilemeye karar verir. Kasidesini yazdıktan sonra gözyaşları içinde, şifa vermesi için Allah'a dua ederek uykuya dalar. Gece rüyasında Hz. Peygamber'i görür.

²¹⁹ Ebû Abdillâh Şerefüddîn Muhammed b. Saîd b. Hammâd b. Muhsin el-Bûsîrî, 608/1212 yılında Behşim'de dünyaya gelmiştir. Hz. Peygamber'e yazdığı methiyeleriyle tanınan bir şairdir. Hayatı ve edebî kişiliği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Şerefüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Saîd Bûsîrî, *Dîvânu'l-Bûsîrî*, thk. Muhammed Seyyid Kilânî (Kahire: Mektebetü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1955); Mahmut Kaya, “Bûsîrî, Muhammed b. Saîd”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 468-470; Yusuf İbrahim Yücel, “Kaside-i Bürde Üzerine Son Dönemde Yapılan İlmi Çalışmalar”, *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1 (2016): 88-91.

²²⁰ Bir işi başkasının yaptığı gibi yapmak, onu taklit etmek anlamlarına gelmektedir. Nazîre veya muâraza terimlerinde birini taklit etmenin yanı sıra, taklit edilen tema üzerinde yarışmaya ve daha güzelini ifade etmeye çalışmaya vurgu bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Durmuş, “Nazîre”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 455-456.

²²¹ 'Alûş, *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*, 124; el-Eyyûbî, *Safiyyüddîn el-Hillî*, 72; Mustafa Kılıçlı, “Safiyyüddîn Hillî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 43.

Hiz. Peygamber eliyle Bûsîrî'nin yüzünü sıvazlar ve üzerine hırkasını örter. Bûsîrî uyandığında felcinin geçmiş olduğunu fark eder. Sabah namazına gitmek için evinden çıkar. Yolda henüz bu rüyasından ve yazdığı kasidesinden kimseye bahsetmemişken, fakirlerden biriyle karşılaşır ve bu kişi Bûsîrî'den kasidesini ister. Bu istek karşısında şaşırarak Bûsîrî hangi kaside olduğunu sorar ve dün gece Hiz. Peygamber'e okuduğın kaside, cevabını alır. Bunun üzerine o kişiye kasidesini verir. Daha sonra kaside o fakirin eliyle yayılır ve Memlûk Sultanı el-Melikü'z-Zâhir, veziri Bahâuddîn'i kasidenin nüshasını çoğaltması için Bûsîrî'ye gönderir. Böylece Kaside-i Bürde dilden dile yayılır.²²²

Hillî ise kasîdeyi yazma sebebini ilgili eserinin mukaddimesinde şöyle anlatmaktadır: Bedîî sanatları topladığı bir belâgat kitabı yazma çabası içinde olduğu sırada elim bir hastalığa yakalanır. Hastalığı sırasında bir gece uykusunda Hiz. Peygamber'den bir mektup aldığını görür. Hiz. Peygamber bu mektupta kendisinden onu metheden bir kaside yazmasını istemektedir. Bu isteğini yerine getirirse hastalığının iyileşeceğini vadetmektedir. Hillî bu rüya üzerine bedîî kitabı yazma işinden vazgeçip Hiz. Peygamber'e pek çok bedîî güzellik ile süslediği bir methiye yazmaya karar vermiştir.²²³

Her iki rivayette de müellifler kendileri bu kasideleri yazma sebeplerini anlatmışlardır. Bu iki olay karşılaştırıldığında; Bûsîrî ile Hillî'nin kasidelerini yazma sebeplerinin birbirine benzediği görülmektedir. Bu gibi benzer olaylar, gelenek halini alan medh-i Nebî kasidelerinde sık rastlanılan bir durumdur. Yazılışları Memlûkler dönemine denk gelen bu iki kaside de dönemin şartları içerisinde değerlendirilmelidir. Bu sayede yazılış sebeplerindeki benzerlik daha kolay açıklanabilir. Zira Mahmûd Sâlim Muhammed'in işaret ettiğine göre; Memlûkler döneminde insanlar Hiz. Peygamber'i rüyada görmeye ve ondan tavsiyeler alma durumuna çok önem vermektedir. Bu içerikte rivayetler o dönemde çoğalmış, edebiyat da bu kültürden etkilenmiş, şairler de bu kültürden Hiz. Peygamber'e pek çok methiye yazmış ve onu rüyalarında gördüklerini zikretmişlerdir.²²⁴

²²² Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 3: 93-94.

²²³ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 54.

²²⁴ Mahmûd Sâlim Muhammed, *el-Medâihu'n-nebeviyye hattâ nihâyeti'l-asri'l-Memlûkî*, 41-43.

2.3.2. Muhteva ve Yapılarının Karşılaştırması

Busîrî'nin kasidesi 160, Hillî'nin kasidesi ise 145 beyitten oluşmaktadır.

Hillî, kasidenin matla' beytinde peygamber methileyelerinde çokça zikredilen yer adlarından Medîne yakınlarında bir yer adı olan Sel'a'yı (سَلْع), Hicaz için kullanılan Selem'i (سَلَم) ve Hicazın doğusunda tek başına bir dağ olan 'Alem'i (عَلَم) zikretmektedir. Bûsîrî de ilk beytinde Selem'i anmaktadır:

أَمِنْ تَذَكُّرٍ حَيْرَانَ بِذِي سَلَمٍ مَزَجْتَ دَمْعاً جَرَى مِنْ مُقْلَةٍ بِدَمٍ²²⁵

“Ey gönül, Selemlî dostları anmaktan mı gözünden kanlı yaş akıtıyorsun?”²²⁶

Zû Selem (Selemlî) ifadesiyle kastedilen Hz. Peygamber ve ashabıdır.

Bûsîrî altıncı beyite kadar maşûktan ayrı kalmanın üzüntüsüyle kanlı gözyaşı döktüğünden bahsetmektedir. Hillî ise aynı konuyu iki, üç ve dördüncü beyitlerde işlemektedir.

Hillî ile Bûsîrî'nin girişte yer verdiği beyitlerde benzer veya birbirine yakın olan yerlerin isimleri bulunmaktadır. Hillî'nin zikrettiği Sel'a, 'Alem, Selem, İzam Mekke ve Medine yakınlarında bulunan çeşitli yerlerdir. Bûsîrî'nin kasidesinde bahsettiği yerler Selem ve Kâzıma'dır. Zamanla şairler arasında bu yer isimlerini anarak Hz. Peygamber'in methiyesine giriş yapmak bir gelenek halini almıştır.

Bûsîrî'nin sevgiliye özlem temasını işlediği ilk bölüm on iki beyitten oluşmaktadır. Bu bölümün ilk sekiz beytinde üzüntüsünden bahseden şair, son dört beyitte ise bu âşık hallerinden dolayı kendisini kınayıp dedikodusunu yapanlara cevap vermektedir. Hillî ise bu bölümü uzun tutmuş ve kırk dört beyit boyunca Bûsîrî ile aynı konuyu işlemiştir. Bu bölümde anlam ve lafızlar bakımından iki kasidede şu beyitlerin benzerliği dikkat çekmektedir.

مَحْضَتِي النَّصَحَ لَكِنْ لَسْتُ أَسْمَعُهُ إِنَّ الْمُحِبَّ عَنِ الْعَدَالِ فِي صَمِّ²²⁷

²²⁵ Bûsîrî, *Dîvânü'l-Bûsîrî*, 190.

²²⁶ Mahmut Kaya, *Kasîde-i Bürde'yi Yedniden Söyleyiş*, 4. Basım (İstanbul: Damla Yayınevi, 2014), 17.

Bana samimi bir şekilde nasihat ettin. Fakat âşık olan kişi kendisini kınayanlara karşı sağırdır.

Bûsîrî kasidesinin on birinci beyti olan bu beytine مَحْضَتِي النُّصْحَ (bana samimi bir şekilde nasihat ettin) lafzıyla başlamıştır. Hillî'nin yirmi birinci beytine bakıldığında Bûsîrî ile aynı lafızları kullandığı görülmektedir.

مَحْضَتِي لِي النُّصْحَ إِحْسَانًا إِلَيَّ بِلا

Bana iyilik olsun diye saf bir şekilde dürüstçe nasihat ettin.

Ayrıca Hillî'nin, Bûsîrî'nin bu beytinin ikinci bölümünden bazı lafızları on dördüncü beytinde kullandığı da söylenebilir.

وَعَاذِلِي رَامَ بِالتَّعْنِيفِ يُرْشِدُنِي عَدِمْتَ رُشْدَكَ هَلْ أَسْمَعَتْ ذَا صَمَمٍ

Beni kınamak isteyen pek çok eleştirici sert tavırla bana yol gösteriyor.

Aklını (mı) yitirdin! Sağıra sesini nasıl duyurabilirsin ki!

Bu beyitteki عَاذِلِي (kınayan) ve ذَا صَمَمٍ (sağır) ifadelerinin Bûsîrî'nin beytiyle aynı olduğu görülmektedir.

Bûsîrî on üçüncü ve yirmi dokuzuncu beyitler arasında nefisten şikâyet konusunu işlemektedir. Hillî kasidesinde nefisten şikâyet konusuna yer vermese de Bûsîrî'nin bu bölümünde kullandığı bazı benzetme ve tasvirlerden faydalanmıştır. Giriş bölümündeki bazı beyitlerin Bûsîrî ile benzerlik gösterdiği dikkat çekmektedir. Örneğin Bûsîrî on sekizinci beytinde nefsi, süt emme dönemindeki çocuğa benzetmektedir.

وَالنَّفْسُ كَالطِّفْلِ إِنْ هَمَلَهُ شَبَّ عَلَى حُبِّ الرُّضَاعِ وَإِنْ تَغَطَّمَهُ بَنَيْطِمٍ²²⁸

Nefis süt emen çocuğa benzer, onu ihmal edersen emme isteği artar fakat süttten (tamamen) kesersen o da emmeyi unuttur.

²²⁷ Bûsîrî, *Dîvânu 'l-Bûsîrî*, 191.

²²⁸ Bûsîrî, *Dîvânu 'l-Bûsîrî*, 191.

Hillî ise aynı benzetmeyi onuncu beytinde kendisini süt emen çocuğa benzeterek yapmaktadır.

هُمْ أَرْضَعُونِي ثَدْيِي الْوَصْلِي حَافِلَةً فَكَيْفَ يَحْسُنُ مِنْهَا حَالٌ مُنْقَطِمٍ

Onlar beni vuslat emziği ile dolu dolu emzirdiler. Bundan ayrılan birinin hali nasıl iyi olsun!

Bahsi geçen benzerlikler dışında Hillî'nin kasidesinin, Bûsîrî'nin bu bölümüne konu açısından benzerlik gösterdiği söylenemez.

Bûsîrî yirmi dokuzuncu beyitte Hz. Peygamber'e övgü bölümüne geçmektedir. Bu bölüm elli sekizinci beyte kadar sürmektedir. Bûsîrî bu bölümde Hz. Peygamber'i; ibadeti, Allah'a itaati, dünyaya tamah etmeyişi, alemin onun hatrına yaratılışı, ahlakı, şefaathçi oluşu, cömertliği, ilmi, mahlûkâta olan üstünlüğü, fazîleti ile övmektedir. Hillî'nin bu hususlardaki övgüsü ise genellikle medih bölümünün başında yoğunlaşmış olmakla birlikte parça parça bölüm içine yayılmış olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Hillî, Bûsîrî'nin otuz dördüncü beytinin sonunda kullandığı ifadeyi alarak beytini onunkine benzetmiştir.

مُحَمَّدٌ سَيِّدُ الْكَوْنَيْنِ وَالثَّقَلَيْنِ وَالْفَرِيقَيْنِ مِنْ عَرَبٍ وَمِنْ عَجَمٍ²²⁹

Hiz. Muhammed iki alemin, insanların ve cinlerin, Arap olan ve olmayan iki grubun efendisidir.

Bûsîrî'nin beytini bitirdiği عَرَبٍ وَمِنْ عَجَمٍ (Arap olanlar ve olmayanlar) ifadesini Hillî kırk beşinci beytinin sonunda خَيْرِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ (Arap olanların ve olmayanların en hayırlısı) şeklinde kullanmıştır.

Aşağıdaki beyitlerde lafız benzerliği bulunmamakla birlikte Hz. Peygamber'in cömertliğinin buluta benzetilmesi yönüyle manada bir benzerlik tespit edilmiştir.

كُلُّهُمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ مُلْتَمِسٌ عَرَفًا مِنَ الْبَحْرِ أَوْ رَشْفًا مِنَ الدَّيَمِ²³⁰

²²⁹ Bûsîrî, *Dîvânu 'l-Bûsîrî*, 192.

Bütün peygamberler Allah'ın Resûlünün denizinden bir avuç su veya (cömertlik yağmurundan) bir yudum su istemektedir.

Bûsîrî'nin beytin sonunda kullandığı الدِّيم kelimesi sürekli ve sakın yağan yağmur anlamına gelmektedir. Buradan hareketle onun cömertliğinin yağmur bulutuna benzetildiği anlaşılmaktadır. Hillî ise altmış dördüncü beytinde aynı benzetmeyi yapmaktadır.

فَجُودُ كَفِّهِ لَمْ تُقْلِعْ سَحَابُهُ عَنِ الْعِبَادِ

Onun avuçlarının cömertlik bulutları insanların üzerinden dağılmadı.

Hillî'nin bulutun dağılmadığı ifadesinden de Hz. Peygamber'in cömertliğinin sürekli oluşuna işaret ettiği anlaşılmaktadır. İki kasidede de cömertlik süreklilik yönünden hemen dağılmayan yağmur bulutuna benzetilmiştir.

İki kasidede de Hz. Peygamber dolunaya benzetilerek övülmektedir.

كَالزَّهْرِ فِي تَرْفٍ وَالْبَدْرِ فِي شَرْفٍ...

O yumuşaklıkta çiçek, şerefte ise dolunay gibidir.

Ayrıca Bûsîrî'nin bu bölümde güneş, çiçek, inci, deniz gibi benzetmeleri bulunmaktadır. Hillî ise benzetmelerinde aslan, dağ ve ateş gibi unsurları tercih etmiştir.

Hz. Peygamber'e övgü bölümünde iki kaside arasında dikkat çeken en büyük benzerlik bütünüyle aynı olan bir beyittir. Hillî, Bûsîrî'nin Hıristiyanların Hz. İsa hakkında söylediklerinden bahsettiği kırk üçüncü beytini aynı şekliyle almış ve isti'âne sanatı yaptığı yüz on altıncı beytinde kullanmıştır. Bûsîrî'nin bahsi geçen beyti şu şekildedir:

دَعَ مَا ادَّعَتْهُ النَّصَارَى فِي نَبِيِّهِمْ وَاحْكُمْ بِمَا شِئْتَ مَدْحًا فِيهِ وَاحْكُمْ²³¹

Hıristiyanların peygamberleri hakkında aşırıya kaçan sözlerini bırak. İsteddiğini söyle ve hüküm ver.

²³⁰ Bûsîrî, *Dîvânu 'l-Bûsîrî*, 193.

²³¹ Bûsîrî, *Dîvânu 'l-Bûsîrî*, 193.

Bûsîrî elli dokuzuncu beyit ile yetmişinci beyitler arasında Hz. Peygamber'in doğumu konusunu işlemektedir. Hillî ise kasidesinde Hz. Peygamber'in doğumuyla ilgili bölüm olarak zikredilebilecek bir kısım bulunmamaktadır. Sadece birkaç beyitte Bûsîrî'nin Hz. Peygamberin doğumu bölümünde bahsettiği konulara işaret etmiştir. Fakat bu beyitler de dağınık haldedir.

Bûsîrî elli dokuzuncu beytinde Hz. Peygamberin soyunun temiz olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

أَبَانَ مَوْلَدُهُ عَنْ طَيْبِ عَنَصْرِهِ يَا طَيْبَ مُبْتَدِلٍ مِنْهُ وَخُتَمَ²³²

Allah onun doğumunu tertemiz bir soydan meydana getirdi. Ne güzel bir başlangıçtır, ne güzel bir sondur.

Hillî ise Hz. Peygamber'in soyunun temizliğine الطاهر الشيم (temiz tabiatlının oğlu temiz tabiatlı) sözleriyle işaret etmektedir.

Bûsîrî daha sonra on bir beyit boyunca Hz. Paygamber'in doğumu, öncesi ve esnasında meydana gelen mucizeleri tek tek anlatmıştır. Hillî bu mucizeleri anlatmaksızın sadece yüz onuncu beytinde Hz. Peygamber'in gönderilmeden önce mucizelerinin ortaya çıktığına işaret etmiştir.

Bûsîrî yetmiş birinci beyitten doksan birinci beyte kadar Hz. Peygamber'in mucizelerini işlemektedir. Kasidesinde yer verdiği mucizeler sırasıyla; çakıl taşlarının Hz. Peygamber'in elinde Allah'ı zikretmesi, ağacın kökleriyle onun yanına gelmesi, ayın ikiye yarılması, Hz. Ebûbekir ile mağarada saklandıklarında müşriklerin gözlerinin onlara karşı kör edilmesi, örümceğin ve güvercinin o mağaranın girişine yuva yapması, rüyasında vahiy alması, eliyle dokunarak hastayı iyileştirmesi, kıtlık yılında ettiği duanın kabul olmasıyla o yılın bolluk ve bereket yılına dönüşmesidir. Hillî bu mucizelerden onun eliyle hastayı iyileştirmesi mucizesine elli üçüncü beytinde yer vermiş, Bûsîrî'nin zikrettiği diğer mucizeleri kasidesinde zikretmemiştir. Bu mucizlerden farklı olarak yer verdikleri ise ümmî oluşu, körün Hz. Peygamber'in tükürüğü ile şifa bulması, kuru hurma kütüğünün onunla konuşması, elindeki değneğin

²³² Bûsîrî, *Dîvânu 'l-Bûsîrî*, 194.

yeşermesi, peygamber olmadan önce de asla putlara secde etmemiş olması, zehirli etin ona bu durumu haber vermesi, hayvanlar, cinler ve ölümlerle konuşmasıdır.

Bu bölüm ile alakalı olarak iki kasidenin de üzerinde durduğu tema Hz. Peygamber'e sığınanın zarara uğramayacağıdır. Bûsîrî'nin konuyla ilgili olan seksen ve seksen birinci beyitleri şu şekildedir:

ما سامني الدهرُ ضيمًا واستجرتُ بهِ إلا ونلتُ جواراً منه لم يُضَم

ولا التمسْتُ غنى الدارين من يدهِ إلا استلّمتُ الندى من خيرٍ مُستَلَم²³³

Hayat bana haksızlık edip usandırdığında ne zaman ona sığındıysam ancak onun korumasına nail oldum, haksızlık görmedim.

Onun yardımıyla iki cihanda zenginlik istediğimde de cömertlerin en hayırlısından sadece cömertlik buldum.

Bûsîrî'nin beyitlerde Hz. Peygamber'den yardım isterken sığınmak anlamına gelen واستجار kelimesini kullanmaktadır. Hillî'nin aynı kelime ile benzer manalı getirdiği beyit şu şekildedir:

عزیزُ جارٍ لَوِ اللَّيْلِ اسْتَجَارَ بِهِ مِنَ الصَّباحِ لعاشَ الناسُ في الظُّلمِ

O kendisine sığınanların en kıymetlisidir. Gece ona sığınacak olsa sabah insanlar karanlıkta kalırdı.

Kur'an'ın fazileti ve Mi'rac konusu, Bûsîrî'nin kasidesinde yer verdiği, Hillî'nin ise değinmediği bir konudur. Bûsîrî'nin yer verdiği diğer konulara bölüm oluşturmayacak kadar az beyitlerde de olsa değinen Hillî, bu kasidesinde Kur'an'ın fazileti ve Mi'rac ile ilgili beyit nazmetmemiştir. Sadece başka konuları anlatırken, bazı ayetlere işaretlerde bulunduğu görülmektedir.

Bûsîrî yüz beşinci beyit ile yüz otuz dokuzuncu beyit arasında cihad konusunu işlemektedir. Hillî de altmış beş ve doksan dokuzuncu beyitler arasında cihaddan

²³³ Bûsîrî, *Dîvânu'l-Bûsîrî*, 195.

bahsederek, kasidesinde övgüden sonra en büyük payı bu konuya ayırmıştır. Bu bölümde her iki kasidenin de Hz. Peygamber'in ve ordusunun düşmandan çekinmeyip korkusuzca savaşmaları ve galip gelmeleri anlatılmaktadır.

ما زال يلقاهم في كلِّ مُعْتَرِكٍ حتى حَكَّوْا بِالْقَنَا لَحْمًا عَلَى وَضَمٍ

وَدُّوا الْفِرَارَ فَكَادُوا يَغِيْطُونَ بِهِ أَشْلَاءَ شَالَتْ مَعَ الْعُقْبَانِ وَالرَّحِمِ²³⁴

O, düşmanlar kasap tahtasında doğranan ete benzeyene dek bütün savaşlarda onlarla karşılaşmaya devam etti.

Düşmanlar öyle çok kaçmak istedi ki neredeyse kartal ve akbabaların kapıp götürdüğü etlere özendiler.

Bûsirî bu beyitlerde Hz. Peygamber ve ordusunun düşmana saldıgı korkuyu ve savaş sonunda düşmanın düştüğü durumu anlatmaktadır. Hillî bu beyitlerdeki manaya benzer olarak aşağıdaki beyitleri nazmetmiştir:

أَفْنَى جُيُوشِ الْعِدَى غَزَوْا فَلَسْتَ تَرَى سِوَى قَتِيلٍ وَمَأْسُورٍ وَمُنْهَرِمٍ

أَبَادَهُمْ فَلَبِيتَ الْمَالِ مَا جَمَعُوا وَالرَّوْحَ لِلْسَيْفِ وَالْأَجْسَادُ لِلرَّحِمِ

مِنْ مُفَرِّدٍ بِغَرَارِ السَّيْفِ مُنْتَشِرٍ وَمُزَوَّجٍ بِسَنَانِ الرُّمَحِ مُنْتَظِمٍ

O, düşman ordularını savaşın bozguna uğrattı. (Orada) ölümlerden, esirlerden ve mağlup olanlardan başka kimseyi görmezsin.

Onları helak etmiştir. Artık onların sahip olduğı mallar devlet hazinesinin, ruhları kılıcın, cesetleri ise akrabalarınınındır

Onlar kılıcın keskin tarafıyla ayrılıp parçalanmış, mızrak uçlarına sıra sıra geçirilmiştir.

Ayrıca Hillî'nin, Bûsirî'nin yaptığı لَحْمٌ عَلَى وَضَمٍ (kasap tahtasındaki et) benzetmesini aynen almış, üçüncü beytinde daha önce yer adları bahsinde işaret edilen إِضْمٍ

²³⁴ Bûsirî, *Dîvânü 'l-Bûsirî*, 198.

kelimesiyle kullanarak tecnîs-i lâhık yapmıştır. Hillî'nin bahsi geçen ifadesi *وَالْجِسْمُ فِي إِضْمٍ* (Beden İzam'da kasap tahtasının üzerindeki et gibidir.) şeklindedir.

Bûsîrî yüz kırk dördüncü beytinde *هُمُ الْجِبَالُ* (onlar dağ gibidir) diyerek sahâbeyi heybetinden dolayı dağa benzetmektedir. Hillî de doksan ikinci beyitte aynı benzetmeyi yapmıştır.

قَادُوا الشَّوَارِبَ كَالْأَجْيَالِ حَامِلَةً أَمْثَالَهَا نَبْتَةً فِي كُلِّ مُضْطَرَمٍّ

Zayıf bineklerini sürdüler. O binekler her çarpışmada dağ gibi sabit kalan yiğitleri taşıyordu.

Bu beyit dağ benzetmesinin yanı sıra sahâbenin at üzerindeki durumlarının tasviri açısından da Bûsîrî'nin yüz otuz üçüncü beytiyle benzemektedir.

كَأَنَّهُمْ فِي ظُهُورِ الْحَيْلِ نَبْتُ رُبَاً مِنْ شِدَّةِ الْحَزْمِ لَا مِنْ شِدَّةِ الْحُزْمِ²³⁵

Sanki onlar at sırtındayken tepelerde biten bitkiler gibidir; kemerin sıkılığından değil, kararlılıklarının şiddetinden dolayı.

Bûsîrî sahâbeyi kararlılık noktasında, kökleri sağlam olması açısından tepe bitkilerine benzetmiştir. Hillî de yukarıdaki beyitte sahâbenin kararlılığını dağların sağlamlığı ile bağdaştırmıştır.

Bûsîrî ve Hillî'nin, aşağıdaki beyitlerinin tasvirleri arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

الْمَصْدَرِيُّ الْبَيْضُ حُمْراً بَعْدَ مَا وَرَدَتْ مِنْ الْعِدَا كُلِّ مُسَوِّدٍ مِنَ اللَّحْمِ²³⁶

Beyaz kılıcı sarkan siyah saçların arasından düşmanın kanıyla boyadıktan sonra kırmızı bir şekilde çıkarıyor.

Bûsîrî yukarıdaki beyitte beyaz kılıcın kana bulanmasını tasvir etmektedir. Hillî de aynı olayı benzer şekilde tasvir etmiştir.

²³⁵ Bûsîrî, *Dîvânu 'l-Bûsîrî*, 199.

²³⁶ Bûsîrî, *Dîvânu 'l-Bûsîrî*, 198.

شَيْبُ الْمَفَارِقِ يَرَوِي الضَّرْبُ مِنْ دِمِهِمْ ذَوَائِبُ الْبَيْضِ بِيضِ الْهِنْدِ لَا اللَّيْمِ

Saçları ağarmış durumda, (kılıç) darbeleri kılıcı onların kanına buluyor. Onların beyaz perçemlerini değil parlak hint kılıcını kana buluyor.

Yine aşağıdaki beyitlerin tasvirinde kullanılan objeler birbirine benzemektedir.

وَالكَاتِبِينَ بِسُومِ الْخَطِّ مَا تَرَكَتْ أَقْلَامُهُمْ حَرْفَ جِسْمٍ غَيْرِ مُنْعَجِمٍ²³⁷

Hat oklarıyla yazı yazan katiplerin kalemleri bedenin harflerinde noktasız bir yer bile bırakmadı.

Bûsîrî savaşta sahâbeyi yazı yazan katiplere, düşmanların bedenlerini harflere, ok yaralarını harflerin noktalarına benzetmiştir. Hillî ise yetmiş üçüncü beytinde zırhların etrafa dağılan parçalarını kâğıt üzerinde acemice yazılmış harflere benzetmektedir.

حُرُوفُ خَطٍّ عَلَى طَرَسٍ مُقَطَّعَةٍ جَاءَتْ بِهَا يَدُ غَمْرٍ غَيْرِ مُفْتَتِحَةٍ

O zırhlar üzerinde top bir elin yazdığı, paramparça edilmiş bir kâğıt üzerindeki yazının harfleri gibiydi.

İki kasidede de aslan yavruları (أشبال) benzetmesi bulunmaktadır.

تَلَاعَبُوا تَحْتَ ظِلِّ السُّمْرِ مِنْ مَرَحٍ كَمَا تَلَاعَبَتِ الْأَشْبَالُ فِي الْأَجَمِ

Okların gölgesinde, aslan yavrularının ağaçların gölgesinde oynaması gibi sevinçle oynadılar.

Hillî savaşı kazanan sahâbeyi sevinç yönüyle aslan yavrularına benzetmektedir.

أَحَلَّ أُمَّتَهُ فِي حِرْزِ مِلَّتِهِ كَاللَّيْثِ حَلَّ مَعَ الْأَشْبَالِ فِي أَجَمِ

O, ümmetini aslanın yavrularını ormana yerleştirdiği gibi dininin sığınağına yerleştirdi.

Bûsîrî ise Hz. Peygamber'in ümmetini aslan yavrularına benzetmektedir.

²³⁷ Bûsîrî, *Dîvânu 'l-Bûsîrî*, 199.

Bûsîrî, kasidesinin yüz kırkıncı beytinden sonra işlediği günahlardan dolayı pişmanlık duyduğunu ve Hz. Peygamber'e yazdığı kaside vesilesiyle affedilmeyi ümit etmektedir. Hillî de aynı ümidini kasidesinin sonunda dile getirmiştir.

Zikredilen örneklerde görüldüğü üzere Hillî, Bûsîrî'nin pek çok lafzından ve benzetmesinden faydalanmış; onları bazen aynı konuda ve aynı lafızlar ile, bazen de farklı bağlamlarda ve farklı kelimelerle kullanmıştır. Dolayısıyla iki kaside arasında muhteva bakımından büyük bir benzerlik bulunduğu görülmektedir.

2.3.3. Yapı ve Üsluplarının Karşılaştırması

Bûsîrî ve Hillî kasideleri ölçü ve kafiye bakımından birbiriyle örtüşmektedir. İkisi de kasidelerini kesralı mim kafiyesiyle ve aruzun basît bahrinde oluşturmuşlardır. Bu benzerlik, muhteva özelliklerini bilmeden dahi bakılsa, iki kasidenin de birbirine benzediği izlenimini uyandırmaya yetmektedir.

Bûsîrî'nin kasidesinde konuların işleniş bakımından bir düzen bulunmakta, benzer konuları ele alan beyitler peşpeşe gelmektedir. Bu da kasidenin bölümlerinde konu bütünlüğünün bulunduğunu göstermekte ve bu bölümleri saptamada okuyucuya kolaylık sağlamaktadır. Hillî'nin kasidesini ise sadece ana konulara ayırmak mümkündür. Kasidenin bel kemiğini oluşturan medih bölümünde Hz. Peygamber'in övgüsü, mucizeleri, ailesinin ve ashabının övgüsü, savaşları gibi alt konular dağınık halde bulunmaktadır.

İki kasidenin de okuyucuda farklı hisler uyandırdığı görülmektedir. Bunun sebebi şairlerin savaş ve yiğitlik konularına farklı ölçülerde değinmesidir. Kasîde-i Bürde yaklaşık yirmi beyitte cihad konusunu işlerken, el-Kâfiyetü'l-Bedî'yye yaklaşık otuz beş beyitte bu konuyu işlemektedir. Hillî'nin kasidesinde savaş temasının daha baskın olmasında, onun Hz. Peygamberi ve ashâbını savaştaki başarılarıyla ayrı ayrı methetmesinin etkisi bulunmaktadır. Bu karşılaştırmadan hareketle Bûsîrî'nin kasidesinde daha yumuşak bir üslubun benimsendiği, Hillî'nin kasidesinde ise ona göre daha sert bir üslubun hâkim olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak iki kasidenin başta kafiye ve ölçü olmak üzere ele aldığı konular ve kelimelerde birçok benzerliğin olduğu görülmektedir. Bu kasidelerin ana bölümlerini

oluşturan nesib, medih ve dua kısımlarının birbirleriyle örtüşmekte olduğu söylenebileceği gibi, alt konular ve onların işleyiş sırasında bulunan farklılıklar da karşılaştırma sonucunda zikredilmesi gereken önemli hususlar içerisinde dir. Tüm bu benzerlikler ortaya koyulduktan sonra Hillî'nin Kâfiyetü'l-Bedî'yye'sini, Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'sine nazire olarak yazdđı söylenebilir.

BÖLÜM 3: ŞERHU'L-KÂFİYETİ'L-BEDÎ'İYYE'DEKİ BEDÎ SANATLAR

Safıyyüddîn el-Hillî Şerhu'l-kâfiyeti'l-bedî'iyye'yi, el-Kâfiyetü'l-Bedî'iyye adlı kasidesinde kullandığı bedî sanatları şerh etmek amacıyla yazmıştır. Hillî, bedî sanatları toplayan bir eser yazmayı kasidesini oluşturmada önce düşünmüş ve alimlerin kitaplarından ulaşabildiği bedî sanatları toplayarak onların çoğunu kapsayan bir kitap yazmıştır. Kendi ifadesine göre daha sonra gördüğü bir rüya üzerinde bu işi bırakıp Hz. Peygambere methiye yazmaya karar vermiş ve bu methiyesinde de daha önce topladığı bedî sanatları kullanmıştır. Kullandığı bu sanatların açıklamalarını yapan bir şerh yazarak iki isteğini bir eserde bir araya getirmiştir. Böylece ortaya Hz. Peygamberi metheden, pek çok bedî sanat ile süslenmiş bir kaside ortaya çıkmıştır.²³⁸

Hillî, eserini önce bedî sanatlardan kendi ortaya koyduğu türleri de kapsayacak şekilde kaleme aldığını belirtmektedir. Daha sonra kendisine yöneltilecek muhtemel eleştiri ve tepkilerden çekinerek kendi ilavelerini eserinden çıkarmış, sadece önceki müelliflerin kitaplarından derlediği sanatları bırakmıştır.²³⁹ Cinâs konusundaki ilavelerini ve ayrıntıları merak edenleri ise cinas hakkında kaleme aldığı *ed-Dürrü'n-nefis fî ec-nâsi't-tecnîs* adlı kitabına yönlendirmektedir.²⁴⁰

Bu bölümde Hillî'nin eserinde yer verdiği yüz kırk beş edebî sanat kendi tanımı esas alınarak verilecek ve gerek görüldüğü durumlarda kendisinden önceki müellifler ile farklılıklarına değinilecektir. Bölümün sonunda Hillî'nin şerh üslubu değerlendirilecektir.

3.1. Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye'deki Bedî Sanatlar

3.1.1. Berâ'atu'l-matla' (بَرَاءَةُ الْمَطْلَعِ)

Konuşmaya veya esere kolay anlaşılan, gereksiz sözler içermeyen, manası açık ve kulağa hoş gelen ifadelerle başlamaya denir. Bu başlangıç beytinde beytin iki mısrası

²³⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 54.

²³⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 55.

²⁴⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 71.

arasında lafız ve mana bakımından uyum bulunur. Fakat kendisinden sonra bahsedilecek konuyu doğrudan yansıtmamalı sadece konuya işaret etmelidir.²⁴¹

İbnü'l-Mu'tez *Kitâbu'l-bedî*'sinde bu sanatı hüsnü'l-ibtidâ olarak isimlendirmiştir.²⁴² Bu sanat diğer eserlerde hüsnü'l-matla', berâ'atü'l-istihlâl ve hüsnü'l- istihlâl adlarıyla zikredilmiştir.²⁴³

Hillî'nin kasideye girişi şu şekildedir:

1. إِنْ جِئْتَ سَلْعًا فَسَلِّ عَنْ حَيْرَةِ الْعَلَمِ وَاقْرَأِ السَّلَامَ عَلَى غُرْبٍ بِذِي سَلَمٍ²⁴⁴

Sal'a'ya vardığında Alem Dağı'nın komşusunu sor ve Selem'de Arap dostlara selam götür.

Sal'a, Alem ve Selem gibi yer isimleri Peygamber methiyelerinin girişlerinde bulunan yer adları olduğundan, şairin girişte bunları zikretmesi Hz. Peygamber'e methiye serdedeceğini işaret etmektedir. Burada henüz övgü söz konusu değildir fakat konuya işaret bulunmaktadır.

3.1.2. Tecnîsü't-terkîb (تَجْنِيسُ التَّرْكِيبِ)

Aralarında cinas bulunan iki unsurdan birinin tek kelime, diğerinin ise iki veya daha fazla kelimeden meydana gelen bir terkip olmasına denir.²⁴⁵

İbn Munkız da bunu cinâsü't-terkîb olarak isimlendirmiştir.²⁴⁶ Sekkâkî ve Kazvînî ise bu sanatı cinasü't-terkîbin üç çeşidinden biri olarak ele almış, cinâs-ı mefrûk olarak zikretmişlerdir. Konuya Ebu'l-Feth el-Büstî'nin şu beytini örnek olarak vermişlerdir:²⁴⁷

كُلُّكُمْ قَدْ أَخَذَ الْجَامَ وَلَا جَامَ لَنَا مَا الَّذِي صَرَّ مُدِيرَ الْكَأْسِ لَوْ جَامَلَنَا²⁴⁸

Hepiniz kadehlerinizi almışsınız, bize kadeh yok

²⁴¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 57.

²⁴² İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, 103.

²⁴³ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 130.

²⁴⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 57.

²⁴⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 60.

²⁴⁶ Üsâme b. Münkız, *el-Bedî' fî nakd'i-şi'r*, 33.

²⁴⁷ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 540; el-Hatîb Kazvînî, *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâga* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424), 290.

²⁴⁸ Ebu'l-Feth Büstî, *Dîvânu Ebi'l-Feth el-Büstî*, thk. Dürriyye el-Hatîb el-Hatîb ve Lutfî es-Sakkâl (Dimeşk: Matbû'âtu Mecma'i'l-Lugati'l-'Arabiyye, 1410), 300.

Saki bize de bir güzellik yapsaydı ona ne zararı olurdu.

Beyitte iki kelimedenden oluşan لَكَ جَام ve ikinci mısranın sonundaki جَامَلْنَا kelimesi arasında cinâs-ı mefrûk bulunmaktadır.

Hillî'nin birinci beytinde سَلَّ عَنْ ve سَلَّ عَنْ ifadeleri arasında cinasü't-terkîb bulunmaktadır.

3.1.3. Tecnîsü'l-mutlak (تَجْنِيسُ الْمُطْلَقِ)

Cinası oluşturan lafızlar harf ve harekelerinde farklılık bulunmakla birlikte, kök harflerinin benzer olması sebebiyle aynı kökten türemiş gibi görünür. Fakat görünüşte birbirine benzeyen kelimeler aslında aynı kökten gelmemektedir. Buna tecnîsü'l-mutlak denir. Hillî, Sekkâkî ve bir grup alimin bu türü “tecnîsü'l-müşâbehe” diye isimlendirdiğini ifade etmiştir.²⁴⁹ Fakat onun *Miftâhu'l-'ulûm*'da bu sanata işaret etmekle beraber ismini zikretmediğini, Kazvînî'nin *Îzâh*'ta el-müşâbehe terimini kullandığını söylemek mümkündür.²⁵⁰

Hillî, alimlerin çoğunun şu iki ayetteki cinası bu türden sayarak hataya düştüklerini ifade etmektedir:²⁵¹

أَزِفَتْ اللَّازِقَةُ²⁵²

Artık yaklaştı o yaklaşmakta olan.

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ²⁵³

Bütün varlığınla o sağlam dine yönel.

İkincisini Sekkâkî'nin de kitabında örnek olarak zikrettiği bu ayetlerde cinası oluşturan أَزِفَ ve آزِفَةٌ ile أَقِمَ ve قِيَمَ kelimeleri aynı kökten türedikleri için buradaki sanatı mutlak veya müşâbih cinas saymak doğru olmayacaktır. Ayetlerdeki cinas türüne iştikâk demek

²⁴⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 61.

²⁵⁰ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 541; Kazvînî, *Îzâh*, 293.

²⁵¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 61.

²⁵² en-Necm, 53/57.

²⁵³ er-Rûm, 30/43.

daha doğrudur. Kazvînî de *Îzâh*'ta bunu dikkate alarak ikinci ayeti cinas-ı iştikâk konusuna örnek olarak zikretmiştir.²⁵⁴

İbn Ebü'l-İsba' cinasın bu türünde onu oluşturan iki kelimenin birinin isim birinin fiil olduğunu zikretmektedir. Bunun için teğâyur, mutlak ve müstevfâ adlarının kullanıldığını ifade etmektedir.²⁵⁵ Hillî bu konuyu açıklarken lafızların isim ve fiil olmaları hakkında bir izahta bulunmamıştır. Konuya verdiği örnekte de kelimelerin ikisi de fiil değildir. Birinci beytin ikinci mısrasında *سَلَّمَ* ve *السَّلَام* kelimeleri arasında tecnîsü'l-mutlak bulunmaktadır.²⁵⁶

3.1.4. Tecnîsü't-telfîk (تَجْنِيسُ التَّلْفِيقِ)

Birbirine benzeyen lafızların iki veya daha fazla kelimedden oluşan terkiplerden meydana geldiği cinas türüdür. Aslında bu cinas türü mürekkeb cinasın bir çeşididir ve müstakil bir tür olarak ele alan müellifler oldukça azdır. Hillî, Hâtimî ve İbn Reşîk'i bunu müstakil olarak ele alan müelliflere örnek olarak zikretmiştir.²⁵⁷

Hillî bu sanatı ikinci beyitte kullanmıştır:

2. فَقَدْ ضَمِنْتُ وُجُودَ الدَّمْعِ مِنْ عَدَمِ هُمْ وَلَمْ أَسْتَطِعْ مَعَ ذَاكَ مَنَعَ دَمِي

Onların yokluğundan dolayı gözyaşının varlığını garantilemiştim.

Bununla birlikte gözlerimden kan akmasına da engel olamadım.

Beyitteki *مِنْ عَدَمِ* ve *مَنَعَ دَمِي* ifadeleri ikişer kelimedden oluşan terkiplerdir ve aralarında lafız benzerliğinden dolayı cinas-ı telfîk bulunmaktadır.

²⁵⁴ Kazvînî, *Îzâh*, 293.

²⁵⁵ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 104.

²⁵⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 61.

²⁵⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 62.

3.1.5. et-Tecnîsü'l-müzeyyel (التَّجْنِيسُ الْمُذَيَّلُ)

Müzeyyel; iki unsurundan birinin sonuna bir harf ilave edilmesiyle yapılan cinasa denir. Sonuna ek gibi eklendiği için, ek anlamına gelen zeyl (ذَيْل) kelimesi ile isimlendirilmiştir.²⁵⁸

3. أَيْبُتُ وَالْدَمْعُ هَامٌ هَامِلٌ سَرِبْتُ وَالْجِسْمُ فِي إِضْمٍ لَحْمٌ عَلَى وَضَمٍ

Geceleri gözlerimden yaşlar boşanarak geçiyor. İzam'da ben, sanki kasap tahtasının üzerindeki et gibiyim.

Üçüncü beyitte hâm (هَام) ve hâmil (هَامِل) kelimeleri birbiriyle benzemekte, hâmil kelimesinde hâm kelimesinden farklı olarak sonda lam harfî bulunmaktadır. Bu benzerlikte dolayı iki kelime arasında cinas-ı müzeyyel bulunmaktadır.

İbn Ebü'l-İsba' bu cinas türünün tecnîsü't-tercî' ve tecnîsü'n-nâkıs olarak da isimlendirildiğini aktarmaktadır. Ayrıca Hillî'nin tanımından farklı olarak, iki kelime arasında farkı oluşturan sondaki ziyadenin bazen iki harften de oluşabileceğini ifade etmektedir.²⁵⁹

3.1.6. et-Tecnîsü'l-lâhık (التَّجْنِيسُ اللَّاحِقُ)

et-Tecnîsü'l-lâhık, aralarında benzerlik bulunan lafızlardan birinin bir harfinin, mahrecinden farklı, hatta yakın olmayan bir harfle değiştirilmesine denir. Eğer bu iki harfin mahreçleri aynı veya benzer olursa buna da muzâri cinas denir.²⁶⁰

et-Tecnîsü'l-lâhıkın şiirdeki örneği üçüncü beytin ikinci mısrasında harfleri birbirine benzeyen İzam (إِضْم) ve vezam (وَضَم) kelimeleridir. Vâv (و) ve hemze (أ) mahreçleri birbirinden farklı olan harflerdir. Bu sebeple bu iki kelime arasında cinas-ı lâhık bulunmaktadır. En'âm Suresi'nin yirmi altıncı ayeti de muzâri cinasa örnek olarak verilebilir:

²⁵⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 63.

²⁵⁹ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 107.

²⁶⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 63.

وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ

Onlar hem insanları peygamberden uzaklaştırmaya çalışırlar hem de kendileri ondan uzak dururlar.

Hillî şiirinde muzâri cinasa örnek vermemiş, ona ayetten örnek getirmekle yetinmiştir.

3.1.7. et-Tecnîsü't-tâm (التَّجْنِيسُ التَّام)

et-Tecnîsü't-tâm, cinas çeşitleri içinde ilk sırada gelen türdür. Cinası oluşturan lafızlar hem söyleniş hem de yazılış açısından birbirine benzer. Kur'an-ı Kerim'de tek ayette bu türün örneği vardır.²⁶¹

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ²⁶²

Günaha saplanmış olanlar kıyamet koptuğu gün (dünyada) sadece çok kısa bir süre kaldıklarına yemin ederler.

Ayette سَاعَة kelimesi iki yerde kullanılmıştır. Bunlardan ilki kıyamet anlamında kullanılan, ikincisi ise saat anlamına gelen kelimelerdir. Okunuş ve yazılışları aynı olması sebebiyle bu iki kelime arasında et-tecnîsü't-tâm bulunmaktadır. el-Kâfiyetü-bedî'îyye'de ise bu türün örneği dördüncü beyitte bulunmaktadır.

4. مَنْ شَأْنُهُ حَمْلُ أَعْبَاءِ الْهَوَى كَمَدًا إِذَا هَمَّى شَأْنُهُ بِالْذَّمِّ لَمْ يُلَمَّ

Gamlı gamlı sevda yükü çekmeyi adet edinen kişinin gözünden yaş aktığında durumu kınanmaz.

Beyitte geçen شَأْنُهُ kelimelerinden birincisi “iş” anlamına, ikincisi ise “durum” anlamına gelmektedir. Okunuş ve yazılışları aynı olan bu lafızlar arasında et-tecnîsü't-tâm bulunmaktadır.

²⁶¹ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'îyye, 64.

²⁶² er-Rûm, 30/55.

3.1.8. et-Tecnîsü'l-mutarref (التَّجْنِيسُ الْمُطَرَّفُ)

Hillî'nin tanımına göre tecnîsü'l-mutarref; cinası oluşturan iki lafızdan birine harf ilave edilmesiyle yapılmaktadır. Bu tür, birçok farklı isimle anılmıştır.²⁶³

El-Kâdî el-Cürcânî *Vesâta*'sında bu tür için cinas-ı nâkıs adını kullanmış ve örnekler vermiştir. Cürcânî'nin sadece cinası oluşturan kelimelerin söz içerisinde kullanılan formuna değil, köklerine de bakarak değerlendirme yaptığı görülmektedir.²⁶⁴

İbn Ebü'l-İsba', cinas-ı mutarrefî, cinas-ı tercî' olarak zikretmiştir. Diğer kitaplarda nâkıs ve tezyîl olarak da geçtiğini ifade etmiştir.²⁶⁵ Kazvînî ise bu türü cinas-ı nâkısın bir çeşidi olarak zikretmiştir. Nâkısı, önce ikiye ayırmıştır. Bunlardan ilki, bir harf ziyadesi ile oluşan cinastır. Bu ziyade harf başta, ortada veya sonda bulunabilir. Kazvînî, sonda bulunan türüne mutarref dendiğini ifade etmektedir. Nakısın ikinci türü ise iki veya daha fazla harf ziyadesi ile oluşan cinastır. Bunun için de cinas-ı müzeyyel adını zikretmektedir.²⁶⁶

Hillî, cinas-ı mutarrefî Kazvînî'den farklı yorumlamıştır. Kasidesinin dördüncü beytinde kelimenin başında ilave harf bulunan bir örnek kullanmıştır. Ona göre beyitteki لَمْ يَكَمْ ifadesinde cinas-ı mutarref bulunmaktadır.²⁶⁷ Fakat başka kaynaklarda cinası oluşturan kelimelerden birinin ilk harfinde ziyade bulunması cinas-ı merdûf olarak isimlendirilmiştir.²⁶⁸ Buradan hareketle Hillî'nin, ziyade harfin başta, ortada ve sonda olması ayırımına gitmeden bunların tamamına mutarref ismini verdiğini söylemek mümkündür.

²⁶³ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 64.

²⁶⁴ el-Kâdî el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 41-42.

²⁶⁵ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 107.

²⁶⁶ Kazvînî, *Îzâh*, 290-291.

²⁶⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 64.

²⁶⁸ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 62.

3.1.9. et-Tecnîsü'l-musahhaf (التَّجْنِيسُ الْمُصَحَّفُ)

et-Tecnîsü'l-musahhaf; iki lafzın yazılışının şekil bakımından aynı olup harflerinin noktalarında farklılık bulunmasına denir.²⁶⁹ Kazvînî bu türden bahsetmemiştir. Bu türe yer veren İbn Ebü'l-İsba' Kehf Suresi'nden şu ayeti örnek olarak vermiştir:²⁷⁰

وَهُمْ يَحْسِبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا²⁷¹

Onlar iyi yaptıklarını sandıkları halde...

Ayette يَحْسِبُونَ ve يُحْسِنُونَ kelimeleri şekil olarak aynı görünmekte, farklılık harflerin noktalarında bulunmaktadır. Bu sebeple aralarında cinas-ı musahhaf bulunmaktadır.

Hillî, el-Kâfiyetü-bedî'îyye'nin beşinci beytinde bu sanatı kullanmıştır:

5. مَنْ لِي بِكُلِّ غَرِيرٍ مِنْ طِبَائِهِمْ عَزِيزٌ حَسَنٌ يُدَاوِي الْكَلِمَ بِالْكَلِمِ

Onların bütün toy ceylanlarından benim kimim var ki, yaralarımı güzel ve kıymetli sözlerle iyileştirsin.

Beyitte غَرِير ve عَزِيز kelimeleri arasında nokta farkından dolayı et-tecnîsü'l-musahhaf bulunmaktadır.

3.1.10. et-Tecnîsü'l-muharref (التَّجْنِيسُ الْمُحَرَّفُ)

Harfleri aynı olup harekelerinde farklılık olan iki kelimenin oluşturduğu cinasa denir. Hillî bu tanımda hareke, sükûn ve şedde arasında bir ayrım yapmamış, sadece harekede farklılıktan söz etmiştir. Kasidenin beşinci beytinde الْكَلِمَ ve الْكَلِمِ kelimeleri arasında et-tecnîsü'l-muharref vardır.²⁷²

²⁶⁹ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'îyye, 65; İbn Ebü'l-İsba', Tahrîru't-Tahbîr, 106.

²⁷⁰ İbn Ebü'l-İsba', Tahrîru't-Tahbîr, 106.

²⁷¹ el-Kehf, 18/104.

²⁷² Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'îyye, 65.

Kazvîni et-tecnîsü'l-muharrefi; harekede, sükûnda, hareke ve sükûnda olmak üzere üç farklı şekilde değerlendirmiştir.²⁷³ İbn Ebü'l-İsba' ise iki kelimenin benzer oluşuna, onların bir bölümlerinin benzemesini de eklemiştir. Ayrıca farklılığın harekeler arasında olması, hareke ile sükûn arasında olması ve kelimelerde şedde bulunup bulunmaması olmak üzere konuyu üçe ayırmıştır.²⁷⁴ Bunlara ayet ve hadisten şu örnekleri vermiştir:

وَلَكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ²⁷⁵

Aksine (bu bilgileri sana) gönderen biziz.

فَإِنَّ الظُّلُمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ²⁷⁶

Çünkü zulüm kıyamet gününde (zalime) zifiri karanlık olacaktır.

Yukarıdaki ayet harekeler arasında farklılık bulunan et-tecnîsü'l-muharrefe, hadis ise hareke ve sükûn arasında farklılık bulunana örnektir.

3.1.11. et-Tecnîsü'l-lafzî (التَّجْنِيسُ اللَّفْظِي)

et-Tecnîsü'l-lafzî; aralarında cinas bulunan iki kelimenin birer harfinin lafzen birbirine benzemesine veya tenvinin hareke ve nûn ile yazılması gibi lafız benzerliğine dayanan cinasa denir.²⁷⁷ Şu ayeti konuya örnek olarak vermiştir:

وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاصِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ

Oysa o gün bir kısım yüzler rablerine bakarak mutlulukla parıldayacaktır.

el-Kâfiyetü-bedî'îyye'de ise et-tecnîsü'l-lafzî'nin örneği şu şekildedir:

6. بِكُلِّ قَدْ نَضِيرٍ لَا نَظِيرَ لَهُ مَا يَنْقُضِي أَمَلِي مِنْهُ وَلَا أَلَمِي²⁷⁸

²⁷³ Kazvîni, *Îzâh*, 290.

²⁷⁴ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 106.

²⁷⁵ el-Kasas, 28/45.

²⁷⁶ Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, nşr. Ebû Kuteybe Nazr Muhammed el-Feryâbî (Riyad: Dâru Taybe, 1426), "el-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb", 56.

²⁷⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'îyye*, 66.

²⁷⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'îyye*, 66.

Eşi benzeri olmayan endamlıya dair ne emelim tükendi ne de elemim.

Ayette نَاصِرَةٌ ve نَاطِرَةٌ kelimeleri, beyitte ise نَظِير ve نَضِير kelimeleri benzer olup iki örnekte de ض ve ظ harflerinin sesleri benzemektedir. Bu sebeple kelimeler arasında cinas-ı lafzî bulunmaktadır.

Îzâh ve *Tahrîrû't-tahbîr*'de cinasın böyle bir türüne yer verilmemiştir. Hillî'nin et-tecnîsü'l-lafzî olarak isimlendirdiği bu tür, ilk bakışta Kazvînî'nin tecnîsü'l-muzâra'a dediği tür ile aynı gibi görünmektedir. et-Tecnîsü'l-muzâra'a iki kelime arasındaki farklılığın mahreçleri benzer olan harflerden kaynaklanmasına denilmektedir. et-Tecnîsü'l-lafzîde ise Hillî sadece lafzî benzerlik bulunduğunu söylemiştir. Bunun kapsamına sonları ة ve ت ile biten kelimeler ile tenvinin çift hareke ve ن harfi ile yazılmış olan kelimeleri de dâhil etmiştir. Kazvînî ise harflerin mahreçlerinin birbirine yakın olmasını şart koştukla beraber, tenvinin hareke ile ve açık yazılışı gibi lafzî benzerlik gösteren diğer durumları zikretmemiştir. Hillî ve Kazvînî'nin verdikleri örnekler de bütünüyle birbirinden farklıdır. Bu sebeple et-tecnîsü'l-lafzî ve tecnîsü'l-muzâra'a'nın birbirinden farklı türler oldukları anlaşılmaktadır.²⁷⁹

3.1.12. et-Tecnîsü'l-maklûb (التَّجْنِيسُ الْمَقْلُوبُ)

Harf sayıları ve ölçüleri aynı, harflerin sırası farklı olan iki kelime arasında bulunan cinasa denir.²⁸⁰ et-Tecnîsü'l-maklûbun örneği altıncı beyitteki أَمَلِي ve أَلْمِي kelimeleridir.

Kazvînî bunu cinâsü'l-kalb olarak zikretmiştir. Kalbü'l-kül ve kalbü'l-ba'z olmak üzere ikiye ayırmıştır.²⁸¹ *Tahrîrû't-tahbîr*'de ise bu türe yer verilmemiştir.

3.1.13. et-Tecnîsü'l-ma'nevî (التَّجْنِيسُ الْمَعْنَوِي)

Tecnîsü'l-izmâr ve tecnîsü'l-işâra olarak ikiye ayrılmaktadır.

²⁷⁹ Kazvînî, *Îzâh*, 291; Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 66.

²⁸⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 67.

²⁸¹ Kazvînî, *Îzâh*, 292.

Tecnîsü'l-İzmâr (تَجْنِيسُ الْإِضْمَارِ)

et-Tecnîsü'l-ma'nevînin iki türünden biridir. Tecnîsü'l-izmâr sanatını kullanan kişi cinası oluşturan iki lafzı da zikretmez, fakat bunlardan birine müradif olan bir kelime zikreder. Zikrettiği kelime ile gizlenen lafızlara ima yapar.²⁸² Böylece okuyucu, aralarında cinas bulunan asıl kelimelere muradif kelimedenden yola çıkarak ulaşır. Bu sanatın bulunduğu beyti anlamak için hangi kelimenin müradif olarak kullanıldığını tespit edip hangi lafza işaret edildiğini bulmak gerekmektedir. İbn Hicce el-Hamevî, tecnîsü'l-izmârın cinâsü'l-işâradan daha zor bir sanat olduğunu ifade etmektedir.²⁸³ Hillî bu sanatı kullanmadaki zorluğa rağmen, şu beytinde onun örneğini getirmiştir:

7. وَكُلَّ لَحْظٍ أَتَى بِاسْمِ ابْنِ ذِي يَزْنَ فِي فَتْكِهِ بِالْمَعَى أَوْ أَبِي هَرِمٍ²⁸⁴

Eziyetle beni mahveden, kılıç veya mızrağı andıran o bakışlardan (beni kim kurtarabilir).

Beyitte geçen ابْنِ ذِي يَزْنَ'nin ismi سَيْف'tir. Hillî burada kılıcı kastetmiştir. Özel isim olan سَيْف ile kılıç anlamına gelen سَيْف kelimeleri arasında cinas oluşmuştur. أَبِي هَرِم'in ismi de سنان'dır. Hillî, bu kelime ile mızrağı kastetmiştir. Böylece beyitte iki yerde tecnîsü'l-izmâr sanatını kullanmıştır.

Kazvînî, İbn Reşîk ve İbn Ebû'l-İsba' kitaplarında cinasın bu türünden bahsetmemişlerdir. İbn Hicce ise Hillî dışında kimsenin cinasın bu türüne bedî'iyyesinde yer vermediğini ileri sürmektedir.²⁸⁵

Tecnîsü'l-işâra (تَجْنِيسُ الْإِشَارَةِ)

et-Tecnîsü'l-ma'nevînin diğer türüdür. Cinası oluşturan lafızlardan birinin gizlenmesiyle yapılmaktadır. Hillî kitabının bu bölümünde konuyu kısa tutmuş ve tecnîsü'l-işâra'nın ayrıntısını merak edenleri *ed-Dürri'n-nefis fî ecnâsi't-tecnîs* adlı

²⁸² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 68-69.

²⁸³ Hamevî, *Hizânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*, 51.

²⁸⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 68.

²⁸⁵ Hamevî, *Hizânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*, 51.

kitabına yönlendirmiştir. Böylece sadece sanatın adını ve kısa bir tanımını vermekle yetinmiş, ona örnek beyit nazmetmemiştir.²⁸⁶

3.1.14. et-Tıbâk (الطباق)

İki zıt kelimenin birbirine uygunmuş gibi kullanılmasına denir. Hillî, mutâbakatın çeşitleri olduğunu fakat konunun ayrıntılarına burada girmeyeceğini ifade etmektedir.²⁸⁷ Konuya örnek olarak şu ayete işaret etmektedir:

وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا²⁸⁸

Güldüren de O'dur, ağlatan da. Öldüren de O'dur, yaşatan da.

Ayette zıt anlamlı أَضْحَكَ (güldürdü) ve أَبْكَى (ağlattı) ile أَمَاتَ (öldürdü) ve أَحْيَا (yaşattı) kelimeleri arasında iki yerde tıbak sanatı bulunmaktadır.

Hillî'nin tıbak sanatına verdiği örnek şöyledir:

8. قَدْ طَالَ لَيْلِي وَأَجْفَانِي بِهِ قَصُرَتْ عَنْ الرِّقَادِ فَلَمْ أَصْبِحْ وَلَمْ أَمَمْ²⁸⁹

Gecelerim uzamış, göz kapaklarım uykudan beri kalmış durumda, sabahlar olmuyor, uyku tutmuyor.

Sadru'l-beyitte birbirine zıt olan طَالَ (uzamak) ve قَصُرَ (kısalmak) kelimeleri arasında tıbak sanatı bulunmaktadır.

3.1.15. el-İstitrâd (الاستِطرَادُ)

Şairin, şiiri yazdığı amacın dışına çıkarak gazel veya başka bir şiir türünü andıran söz söylemesine denilmektedir. Şair bu sözyle ana konunun dışına çıktıktan hemen sonra asıl konusuna geri döner.²⁹⁰ İbnu'l-Mu'tez, el-istitrâda hüsnü'l-hurûc ismini vermiş ve

²⁸⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 71.

²⁸⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 72.

²⁸⁸ en-Necm, 53/43-44.

²⁸⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 72.

²⁹⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 73.

onu “bir manadan başka bir manaya güzel bir şekilde geçmek”, şeklinde tanımlamıştır.²⁹¹ Hillî’nin konuya örnek getirdiği beyti aşağıdaki gibidir:

9. كَأَنَّ آثَاءَ لَيْلِي فِي تَطَاوُلِهَا تَسْوِيفُ كَاذِبِ آمَالِي بِقُرْبِهِمْ²⁹²

Gecemin saatlerinin uzun oluşu, sanki o sevgililere yakın olmaya dair umutlarımı yalanlayarak geciktiriyor.

Hillî, bu beyitte önceki ve sonraki beyitlerde gazel tarzına uygun olarak sevgiliden ayrı kalmanın sebep olduğu üzüntülerden bahsederken araya bu beyit ile yerme (دَم) içeren bir beyit getirmiştir. Beyitte hayallerini boşa çıkarana (كَاذِبِ آمَالِ) yergide bulunmuştur. Ardından hemen ana konusuna dönerek üzüntüsünü tasvir etmeye devam etmiştir.

3.1.16. et-Tevşih (التَوْشِيحُ)

Sözün başında, manası sözün sonuna işaret eden kelimeler zikretmeye denilmektedir. Böylece sözün başı ve sonunda mana açısından bir bağ oluşur. Hillî, bu bağ kadınların boynuna dolayıp omzundan aşağı sarkıttığı şala benzetmiştir.²⁹³ Aynı benzetme İbn Ebü’l-İsba’nın *Tahrîrû’t-tahbîr*’inde de geçmektedir.²⁹⁴ *Tahrîrû’t-tahbîr*’in Hillî’nin kaynak olarak kullandığı eserlerden biri olması göz önünde bulundurulduğunda, Hillî’nin bu konuyu açıklarken İbn Ebü’l-İsba’dan etkilendiği söylenebilir.

Hillî onuncu beyitte bu sanatı kullanmıştır:

10. هُمْ أَرْضَعُونِي تُدِيَّ الْوَصْلَ حَافِلَةً فَكَيْفَ يَحْسُنُ مِنْهَا حَالُ مُنْقَطِعِ²⁹⁵

Onlar beni vuslat emziği ile dolu dolu emzirdiler. Sütten kesilen çocuğun hali nasıl iyi olsun!

²⁹¹ İbnü’l-Mu‘tez, *Kitâbu ‘l-bedî’*, 76.

²⁹² Hillî, *Şerhu ‘l-Kâfiyeti ‘l-bedî’iyye*, 73.

²⁹³ Hillî, *Şerhu ‘l-Kâfiyeti ‘l-bedî’iyye*, 74.

²⁹⁴ İbn Ebü’l-İsba, *Tahrîru ‘t-Tahbîr*, 228.

²⁹⁵ Hillî, *Şerhu ‘l-Kâfiyeti ‘l-bedî’iyye*, 74.

Beytin başında ثَدِيّ (emzik) ve أَرْضَع (emzirme) kelimeleri geçmektedir. Şiiri okuyan biri bu kelimelerden hareketle, kasidenin *mîm* kafiyesi ile yazıldığını da göz önünde bulundurarak sözün devamında süttten kesilme anlamına gelen مُنْفَطِم kelimesinin getirileceği tahmin edebilmektedir.²⁹⁶

Bu sanat için *irsâd* ve *teshîm* isimleri de kullanılmaktadır. Kazvînî konuyu bu isimler ile zikretmiş, tevşîh adını kullanmamıştır.²⁹⁷

3.1.17. el-Mukâbele (المُقَابَلَة)

Şairin beytin ilk mısrasında çeşitli kelimeler zikredip, ikinci mısradaki sıraya uygun olarak bu kelimelerin zıtlarını veya zıt olmayan karşıtlarını getirmesine denilmektedir. Mukâbele sanatının Tıbâk sanatı ile benzerlik gösterdiğini ifade eden Hillî, bunları birbirinden farklı olarak değerlendirmiş ve farklı beyitleri şahit olarak getirmiştir. Çünkü ona göre tıbâk; iki zıt kelimedenden oluşan bir çift söz ile yapılırken, mukâbelede birden fazla kelime çifti ve onların sırasına riayet söz konusudur.²⁹⁸ Burada dikkat edilmesi gereken bir başka husus da; mukâbele sanatında bütün kelime çiftlerinin birbirinin zıddı olma zorunluluğunun bulunmayışıdır.

11. كَانَ الرِّضَى بِدُنُوِّي مِنْ خَوَاطِرِهِمْ فَصَارَ سُخْطِي لِيُعْدِي عَنْ جَوَارِهِمْ²⁹⁹

Onların gönüllerine yakınlığımla hoşnuttum ama (şimdi) onlardan uzak kaldığım için üzgünüm.

Beyitte كَانَ ile صَارَ ile الرِّضَى ile سُخْطٌ ile دُنُوٌّ ile مِنْ ile عَنْ ile خَوَاطِرِهِمْ ile جَوَارِهِمْ karşılıklı olarak zikredilmiştir.

İbnü'l-Mu'tez ve Kazvînî gibi bazı müellifler mukâbeleyle ayrı bir sanat saymamış, tıbâk sanatının bir çeşidi olarak değerlendirmişlerdir. Bu sebeple ikisini kıyaslama yoluna gitmemişlerdir.³⁰⁰ İbn Ebü'l-İsba' ise farklı bir konu olarak işlemiştir. Ona göre

²⁹⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 74.

²⁹⁷ Kazvînî, *Îzâh*, 263.

²⁹⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 75.

²⁹⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 75.

³⁰⁰ Kazvînî, *Îzâh*, 259; İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, 60.

mukâbele ve tıbâk arasındaki iki fark bulunmaktadır. Bunlardan ilki; sıraya uygun olarak en az dört olmak üzere, sayısı ona kadar çıkabilen kelimelerin zikredilmesi, ikincisi ise bu kelimelerin çift olarak birbirinin zıddı veya karşılıklı zikredilebilecek kelimeler olmasıdır.³⁰¹ Yukarıda açıklandığı üzere Hillî, bu konuyu İbn Ebü'l-İsba‘ın söylediklerine benzer, fakat daha özet bir şekilde açıklamıştır. Dolayısıyla bu konuda da kendisinden etkilendiği izlenimi ortaya çıkmaktadır.

3.1.18. el-Leff ve'n-Neşr (الْفُ وَالنَّشْرُ)

Şairin beytin ilk mısrasında manası eksik kalan kelimeler zikredip ikinci mısrada bu eksik kalan manaları tamamlayacak ifadeler saymasına denir.³⁰² Buna *et-Tayy en-neşr* de denmiştir. İlk mısrada söz kapalı kaldığı için “toplama, dürme” anlamına gelen *leff*³⁰³ veya *tayy*³⁰⁴, ikinci mısrada manayı tamamlayan sözler bulunduğu için “yayma” anlamına gelen *neşr*³⁰⁵ kelimeleri kullanılmıştır. Hillî, ikinci mısrada kullanılan tamamlayıcı ifadelerin öncekilerin zıddı olmadığını dile getirmektedir. Bu ifadeler cümle olabildiği gibi tek lafızlar da olabilir ve ilk mısradaki sıraya göre getirilir.³⁰⁶ Kazvînî neşr bölümünde gelen kelimelerde sıraya riayet ile ilgili bir ayrıntı zikretmemiş, hatta bu kelimelerin hangisinin leff bölümündeki hangi kelime ile ilgili olduğunu belirtmeksizin bunun okuyucuya bırakıldığını ifade etmiştir.³⁰⁷ Buradan hareketle neşredilen kelimelerde sıraya göre gelme şartının olmadığı görüşünü savunduğu söylenebilir.

Hillî, eserinde el-leff ve'n-neşre örnek olarak on ikinci beyti nazmetmiştir:

12. وَجَدِي حَيْنِي أَنِّي فِكْرَتِي وَلَهِي مِنْهُمْ إِلَيْهِمْ عَلَيْهِمْ فِيهِمْ³⁰⁸

Sevgim, özlemim onlaradır; feryadım onlar içindir, düşüncem onlar hakkındadır, aklımı başımdan alan üzüntüm onlar sebebiyledir.

³⁰¹ İbn Ebü'l-İsba‘, *Tahrîru't-Tahbîr*, 179.

³⁰² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 76.

³⁰³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 9: 318.

³⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 15:17.

³⁰⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 5: 206.

³⁰⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 76.

³⁰⁷ Kazvînî, *Îzâh*, 268.

³⁰⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 76.

Beytin ilk mısrasında kullanılan kelimelerin manaları, ne veya kim ile alakalı olduğu konusunda kapalı kalmaktadır. Birinci mısradaki eksik kalan harf-i cer ve zamirlerin ikinci mısradaki kullanılmasıyla mana tamamlanmıştır.

3.1.19. et-Tezyîl (التَّذْيِيلُ)

Bir söz söylenip tamamlandıktan sonra o sözün manasını pekiştiren, özlü söz kabilinden başka bir söz daha getirmeye denir.³⁰⁹ Hillî'nin bu tanımında, sonradan getirilen cümleyi, manayı pekiştiren ve özlü söz türünde bir cümle olan şeklinde nitelemesi dikkat çekmektedir. Kazvî'nî, tezyîli itnâb konusunun bir çeşidi olarak işlemiştir. Ayrıca tezyîli; özlü söz sayılan cümleler ve sadece önceki cümleyi tekîd eden cümleler olmak üzere kendi içinde ikiye ayırmaktadır.³¹⁰ Hillî bu ayrıntılara değinmeksizin, Kazvî'nî'nin tezyîlin bir çeşidi olarak zikrettiği özlü sözden oluşan türünü genellemiş ve kasidesinin on üçüncü beytini buna örnek olarak getirmiştir:

13. لِلّٰهِ لَدُّهُ عَيْشٌ بِالْحَبِيبِ مَضَّتْ فَلَمْ تَدُمْ لِي وَعَيْرُ اللّٰهِ لَمْ يَدُمْ³¹¹

Allah'a yemin olsun ki; benim için sevgiliyle yaşamının güzelliği geçti gitti. Allah'tan başkası kalmadı. Zaten Allah'tan başkası da kalıcı değildir.

Beyitte kendisi için Allah'tan başkasının kalmadığını belirttikten sonra tekrar Allah'tan başkasının bâki olmadığının altını çizmektedir. Bu ek cümle manayı pekiştirdiği gibi özlü söz olarak da nitelendirilebilir.

3.1.20. el-İltifât (الِئْتِفَاتُ)

Mütekellim, muhâtab ve gâib sığıları arasında birinden diğerine geçiş yapmaya denilmektedir.³¹² Hillî'nin bu tanımı İbnü'l-Mu'tez'inkiyle benzerlik göstermektedir. İbnü'l-Mu'tez, tanımında ondan farklı olarak haber verme (ihbâr) üslubunu da zikretmiştir.³¹³ On dördüncü beyitte iltifâtın örneği şu şekildedir:

³⁰⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 77.

³¹⁰ Kazvî'nî, *Îzâh*, 154-156.

³¹¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 77.

³¹² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 78.

³¹³ İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, 73.

14. وَعَاذِلْ رَامَ بِالْتَّعْنِيفِ يُرْشِدُنِي عَدِمْتَ رُشْدَكَ هَلْ أَسْمَعْتَ ذَا صَمَمٍ³¹⁴

Beni kınamak isteyen pek çok eleştirici sert tavırla bana yol gösteriyor. Aklını mı yitirdin! Sağıra sesini nasıl duyurabilirsin ki!

Beyitte gâib sığınağından mütekellime, ondan da muhataba geçiş bulunmaktadır.

3.1.21. et-Tefvîf (التَّفْوِيفُ)

Şairin gazel, övgü, yergi gibi çeşitli şiir türlerini andıran farklı cümleleri peş peşe zikretmesine denilmektedir. Bu cümlelerin kısa veya uzun olabilir, fakat Hillî kısa olmasının sanatı daha iyi bir şekilde yansıtacağını savunmaktadır.³¹⁵ Hillî'nin verdiği bu tanım İbn Ebü'l-İsba'ın tanımıyla aynı olduğu görülmektedir. Cümlelerin kısa, orta veya uzun olabileceğini ifade eden İbn Ebü'l-İsba' bunlardan hangisinin daha iyi olduğuyla ilgili bir tercihte bulunmamaktadır.³¹⁶ Hillî kasidenin on beşinci beytinde kısa cümleleri sıralayarak tefvîf sanatını kullanmıştır.

15. أَقْصِرْ أَطْلَإَ عِذْرِ اعْذِلْ سَلَّ خَلَّ أَعِنَ خُنْ هُنَّ عَنْ تَرْفُقِ لُجْ كُفَّ³¹⁷ لَمْ

(İster kınamanı) kısa tut, ister uzat, müsamaha göster, teselli et, yalnız bırak, yardım et. İhanet et, ağla, eziyet et, nazik davran, düşmanlık et, el etek çek, kına.

Belâgat kitaplarında; şiirin lafzının fasih ve anlamının güzel olması, birini öven ifadeler kullandıktan sonra yeren bir söz söylenmesi ve anlamı farklı şiir türlerini hatırlatan cümlelerin peş peşe sıralanması olmak üzere tefvîfin üç farklı açıklaması yapılmıştır.³¹⁸ Hillî, Kazvînî gibi kitabında bu tanımlardan sonuncusunu esas alarak diğerlerine değinmemiştir. Kazvînî'den farklı olarak beyitte tefvîf ve tıbâk olmak üzere iki ayrı

³¹⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 78.

³¹⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 79.

³¹⁶ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 260.

³¹⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 79.

³¹⁸ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-mustalahâti'l-belâgiyye ve Tatavvuruhâ* (Beyrut: ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Mevsû'ât, 2006), 2: 321-322.

sanat bulunduğunu ifade etmektedir.³¹⁹ Kazvî'nî ise içinde zıt kelimeler bulunan Hillî'nin beytine benzer örneklerin tıbâk sanatına dahil olduğunu ifade etmektedir.³²⁰

3.1.22. el-Hezl ellezî yurâdu bihi'l-cid (الهزل الذي يُرادُّ به الجِد)

Şairin, bir kişiyi övme veya yerme amacıyla söylediği sözü şaka veya alay gibi gösterip aslında söylediğinde ciddi olmasına denilmektedir.³²¹ İbnü'l-Mu'tez bu sanata yer vermekle birlikte bir tanım vermemiştir.³²² Hillî'nin, yer verdiği bu tanımı İbn Ebü'l-İsba'dan aldığı görülmektedir.³²³ On altıncı beyitte bunun örneği aşağıdaki gibidir:

16. أَشْبَعَتْ نَفْسَكَ مِنْ دَمِي فَهَاضَكَ مَا تَلْقَى وَأَكْثَرُ مَوْتِ النَّاسِ بِالشَّحْمِ³²⁴

Kanımla karnını doyurdun şimdi içindekileri hazmet,

(Unutma ki) İnsanların çoğunun ölümü mide fesadındandır.

Şair, beyitte kendisini kınayan kişiye hitap etmektedir. O kişiyi, şairin arkasından konuşmakla, karnını onun kanıyla doldurmuş ve onu hazmetmeye çalışıyor gibi tasvir etmiştir. Bundan sonra şair, insanların çoğunun mide fesadı sebebiyle öldüğünü vurgulamıştır. Bu söz kendisini kınayan kişiyle alay ediyor izlenimi uyandırmaktadır. Çünkü şair, kendi yaptığı mecazî bir durum tasviri üzerinden o kişiye cevap vermiştir. Fakat söylediği sözün ciddi anlam taşıyan bir yönü de bulunmaktadır. Zira gerçekten de toplum içerisinde lezzetli ama zararlı yiyecekleri aşırı bir şekilde yiyen kişiler kınanmaktadır.

3.1.23. 'İtâbu'l-mer'i nefsehû (عِتَابُ الْمَرْءِ نَفْسَهُ)

Kişinin kendini ayıplamasına denilmektedir. Hillî bu sanatı İbnü'l-Mu'tez'in ortaya koyduğunu ve bedîî sanatlardan saydığını ifade etmektedir. Sonra da bunun bir bedîî sanat olmaktan ziyade hâlihazırdaki durumun nitelenmesinden ibaret olduğunu dile

³¹⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 79.

³²⁰ Kazvî'nî, *el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâga*, 262.

³²¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 80.

³²² İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedi'*, 80.

³²³ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 138.

³²⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 80.

getirmektedir. Yine de kaynak aldığı kitaplarda bulunması sebebiyle kendi de ‘itâbu’l-mer’i nefsehû konusuna yer vermiştir.

17. أَنَا الْمَقْرُطُ أَطْلَعْتُ الْعَدُوَّ عَلَى سِرِّي وَأَوْدَعْتُ نَفْسِي كَفَّ مُحْتَرَمٌ³²⁵

Gevşek davranıp düşmanıma sırrımı söyledim ve kendimi büsbütün yok olmaya mahkûm ettim.

On yedinci beyitte şair kendisini yaptığı hata sebebiyle ayıplamaktadır.

Hillî ‘itâbu’l-mer’i nefsehû konusuyla ilgili olarak bu sanatı İbnü’l-Mu‘tez’in ortaya koyduğunu dile getirse de İbnü’l-Mu‘tez *Kitâbu’l-bedî*’sinde bu isimde bir sanattan bahsetmemektedir. İbnü’l-Mu‘tez’in bu ada benzer olarak bahsettiği, lüzûmu mâ lâ yelzem başlığında geçen i’nâtü’s-şâ‘ir nefsehû (إِعْنَاتُ الشَّاعِرِ نَفْسُهُ) ifadesidir. Burada dikkat çeken nokta ifadelerin Arapçalarında bulunan إِعْنَات (zorlama) ve عِتَاب (ayıplama) kelimelerinin birbirine benzerlikleri sebebiyle karıştırılmış olma ihtimalidir. İbn Ebü’l-İsba‘ın da *Tahrîru’t-tahbîr*’de ‘itâbu’l-mer’i nefsehû konusunu işlerken İbnü’l-Mu‘tez’den bahsettiği görülmektedir.³²⁶ Hillî, İbn Ebü’l-İsba‘ı kaynak alarak bu hatayı sürdürmüş olabilir.

3.1.24. Reddü’l-‘acüz ‘ale’s-sadr (رَدُّ الْعَجْزِ عَلَى الصَّدْرِ)

Beytin ilk mısrasının başında veya ortasında yer alan kelimeyi aynı lafız ve mana ile sonunda da tekrarlamaktır. Bu sanatın pek çok örneği ve çeşidi bulunmakla birlikte en güzel örneği, tekrarlanan lafızların beytin başı ve sonunda kullanıldığı çeşididir.³²⁷

18. فَمَيُّ يُحَدِّثُ عَنْ سِرِّي فَمَا ظَهَرَتْ سَرَائِرُ الْقَلْبِ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ فَمَيِّ³²⁸

Dilim sırrım hakkında konuşuyor. Kalbimdeki sırlar sadece dilimin konuşmasıyla ortaya çıkar.

³²⁵ Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-bedî’iyye*, 81.

³²⁶ İbn Ebü’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Tahbîr*, 166.

³²⁷ Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-bedî’iyye*, 82.

³²⁸ Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-bedî’iyye*, 82.

Hillî, on sekizinci beyitte فَمِي kelimesini beytin başında ve sonunda zikrederek reddü'l-acüz 'ale's-sadr sanatını en güzel haliyle kullanmıştır.

3.1.25. el-Muvârabe (المُؤَارَبَةُ)

Sözü söyleyen kişinin kınanmaya sebep olacak bir söz söyleyip, kınandığı zaman da önceki sözünü inkâr ederek, kendini kurtaracak şekilde sözü döndürmesine denilmektedir. Kişi bunu yapmak için kelimenin harfini veya harekesini değiştirip, ekleme veya çıkarma yapabilmektedir.³²⁹ On dokuzuncu beyitte muvâribenin örneği aşağıdaki gibidir:

19. لَأَنْتَ عِنْدِي أَخْصُ النَّاسِ مَنَزِلَةً إِذْ كُنْتُ أَقْدَرُهُمْ عِنْدِي عَلَى السَّلَامِ³³⁰

Elbette sen bendeki yeri en özel olan kişisin. Çünkü onlar içinde boyun eğdirmeye en çok kudreti olan sensin.

Hillî, beyitte أقدرهم kelimesinde tashîf yaparak noktayı silmiş ve sözü övgü gibi göstermiştir. Kelime dâl (د) harfi ile yazılmış olsa da, zel (ذ) harfi ile kullanılarak أقدرهم denmek istenmiştir. Yani “en layığı” değil “en kötüsü/layık olmayanı” anlamı kastedilmiştir.

3.1.26. el-Hica' fî ma'razi'l-medh (الحِجَاءُ فِي مَعَرِضِ الْمَدْحِ)

Kişinin birini yermeyi kastederek görünüşte onu öven, aslında yeren sözler söylemesine denilmektedir.³³¹ Bu sanat İbn Ebü'l-İsba'ın ilk kez bahsettiği sanatlardandır. Hillî de onun tanımını aynı şekilde almıştır. Sanatın kasidedeki örneği aşağıdaki gibidir:

20. مِنْ مَعَشَرٍ يُرْخَصُ الْأَعْرَاضَ جَوْهَرُهُمْ وَيَحْمِلُونَ الْأَذَى مِنْ كُلِّ مُهْتَضِمٍ³³²

³²⁹ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 83.

³³⁰ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 83.

³³¹ İbn Ebü'l-İsba', Tahri'ru't-Tahbîr, 166; Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 85.

³³² Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 85.

Sen, cevherleri arazlarını değersizleştiren ve hak yiyen herkesten eziyet gören bir topluluktansın.

Beyitte geçen *الأعراض* kelimesi; onur, şeref itibar anlamlarına gelen *عرض* kelimesinin çoğuludur. *جَوْهَرُ* (öz, esas) kelimesi ile kullanıldığı için kelimenin kökünün *عرض* (asli olmayan, araz) olduğu zannedilmektedir. Buradan hareketle beyitte sözü edilen topluluğun övüldüğü izlenimi uyanmaktadır. Fakat Hillî burada onları övmemiş, bilakis yermiştir. Beytin ikinci mısrasında da topluluk, alçaklık ve güçsüzlükleri sebebiyle yine yerilmektedir.

3.1.27. et-Tehekküm (التَّهَكُّمُ)

Kibirli davrananlarla yerilecek yerde övgü, övülecek yerde de yergi, uyarılacak yerde müjde lafızları kullanarak alay etmeye denilmektedir.³³³ Tehekkümün örneği yirmi birinci beyitte aşağıdaki gibidir:

21. مَحَضْتُ لِي النَّصِيحَ إِحْسَانًا إِلَى بِلَا غِشٍّ وَقَلَّدْتُني الْإِنْعَامَ فَاحْتَكِمِ³³⁴

Bana iyilik olsun diye saf bir şekilde dürüstçe nasihat ettin, iyilikler ihsan ettin, şimdi istediğin gibi davran.

Hillî burada muhatabını yerecek yerde gerçekler ile övmüştür. Fakat bu övgü lafızları ile onu yermeyi amaçlamaktadır.

el-Hica' fî ma'razi'l-medh ile tehekkümün farkı; el-hica' fî ma'razi'l-medh sanatında sözün sonundaki lafız, başındaki şeref anlamı içeren söze zıt olarak getirilir. Tehekkümde ise lafızlar arasında böyle bir zıtlık durumu bulunmamaktadır. el- Hezl ellezî yurâdu bihi'l-cid ile farkı ise; tehekkümün zahiri ciddi/gerçek, kastedileni ise alaydır. el-Hezl ellezî yurâdu bihi'l-cid bunun tersi yani zahiri alay, aslı ise gerçektir.³³⁵

³³³ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 568; Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 88.

³³⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 88.

³³⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 88.

Tehekküm, İbn Ebü'l-İsba'ın ortaya koyduğu bedî sanatlarından biridir. Hillî'nin, tanımında ve zikrettiği tehekkümü'l-hezl ellezî yurâdu bihi'l-cid karşılaştırmasında onun *Tahrîru't-tahbîr*'inden faydalandığı söylenebilir.³³⁶

3.1.28. el-İbhâm (الإِبْهَامُ)

Kişinin iki zıt mana ihtimalini taşıyan ve bu ihtimallerden biri tercih edilemeyen bir söz söylemesidir. Çünkü sözün içerisinde ikisinden birini tercih etmeyi gerektirecek ipucu bulunmamaktadır. Kişi bunu yaparak, muhatabı konuyla ilgili şüpheye düşürmeyi amaçlamaktadır. Sekkâkî bu sanata tevcih demiştir.³³⁷ Hillî kırk birinci beyitte tevcih başlığını ayrıca işleyecektir.

Hillî'nin kasidedeki örneği aşağıdaki gibidir:

22. لَيْتَ الْمَيِّتَةَ حَالَتْ دُونَ نُصْحِكَ لِي
فَيَسْتَرِيحَ كِلَانَا مِنْ أَذَى الشُّهُمِ³³⁸

Keşke ölüm senin nasihatini engellese de, artık ikimiz de suçlamaların verdiği eziyetten kurtulsak.

Beyitte aşığı eleştirip nasihat eden kişinin istekleri mi yoksa aşığın isteklerinin mi kastedildiği açıkça belirtilmemiştir. İki mana da şiirin anlamına uymaktadır.

3.1.29. en-Nezâhe (النَّزَاهَةُ)

Hicve özel bir sanattır ve anlamsız ve içi boş lafızlar kullanmadan hicvetmeye denir.³³⁹

Bu sanatı İbn Ebü'l-İsba' ortaya koymuştur. Hillî'den farklı olarak az da olsa hiciv maksadı dışında da kullanıldığını ifade etmiştir.³⁴⁰

23. حَسْبِي بِذِكْرِكَ لِي دَمًا وَمَنْقُصَةً
فِيمَا نَطَقْتُ فَلَا تُنْقِصْ وَلَا تَدِمِ³⁴¹

³³⁶ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 570.

³³⁷ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 541.

³³⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 89.

³³⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 91.

³⁴⁰ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 584.

³⁴¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 91.

Konuşmada beni anman noksanlık ve ayıplama olarak bana yeter, yermesen ve eksiklik söylemesen bile.

Beyitte görüldüğü üzere eleştiren kişiye karşı çirkin bir lafız kullanılmamış, şair kendisi üzerinden konuşarak onu yermiştir.

3.1.30. et-Teslîm (التسليم)

Şairin olumsuzluk veya şart cümlesi kullanarak bir varsayım ortaya koymasına denilmektedir. Daha sonra şair, bu varsayımın gerçek olması durumunda ondan doğabilecek sonucu zikreder ve böylece sonucun faydasız olduğunu göstermiş olur.³⁴² Mu'minûn Sûresi, doksan ikinci ayet bu sanata örnek gösterilebilir:

مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذَا لَدَّهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ

Allah asla çocuk edinmemiştir. O'nunla beraber başka bir tanrı da yoktur; aksi takdirde her tanrı kendi yarattıklarını alıp bir tarafa çekilir ve mutlaka o tanrılardan biri diğerine baskın gelmeye çalışırdı.

Ayette önce Allah'ın çocuk edinme durumunun imkânsız olduğu belirtilmektedir. Ardından bu durum varsayım olarak kabul edildiğinde ilahlar arasına anlaşmazlık çıkması sonucunun oluşacağına dikkat çekilmektedir. Yani bu varsayımdan faydalı bir sonuç çıkmamaktadır.

Hillî'nin beytinde de benzer bir durum mevcuttur. Şair kendisini kınayanlardan nasihat istemekte fakat isteğine karşılık verilmemektedir. Tavsiye verdiklerini varsayarak sonuçta bir faydası olmadığını görmektedir.

24. سَأَلْتُ فِي الْحُبِّ غَدَالِي فَمَا نَصَحُوا وَهَبُهُ كَانَ فَمَا نَفَعِي بُنْصَحِهِمْ³⁴³

Beni kınayanlardan sevgi hakkında nasihat istedim ama nasihat etmediler.

Nasihat ettiklerini farzet. Onların nasihatinden bana ne fayda!

³⁴² İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 587; Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 92.

³⁴³ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 92.

Bu sanatı İbn Ebü'l-İsba' ortaya koymuştur. Hillî'nin, onun tanımının aynısını kitabına aldığı görülmektedir. İki müellif de yukarıda geçen ayeti konuya örnek olarak getirmişlerdir.

3.1.31. et-Tahyîr (التَّخْيِيرُ)

Şairin beyitte, çeşitli kafiyeleer oluşturmaya imkân veren kelimeler kullanmasına denilmektedir. Şair, farklı kafiyeleere sahip ikili kelime gruplarından birer kelimeyi seçerek en güzel tercihi yapmış olur.³⁴⁴

25. عَدِمْتُ صِحَّةَ جِسْمِي مُذْ وَثَّقْتُ بِهِمْ فَمَا حَصَلْتُ عَلَى شَيْءٍ سِوَى النَّدَمِ³⁴⁵

Onlara güvendiğimden beri sağlığını yitirdim. Pişmanlıktan başka bir şey elde etmedim.

Beyitte kullanılan عَدِمْتُ (yitirdim) ifadesi, العَدَم (yitirmek) kelimesiyle aynı anlamı vermektedir. Şair bu beyitte iki kelimedenden hangisini kullanacağı konusunda tercihte bulunmuş ve عَدِمْتُ ifadesini seçmiştir. Ayrıca şair beyitte صِحَّة kelimesi yerine السَّقم ve الوَثوق kelimelerini, السَّام ve السَّدَم kelimelerini kullanma imkanına sahiptir. Bu kelimeler arasında tercihlerini صِحَّة ve الوَثوق kelimelerinden yana kullanarak tahyîr yapmıştır.

Bu sanattan ilk kez İbn Ebü'l-İsba' bahsetmiştir. Hillî de onun tanımını değişiklik yapmaksızın eserine almıştır.

³⁴⁴ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 527; Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 94.

³⁴⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 94.

3.1.32. el-Kavlu bi'l-mûcib (الْقَوْلُ بِالْمُوجِبِ)³⁴⁶

Birinin söylediği sözü söyleniş amacından saptırarak o söze cevap vermeye denilmektedir.³⁴⁷ Hillî burada önceki sanatların açıklamasından farklı olarak önce kendi tanımını vermiş, ardından bu sanatı ortaya koyan İbn Ebü'l-İsba'nın tanımını zikretmiştir. İbn Ebü'l-İsba'a göre el-kavlu bi'l-mûcib sanatında mütekellim bir söz ile karşısındakine hitap etmektedir. Mütekellimin bu sözü üzerine muhatap onun sözünden tek bir kelimeyi alıp onun üzerine başka bir söz bina etmektedir. Muhatabın söylediği bu söz mütekellimin sözünün manasının tersini gerektirmektedir. Çünkü muhatapın bu sözü söylemedeki asıl kastı hasımlara cevap vermektir.³⁴⁸ Hillî'nin konuya örneği aşağıdaki gibidir:

26. قالوا: "سَلَوْتُ لِبُعْدِ الْإِلْفِ" قُلْتُ لَهُمْ "سَلَوْتُ عَنْ صِحَّتِي وَالْبُرْءِ مِنْ سَقَمِي"³⁴⁹

Sevgilinin uzaklığından dolayı onu unuttun mu, dediler. Onlara dedim ki; sağlığını ve hastalıktan iyileşmeyi unuttum.

Şair, hasımların beyitteki sorusundan سَلَوْتُ (unuttun) ifadesini alıp, cevabını bu ifade üzerinden oluşturmuştur. Dolayısıyla unutma fiilini, sevgiliyi unutma durumundan koparmış, sağlığı unutma durumuna taşımıştır. Böylece bu sözüyle hasımlarına cevap vermiştir.

3.1.33. el-İftinân (الِإِفْتِنَانُ)

Şairin bir beyitte nesib, hamaset, medih, fahr gibi şiir tür ve konularından ikisini birden getirmesidir.³⁵⁰ Hillî'nin örnek olarak getirdiği beyit gazel ve hamaset konularını içermektedir.

³⁴⁶ el-Kavlu bi'l-mûcib ifadesi kaynaklarda el-kavlu bi'l-mûceb şeklinde üstün hareke ile de geçmektedir. Esre hareke esas alındığında ism-i fâil olarak düşünülen kelime ile ifadede “hükümü gerektiren durum” anlamı oluşmaktadır. Esre esas alındığında ise ism-i mefûl olan kelime ile anlam “durumun gerektirdiği hüküm” şeklinde yorumlanmaktadır. Hillî'nin eserinde esre hareke bulunması sebebiyle burada esre esas alınmıştır. Kazvî'nin Telhîs'inde de esre hareke esas alınmıştır. Tahrîru't-tahbîr'de ise sanatın adı üstün hareke ile el-kavlu bi'l-mûceb şeklinde geçmektedir.

³⁴⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 96.

³⁴⁸ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 599.

³⁴⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 96.

27. مَا كُنْتُ قَبْلَ طِبَا الْأَحْظِ قَطُّ أَرَى سَيْفًا أَرَأَقَ دَمِي إِلَّا عَلَى قَدَمِي³⁵¹

Ahu gözlerden önce kanımı akıtan bir kılıç asla görmemiştim. Ancak hala ayaktaayım.

Hillî bu sanatın tanımını İbn Ebü'l-İsba'dan almıştır.

3.1.34. el-Murâca'a (المُرَاجَعَةُ)

Şairin daha önce başkasıyla arasında geçen soru ve cevabı en veciz ve kolay ifadelerle bağlama uygun bir yerde zikretmesidir. Hillî, İbn Ebü'l-İsba'daki âlimlerin bu sanatı es-suâl ve'l-cevâb olarak isimlendirdiğini belirtmektedir.³⁵² İbn Ebü'l-İsba' bu sanatı kendisinin bulduğunu söylemiş ve şairin önceden başından geçen bir diyaloga başvurması sebebiyle el-murâca'a olarak isimlendirmiştir.³⁵³ Hillî'nin de İbn Ebü'l-İsba'nın isimlendirmesini tercih etmiştir. Bu tercihinin sebebi İbn Ebü'l-İsba'dan etkilenmiş olması veya kasidesinde getirdiği örneğin soru içermemesi olabilir. Örnek beyitte kendisine sabretmesini tavsiye edenlere cevap vermektedir. Buradan hareketle geçmişteki bir diyaloga müracaat etmeyi vurgulayan isimlendirmenin daha uygun olduğu söylenebilir.

28. قالوا: "إِصْطَبِرْ" قُلْتُ: "صَبْرِي غَيْرُ مُتَّسِعٍ" قالوا: "اسْلُهِمْ" قُلْتُ: "وُدِّي غَيْرُ مُنْصَرِمٍ"³⁵⁴

Sabret dediler. Sabrım fazla değil, dedim. Unut dediler, sevgim geçici değildir, dedim.

3.1.35. el-Münâkaza (الْمُنَاقَظَةُ)

İmkânsız ve mümkün olan iki zıt şey ile şart koşmaya denilmektedir. Fakat şair aslında bu iki şarttan imkânsız olanı kastetmektedir. Bir durumun gerçekleşmesini birbiriyle çelişkili olan iki şarta bağladığı için, sözü söyleyen kişi kendiyle çelişiyor gibi görünür. Bu yüzden çelişki anlamına gelen el-münâkaza adı verilmiştir.³⁵⁵

³⁵⁰ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 588; Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 98.

³⁵¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 98.

³⁵² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 99.

³⁵³ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 590.

³⁵⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 99.

³⁵⁵ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 607; Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 101.

29. وَإِنِّي سَوْفَ أَسْلُوهُمْ إِذَا عَدِمْتُ رُوحِي وَأُحْيَيْتُ بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْعَدَمِ³⁵⁶

Ben onları unutacağım. Ruhumu kaybedersem, ölümden ve hiçlikten sonra bana hayat verilirse...

Şair, beyitte unutma olayını ruhunun çıkması ve ölüp herşey yok olduktan sonra tekrar yaşaması şartlarına bağlamaktadır. Bunlardan ruhunun çıkması mümkün, ölümden sonra yaşaması imkânsız olan şartlardır. Kastı ise ölümden sonra hayata dönmesinin imkânsızlığı, dolayısıyla unutmasının imkânsızlığıdır.

Hillî'nin, verdiği tanımı aynı şekliyle İbn Ebü'l-İsba' dan aldığı görülmektedir.

3.1.36. et-Teğâyur (التَّغَايُرُ)

Şairin daha önce yerdiği bir şeyi methetmesi veya daha önce methettiğini yermesine denilmektedir.³⁵⁷ Şairin üslubunda gizli bir geçiş bulunması sebebiyle et-telattuf (gizlice yapmak) olarak da isimlendirilmiştir.³⁵⁸ Hillî'nin kasidesindeki örnek aşağıdaki gibidir:

30. فَاللَّهُ يَكْلَأُ غُدَالِي وَيُلْهِمُهُمْ عَذْلِي فَقَدْ فَرَّجُوا كَرْبِي بِذِكْرِهِمْ³⁵⁹

Allah beni kınayanları korusun. Onlara beni kınamayı ilham etsin. Onları anmakla benim üzüntümü giderdiler.

Şair önceki beyitlerde kendisini kınayanları yeriorken, bu beyitte onlara dua etmiş ve kendisini kınamaları konusunda onlar için ilham dilemiştir. Böylece iki kez et-teğâyür sanatını kullanmıştır.

3.1.37. el-İktifâ' (الْإِكْتِفَاءُ)

Şairin beyitte bir sözü hazfedip, hazfettiği sözün manası anlaşılсын diye onunla alakalı bir bölüm zikretmesine denilmektedir. Böylece hazfettiği kısım olmadan da zihinde

³⁵⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 101.

³⁵⁷ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 746; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 277; Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 102.

³⁵⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 102.

³⁵⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 102.

mana tamamlanır.³⁶⁰ Hillî, İbn Reşîk'in "Sözün mevcut olan kısmının, hazfedilene delalet etmesidir." şeklindeki tanımını, sözde hazif yapmaya izin vermesi sebebiyle eleştirmiştir.³⁶¹

31. قالوا: "أَلَمْ تَدْرِ أَنَّ الْحَبَّ غَائِيَّةُ سَلْبِ الْحَوَاطِرِ وَالْأَلْبَابِ؟" قُلْتُ: "لَمْ" ³⁶²

Sevginin en uç noktasının düşünceleri ve akli ortadan kaldırdığını bilmiyor muydun, dediler. 'Bilmiyordum.' dedim.

Şair, beytin sonunda *لَمْ* demek yerine *لَمْ* ile iktifa etmiştir.

3.1.38. Teşâbuhu'l-etrâf (تَشَابُهُ الْأَطْرَافِ)

Bu sanata et-tesbîğ de denilmektedir. Şairin kasidenin kafiyesine uygun olarak beytin sonunda zikrettiği lafzı bir sonraki beyin başında zikretmesine denilmektedir.³⁶³ Hillî'nin, İbn Ebü'l-İsba'ın kitabında bahsettiği, İbnü'l-Ecdâbî'ye (ö. 470/1077[?]) ait olan tanımı kullandığı görülmektedir.

32. لَمْ أَدْرِ قَبْلَ هَوَاهُمْ وَهَوَى حَرَمٍ أَنَّ الظِّبَاءَ تُحِلُّ الصِّيدَ فِي الْحَرَمِ ³⁶⁴

Onların sevgisinden önce -ki sevmek kutsaldır- ceylanların Harem bölgesinde avlanmayı helal kıldığını bilmiyordum.

Şair bir önceki beyti "*لَمْ*" ifadesiyle bitirmiştir. Bu beyitte de *لَمْ* şeklinde aynı ifade ile başlayarak teşâbuhu'l-etrâf yapmıştır.

3.1.39. el-İstidrâk (الِإِسْتِدْرَاكُ)

Sevinç, hayret, üzüntü, heyecan gibi duygular sebebiyle ani söylenen sözden dönmeye denir.³⁶⁵ Söylenen sözden dönüldüğü için rücû' da denmiştir. İbnü'l-Mu'tez rücû'

³⁶⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 105.

³⁶¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 106.

³⁶² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 105.

³⁶³ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 520; Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 107.

³⁶⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 107.

ismini tercih etmiştir.³⁶⁶ Hillî tanım yapmaksızın, istidrâkın bedîî sanatlardan sayılması için lafzı güzelleştirme maksadının olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre sadece ilk söylenilen lafızdan vazgeçip ikinci bir söz söylemek bir sanat değildir.³⁶⁷

33. رَجَوْتُ أَنْ يَرْجِعُوا يَوْمًا فَقَدْ رَجَعُوا
عِنْدَ الْعِتَابِ وَلَكِنْ عَنْ وَفَا ذِمِّي³⁶⁸

Bir gün dönmelerini ümit ettim, kınandığım anda döndüler. Ama (geri gelmediler) bana verdikleri sözlerden döndüler.

Şair, beyitte önce sevdiklerinin döndüğünden bahsetmektedir. Ardından bu dönüşün geri gelmek anlamında değil, sözden dönmek anlamında olduğuna dikkat çekmektedir. Şair böylece geri gelmek anlamından dönmüş ve istidrâk yapmıştır.

3.1.40. el-İstisnâ' (الِإِسْتِثْنَاءُ)

el-İstisnânın şartı da el-istidrâkte olduğu gibi manayı güzelleştirme amacı olmasıdır. Aksi takdirde Hillî'ye göre bedîî sanatlardan sayılamaz. Hillî yine bu konuda tanım vermemiştir. el-İstisnâ' konusu günümüzde belâgat kitaplarında meânî kısmında bulunmaktadır. Hillî, burada bahsettiği istisnayı meânî bölümünde zikredilen istisnâdan ayırmak için, manaya güzellik katma özelliğini şart koştur.³⁶⁹ İbn Ebü'l-İsba' da istisnâyı lugavî ve sînâî olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ona göre lugavî istisnâ çoktan azı çıkarmaktır ve nahivcilerin kitaplarında yer verdiği istisnâya budur. Sînâî istisnâ ise manayı güzelleştiren ilave bir mana ifade edecek şekilde çoktan azı çıkarmaktır. Ancak bu sayede bedîî sanatlardan sayılabilir.³⁷⁰ Hillî'nin kasidedeki örneği aşağıdaki gibidir:

34. فَكُلُّ مَا سَرَّ قَلْبِي وَاسْتَرَّاحَ بِهِ
إِلَّا الدُّمُوعَ - عَصَانِي بَعْدَ بُعْدِهِمْ³⁷¹

Kalbimi sevindiren, ferahlatan her şey -gözyaşları hariç- ayrılıktan sonra bana isyan etti.

³⁶⁵ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 371. Ali Bulut, *Belâgat Meânî Beyân Bedî'*, 4. Basım (İstanbul: İfav Yayınları, 2015), 288.

³⁶⁶ İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, 80.

³⁶⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 110.

³⁶⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 110.

³⁶⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 111.

³⁷⁰ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 520.

³⁷¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 111.

Şair, beytin ortasında لا istisna harfiyle gözyaşları kelimesini istisna etmiştir. Bu istisnâ İbn Ebü'l-İsba'ın zikrettiği sînâ istisnâ kategorisine girmektedir. Çünkü şair burada herşeyin kendisini terkettiğini ifade ederken gözyaşlarının kendisini terketmediğini ekleyerek fazladan bir mana getirmiştir. Bu mana ile üzüntüsünün çokluğuna ve sürekli gözyaşı döktüğüne işaret etmiştir. Böylece bu istisnâ ile beytin manasına edebî güzellik katmıştır.

3.1.41. et-Teşrî' (التَّشْرِيعُ)

İbn Ebü'l-İsba' bu sanatı et-tev'em diye isimlendirmiştir.³⁷² Kasidenin iki vezin ve iki kafiye üzerine bina edilmesine denilmektedir. Yani beyit iki bölümden oluşuyor gibidir. İkinci kısımları çıkarınca da farklı vezin ve kafiyeeye sahip başka bir şiir oluşur.³⁷³

35. فَلَوْ رَأَيْتَ مُصَابِي عِنْدَمَا رَحَلُوا رَثِيْتُ لِي مِنْ عَذَابِي يَوْمَ يَنْهَمُ³⁷⁴

Onlar bu dünyadan göçüp gittiğinde yaralı halimi görseydin, üzüntümden dolayı onların yanındaiken bana ağıt yakardın.

Beytin mısralarındaki ikinci bölümler çıkarıldığında aşağıdaki gibi olacaktır:

فَلَوْ رَأَيْتَ مُصَابِي رَثِيْتُ لِي مِنْ عَذَابِي

“Yaralarımı görseydin bana ağıt yakardın.”

Beyit bu şekilde yazıldığında, her mısranın yarısı alındığı için vezni değişmiş olacaktır. Ayrıca kasidenin tamamında bulunan mîm kafiyesi de değişmiştir.

Hillî bu sanatta İbn Ebü'l-İsba'a hem isimlendirme hem de tanımlamada uymamıştır. Sanatı açıklarken İbn Ebü'l-İsba'ın farklı isimlendirmesine değinmiş ve onun tanımını almadan kendisi tanımlama yapmıştır. Fakat iki müellifin de tanımları arasında mana açısından farklı bulunmamaktadır.

³⁷² İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru 't-Tahbîr*, 522.

³⁷³ Hillî, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedî'iyye*, 113.

³⁷⁴ Hillî, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedî'iyye*, 113.

3.1.42. et-Temsîl (التَّمْثِيلُ)

Temsil, teşbîh'in çeşitlerinden olup bir durumun başka bir duruma birkaç yönden benzetilmesine denilmektedir.³⁷⁵

36. يَا غَائِبِينَ لَقَدْ أَضْنَى الْهَوَى جَسَدِي وَالْعَصْنُ يَذْوِي لِفَقْدِ الْوَابِلِ الرَّدَمِ³⁷⁶

Ey gidenler! Sevda bedenimi yorgun düşürdü. Salkımların sağanak yağışı kaybetmesinden dolayı dal kurudu.

İkinci mısradaki şair bedenini yorgun düşmesini, onu besleyecek bir kaynağa ihtiyaç duyması ve solması itibarıyla salkımların solmasına benzetmektedir.

Aslında Hillî'nin burada bahsettiği belâgat kitaplarında beyân bölümünde adı geçen teşbîhü't-temsîldir.³⁷⁷ Hillî bunu da bedî sanatlar içerisinde zikretmiştir.

3.1.43. Tecâhülü'l-ârif (تَجَاهُلُ الْعَارِفِ)

Sözü söyleyenin şaşkınlık, hatırlatma veya azarlama gibi bir noktaya bağlı olarak bilinen bir şeyi bilmezden gelmesine denilmektedir.³⁷⁸ Sekkaki, bu sanatı sevku'l-ma'lûm mesâka gayrihî (Bilinen bir şeyi bilinmeyen bir şeymiş gibi ifade etmek) olarak isimlendirmektedir. Tecâhül kelimesini bilinçli olarak tercih etmemektedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de de bulunan bu sanatı bilmeme kelimesiyle ile isimlendirirsek Allah için bunu iddia etmek uygun olmayacaktır.³⁷⁹

37. يَا لَيْتَ شِعْرِي! أَسِحْرًا كَانَ حُبُّكُمْ أَزَالَ عَقْلِي أَمْ ضَرَبَ مِنَ اللَّمَمِ³⁸⁰

Sevginiz aklımı başımdan aldı. Keşke bilseydim; bu bir sihir mi yoksa bir çeşit delilik mi?

³⁷⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 115.

³⁷⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 115.

³⁷⁷ Ali Bulut, *Belâgat Meânî Beyân Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı*, 9. Basım (İstanbul: İfav Yayınları, 2015), 55-57.

³⁷⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 117.

³⁷⁹ Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Mihtâhu'l-ulûm Belâgat* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 513.

³⁸⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 117.

Şair beyitte aklını başından alan sevgiyi bilmiyormuş gibi davranmış, onun hakkında soru sormuştur.

3.1.44. İrsâlü'l-mesel (إِرْسَالُ الْمَثَلِ)

Şairin hikmetli, övücü veya tasvir edici sözler söylemesine denilmektedir.³⁸¹

38. رَجَوْتُكُمْ نُصَحَاءَ فِي الشَّدَائِدِ لِي لَضَعْفِ رُشْدِي وَإِسْتَسْمَنْتُ ذَا وَرَمٍ³⁸²

Ferasetimin zayıflığından dolayı zor günümde bana nasihat edenler olmanızı istedim, görünüşe aldandım.

Beyitte geçen رَجَوْتُكُمْ ذَا وَرَمٍ ifadesi görünüşe aldananlar için kullanılan bir hikmetli bir sözdür. Şair bu sözü kullanarak irsâlü'l-mesel yapmıştır. İbn Ebü'l-İsba' bu sanata yer vermemiştir. İbn Hicce bu sanatı sadece Hillî'nin bedî'iyyesinde kullandığını söylemektedir.³⁸³

3.1.45. et-Tetmîm (التَّمِيم)

Manasında eksiklik bulunmayan bir söze ziyade olarak, onun güzelliğini daha da artıracak mef'ûl, hâl, temyiz gibi bir kelime veya cümle getirmektir. Tetmîmi tekmîl sanatıyla karıştıranlar bulunması sebebiyle Hillî, bu ikisinin farklı şeyler olduğunu belirtmiş ve aralarındaki farkı tekmîl konusunda açıklayacağını söylemiştir.³⁸⁴

39. وَكَمْ بَدَلْتُ تَلِيدِي وَالطَّرِيفَ لَكُمْ طَوْعاً وَأَرْضَيْتُ عَنْكُمْ كُلَّ مُحْتَصِمٍ³⁸⁵

Yeni/eski ne çok malımı gönüllü olarak sizin için harcadım ve tüm hasımları sizden razı ettim.

Beyitte, طَوْعاً (gönüllü olarak) kelimesi olmadan da beyit manası tam bir cümle oluşturmaktadır. Fakat şair bu kelimeyi ilave ederek harcama işini zorla ya da birinin

³⁸¹ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 118.

³⁸² Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 118.

³⁸³ Hamevî, Hizânetü'l-eredb ve gâyetü'l-ereb, 102.

³⁸⁴ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 119.

³⁸⁵ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 119.

baskısıyla değil tamamen kendi isteğiyle yaptığını vurgulayarak manadaki güzelliği tamamlamıştır.

İbn Ebü'l-İsba'ın et-temâm adlı başlığı bu sanat ile aynı gibi görünmektedir. Onun et-temâm adıyla işlediği konuyu, İbnü'l-Mu'tez el-i'tirâz olarak zikretmiştir. Fakat onların tanımlarında Hillî'den farklı olarak mananın eksik olduğu ve getirilen ilave söz ile mananın tamamlandığı kaydedilmiştir. İbn Ebü'l-İsba' ilave lafız bulunmadan sözün manasının tam zannedildiğini, ilave lafzın sözden çıkarılması durumunda ise manada veya edebî güzellikte bir eksiklik olacağını ifade etmektedir.³⁸⁶ Hillî ise manası tam olan söze ilave mana getirilmesi üzerinde durmuştur. Bu yönüyle açıklamalarda farklılık görünse de Hillî'nin getirdiği örneğe bakıldığında, طَوْعاً kelimesi beyitten çıkarılırsa, anlamda İbn Ebü'l-İsba'ın zikrettiği gibi bir eksiklik ortaya çıkacağı görülmektedir. Yine de Hillî, et-tetmîm ve el-i'tirâzı birbirinden farklı sanatlar olarak değerlendirmiş, el-i'tirâz sanatını yüz otuz dokuzuncu beyitte ayrıca işlemiştir.

3.1.46. el-Kelâmu'l-câmi' (الكَلَامُ الْجَامِعُ)

Şairin tamamı hikmet, öğüt veya uyarıdan oluşan bir beyit getirmesine denir.³⁸⁷

40. مَنْ كَانَ يَعْلَمُ أَنَّ الشُّهَدَ مَطْلَبُهُ فَلَا يَخَافُ لِلدَّغِ الْحَلِّ مِنْ أَمٍّ³⁸⁸

Bal peteğinin tadını bilen kişi, arı sokmasının acısından korkmaz.

Beytin tamamı hikmetli bir sözden oluşmaktadır.

3.1.47. et-Tevcîh (التَّوْجِيه)

Hillî'ye göre tevcîh; mütekellimin, sözünde bulunan bazı kelimelerde terimsel anlam veya bir ilme ait kuralı kastetmesidir. Fakat bu kullanımlarıyla kelimelerin ıstılahî manalarını değil, ikinci anlamlarını kastetmektedir. et-Tevriye ile benzerlik gösterse de arada farklar bulunmaktadır. Hillî bu farklara et-tevriye konusunda değineceğini ifade

³⁸⁶ İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, 108; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 127.

³⁸⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 121.

³⁸⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 121.

etmektedir.³⁸⁹ Diğer kitaplardaki et-tevcîh konularına bakıldığında Hillî'nin et-tevcîh ile diğer müelliflerden farklı bir sanat kastettiği anlaşılmaktadır. Farklı eserlerdeki açıklamalara göre et-tevcîh ile el-ibhâmın aynı sanat olduğu anlaşılmaktadır.³⁹⁰ İbn Ebü'l-İsba' et-tevcîh konusundan ayrıca bahsetmemiş, eserinde sadece el-ibhâm sanatına yer vermiş ve onu Hillî'nin et-tevcîhi açıkladığı gibi açıklamıştır.³⁹¹ Hillî'ye gelince o, el-ibhâmı diğer müelliflerin et-tevcîh açıklamasına benzer şekilde açıklarken; et-tevcîhi, el-ibhâmdan bağımsız ve alakasız bir konu olarak ele almıştır. İki sanat arasında herhangi bir kıyaslama veya karşılaştırma da yapmamıştır.

41. خَلْتُ الْفَضَائِلَ بَيْنَ النَّاسِ تَرْفَعُنِي بِالْإِبْتِدَاءِ فَكَأَنْتَ أَحْرَفَ الْقَسَمِ³⁹²

İnsanlar arasındaki faziletlerin beni mübteda olmak üzere merfu kılacağını sandım fakat onlar kasem harfleri çıktılar. (Merfu değil mecrur kıldılar).

Beyitte ibtidâ ve kasem harfleri terimsel ifadelerdir fakat terim anlamları dışında kullanılmışlardır.

3.1.48. el-Kasem (القَسَمُ)

Mütekellimin en güzel ve açık şekilde kendisine yemin etmesine denir.

42. لَا لَقَبْتَنِي الْمَعَالِي بِابْنِ بَجْدَتِهَا يَوْمَ الْفَخَارِ وَلَا بَرَّ التُّقَى قَسَمِي³⁹³

Ne üstünlükler ne de takvaya bağlılık beni övünme gününde işin aslını bilen olarak lakaplandırdı.

Yeminim olsun ki ne onurlandırıcı şeyler ne de takva beni iftihar gününde üstünlük sahibi olarak lakablandırdı.

³⁸⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 122.

³⁹⁰ Hamevî, *Hizânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*, 169; Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 463.

³⁹¹ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 596.

³⁹² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 122.

³⁹³ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 124.

3.1.49. el-İsti'âre (الاستِعَارَةُ)

Teşbîhin taraflarından birini zikredip diğerini kastetmeye denilmektedir. Farklı türleri de bulunmaktadır fakat Hillî burada maksadının sadece tanım vermek olduğunu belirterek ayrıntıya girmeyeceğini ifade etmiştir.³⁹⁴

43. إِنْ لَمْ أَحُتَّ مَطَايَا الْعَزْمِ مُثْقَلَةً مِنْ الْقَوَافِي تَوَلُّمُ الْمَجْدِ عَنْ أَمَمٍ³⁹⁵

Şayet azmin kâfiyelerle yüklenip yorgun düşmüş bineklerini hızlandırmıyaydım, (söz tacirleri) yakında şerefe önderlik yapacaktı.

Beyitte مَطَايَا الْعَزْمِ (azmin binekleri) ifadesinde azim kelimesi, bineği olması yönüyle insana benzetilmiştir. Fakat müşebbeh bih (kendisine benzetilen) olan insan kelimesi zikredilmemiş, sadece müşebbeh (benzetilen) olan azim kelimesi zikredilmiştir. Böylece beyitte isti'âre yapılmıştır.

3.1.50. Murâ'âtü'n-nazîr (مُرَاعَاةُ النَّظِيرِ)

Bir kelimeyi kendi türünden olan veya herhangi bir yönden kendisine uyan başka bir kelime ile aynı ifadede bir araya getimeye denir.³⁹⁶

44. تُجَارُ لَفْظٌ إِلَى سُوقِ الْقَبُولِ بِهَا مِنْ جُتَةِ الْفِكْرِ تُهْدِي جَوْهَرَ الْكَلِمِ³⁹⁷

Sözün tacirleri düşüncenin derinliklerinden aldıkları sözün özünü kabul pazarına sunuyor.

Beyitte geçen tüccar ve pazar kelimelerinin anlam bakımından uygun olması sebebiyle aralarında murâ'âtü'n-nazîr bulunmaktadır.

³⁹⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 126.

³⁹⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 126.

³⁹⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 128.

³⁹⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 128.

3.1.51. el-Berâ' atu't-tehallus (بَرَاءَةُ التَّحْلُصِ)

Şairin gazel, fahr ve vasf gibi konulardan çıkıp övmek istediği kişiyi en güzel şekilde övmesine denilmektedir. Şair bu geçişi öyle ince bir şekilde yapmalıdır ki dinleyen bu değişimi hissetmemelidir.³⁹⁸

45. مِنْ كُلِّ مُعَرَّةٍ الْأَفَاطِ مُعْجَمَةٍ يَرِنُّهَا مَدْحُ خَيْرِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ³⁹⁹

Tamamı manası açık olan lafızlardan oluşan (bir manzumedir), Arapların ve Arap olmayanların en hayırlısının övgüsü onu güzelleştirir.

Bu beyitte önceki beyitlerde hâkim olan gazel üslubunun değiştiği ve medih kısmına geçildiği görülmektedir.

3.1.52. el-İttirâd (الِإِطْرَادُ)

Şairin methettiği kişinin ismini, lakabını, künyesini atalarının ve kabilesinin isimlerini veya bir kısmını beytinde peşpeşe zikretmesidir.⁴⁰⁰

46. مُحَمَّدٌ الْمُصْطَفَى الْهَادِي النَّبِيُّ أَجَلَّ الْمُرْسَلِينَ ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ ذِي الْكَرَمِ⁴⁰¹

Muhammed Mustafâ, yol gösterici, peygamberlerin en yücesi, Abdullah'ın oğlu, şeref sahibi...

Beyitte Hz. Peygamber'in ismi, lakapları, künyesi ve bazı özellikleri sıralanarak ittirâd yapılmıştır.

3.1.53. et-Tekrâr (التَّكْرَارُ)

Mütekellimin, sözü ortaya koyduğu amacı pekiştirmek için bir veya iki kelimeden oluşan lafzı aynı şekilde tekrar etmesine denilmektedir.⁴⁰² et-Tekrâra Rahmân Sûresi'nde otuz bir defa tekrarlanan şu ayet örnek verilebilir:

³⁹⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 130.

³⁹⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 130.

⁴⁰⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 132; İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 352.

⁴⁰¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 132.

O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Hillî'nin kasidedeki örneği ise aşağıdaki gibidir:

47. الطاهر الشيم ابن الطاهر الشيم اب
ن الطاهر الشيم ابن الطاهر الشيم⁴⁰³

Temiz tabiatlı, temiz tabiatlının oğlu, temiz tabiatlının oğlu, temiz tabiatlının oğlu.

Beyitte Hz. Peygamberin soyunun tertemiz oluşunu tekit etmek için ابن الطاهر الشيم ifadesi tekrarlanmaktadır.

Hillî, bu konuda İbn Ebü'l-İsba' ile benzer bir açıklama yapmasına rağmen tanımını ondan alıntı yapmamış ve örneklerini farklı getirmiştir.

3.1.54. et-Tevriye (التَّوْرِيَّةُ)

Uzak ve yakın olmak üzere iki anlam taşıyan bir lafız kullanıp, yakın manayı kastettiği izlenimi vererek aslında uzak manayı kastetmeye denilmektedir. Uzak mananın kastedildiğine işaret eden bir karine bulunması sebebiyle hangisinin kastedildiği anlaşılmaktadır.⁴⁰⁴

48. خَيْرِ النَّبِيِّينَ وَالْبُرَّهَانُ مُتَّضِحٌ
فِي "الْحَجَرِ" نَقْلًا وَعَقْلًا وَاضِحُ اللَّفْمِ⁴⁰⁵

Peygamberlerin en hayırlısı, aklen ve naklen Hicr Sûresi'nde delil aşîkârdır, doğru yol apaçıktır.

Beyitte zikredilen الحجر kelimesi akıl anlamına gelmekle beraber Kurân-ı Kerîm'de bir sûrenin adıdır. Şair burada kelimenin yakın anlamı olan akli kastetmemiş, sûre adını kastederek et-tevriye yapmıştır. Sûre adının kastedildiğine dair karine ise beyitte geçen نَقْلًا ifadesidir. Hicr Sûresi'nde geçen şu ayette Hz. Peygamber'e hitap edilerek, Hz.

⁴⁰² Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 134; İbn Ebü'l-İsba', Tahrîru't-Tahbîr, 375.

⁴⁰³ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 134.

⁴⁰⁴ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 135; İbnü'l-Mu'tez, Kitâbu'l-bedî', 105.

⁴⁰⁵ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 135.

Lût'un kavmiyle ilgili onların sarhoş oldukları için akıllarının başında olmadığı haber verilmektedir:

لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ

Hayatına yemin olsun ki onlar sarhoş halleriyle saçmalayıp duruyorlardı.

Bu ayete işaret ederek şair, Hz. Peygamber'in doğru yolu gösteren bir nebi olduğuna naklî bir delil getirmiştir.

et-Tevriyeye, el-ibhâm ve et-tevcîh diyenler olmuştur. Hillî bu eserinde, et-tevriyenin et-tevcîh ile farkını açıklamış fakat el-ibhâm ile farkına değinmemiştir. et-Tevcîh ile iki hususta farkı bulunmaktadır. Birincisi et-tevriyenin ortak lafızlar ile yapılması, et-tevcîhin ise ıstılâhî ifadeler ile yapılmasıdır. İkincisi et-tevriyenin tek lafızla yapılması, et-tevcîhin ise birbirine uygun olan birden çok lafız ile yapılmasıdır.⁴⁰⁶ el-İbhâm ile farkı konusunda da iki hususa dikkat çekilebilir. Bunlardan ilki ibhâmın iki zıt manaya ihtimali bulunan söz ile yapılması, tevriyede lafzın zıt değil uzak ve yakın anlamının bulunmasıdır. İkinci husus ise el-ibhâmda sözün hangi mana kastı ile söylendiğinin belirtilmemesi ve buna işaret eden karine bulunmaması, et-tevriyede ise uzak manayı kastettiğine dair bir karine bulunmasıdır.

et-Tevriyeye, el-ibhâm ve et-tevcîh birbirine benzeyen sanatlardır. Hillî bunları ayrı ayrı değerlendirmiş ve farklı beyitlerde örnekler getirmiştir. İbn Ebü'l-İsba' bunlardan sadece et-tevriye başlığına yer vermiş ve buna et-tevcîh de dendiğini ifade etmiştir.⁴⁰⁷ İbnü'l-Mu'tez ise bu üç başlıktan et-tevriyeye eserinde yer vermiştir. Ona göre et-tevriye; et-tevriyetü'l-mücerrede, et-tevriyetü'l-muraşşeha, et-tevriyetü'l-münebbehe ve et-tevriyetü'l- müheyye'e olmak üzere dört çeşittir.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 136.

⁴⁰⁷ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 268.

⁴⁰⁸ Bahsi geçen et-tevriye çeşitlerinin açıklamaları için bk. İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, 106-107.

3.1.55. el-Mezhebü'l-kelâmî (المذهب الكلامي)

Mütekellimin dînî durumları kesin delille isbat etmesidir. Burada amaç, hükme kesin ve doğru delil getirip karşıtları susturmaktır.⁴⁰⁹

49. كَمْ بَيِّنَ مَنْ أَقْسَمَ اللَّهُ الْعَلِيِّ بِهِ وَبَيِّنَ مَنْ جَاءَ بِاسْمِ اللَّهِ فِي الْقَسَمِ⁴¹⁰

Yüce Allah'ın kendisiyle yemin ettiği kişilerle yeminde Allah'ın ismini getiren kişiler arasında ne büyük fark vardır!

Beyitte, Allah'ın Hz. Peygamber üzerine yemin etmesinin onu diğer insanlardan üstün kıldığına işaret edilmektedir. Şair, Allah'ın onun üzerine yemin etmesini Allah'ın onu desteklediğine delil olarak getirmiştir.

Kitâbu'l-bedî'de el-mezhebü'l-kelâmî konusu, tanım verilmeksizin şiirden örneklerin getirildiği bir konudur. Ayrıca İbnü'l-Mu'tez, ayetlerden bu konuya örnek getirmemiştir. Bunun sebebini konunun tekellüf sayılması olarak ifade etmiştir. Zira tekellüf sayılan bir durumun Kur'an'da bulunması mümkün değildir ve Allah bundan münezzehtir.⁴¹¹ Fakat daha sonraki müellifler bu konuyu tekellüf olarak görmeyip kitaplarında farklı ayetlerden örneklere yer vermişlerdir. Zira Kur'an'da bu konuyla ilgili ayetlerin bulunması tekellüf değil, müşriklere verilen onları ikna edecek cevaplardır. Konuyla ilgili ayetlere aşağıdaki ayet örnek gösterilebilir:

أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّافُ الْعَلِيمُ

Gökleri ve yeri yaratan Allah onların benzerini yaratmaya kadir değil mi? Elbette öyledir. O eşsiz yaratıcıdır, her şeyi bilir.

Ayette Allah'ın gökleri ve yeri yaratmış olması, onların içinde bulunan daha küçük şeyleri yaratmaya gücünün yetebileceğine delil olarak kullanılmıştır.

⁴⁰⁹ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 137.

⁴¹⁰ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 137.

⁴¹¹ İbnü'l-Mu'tez, Kitâbu'l-bedî', 69-72.

3.1.56. et-Tevşî' (التَّوْشِيعُ)

Sözü söyleyenin sözün sonunda müsennâ (ikil) bir kelime getirip, peşinden iki isim zikrederek bu ikil kelime ile neyi kastettiğini açıklamasına denilmektedir.⁴¹²

50. أُمِّي خَطَّ أَبَانَ اللَّهَ مُعْجَزَهُ بِطَاعَةِ الْمَاضِيَيْنِ السَّيْفِ وَالْقَلَمِ⁴¹³

Okuma yazma konusunda ümmîdir. Allah iki keskin şey olan kılıç ve kalemin Ona itaatiyle mucizesini ortaya çıkarmıştır.

Beytin sonunda iki keskin kelimesiyle kılıç ve kalemin kastedildiği açıklanmıştır.

3.1.57. el-Münâsebetü'l-lafziyye (الْمُنَاسَبَةُ اللَّفْظِيَّةُ)

Birbiriyle kafiyeli veya kafiyesiz, vezni uyumlu kelimeler getirmeye denilmektedir. Hillî bu konuya Ebû Temmâm'ın (ö. 231/845) aşağıdaki beytini örnek vermektedir:⁴¹⁴

مَهَا الْوَحْشِ إِلَّا أَنْ هَاتَا أَوَانِسْ قَنَا الْخَطَّ إِلَّا أَنْ تِلْكَ دَوَانِبْ

Bembeyaz yaban ineği gibi işte o dilber, selvi boylu 'Hat' bölgesinin uzun mızrakları gibi, ne var ki taze ve diri değil.

Bu beyitte مَهَا الْوَحْشِ ve قَنَا الْخَطَّ ifadeleri ile أَوَانِسْ ve دَوَانِبْ kelimeleri birbiriyle vezin bakımından uyumludur.

Kazvîni Ebû Temmâm'ın bu beytini el-müvâzene adlı konuda zikretmiştir.⁴¹⁵ İbn Ebü'l-İsba' da el-münâsebe adıyla işlediği bu konuyu önce manada ve lafızda olmak üzere ikiye ayırmış, daha sonra da lafzî münasebeti kendi arasında tâm ve gayrı tâm olarak ayırmıştır.⁴¹⁶ Ebû Temmâm'ın bahsi geçen beytini lafzî münasebete örnek olarak getirmiştir. Ona göre beyitte مَهَا الْوَحْشِ ve قَنَا الْخَطَّ ifadeleri arasında tâm münâsebet, أَوَانِسْ

⁴¹² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 139.

⁴¹³ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 139.

⁴¹⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 141.

⁴¹⁵ Kazvîni, *Telhîsu'l-Miftâh*, 404.

⁴¹⁶ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 363-371.

ve دَوَائِبُ kelimleri arasında da gayrı tâm münâsebet bulunmaktadır.⁴¹⁷ Hillî ise bu çeşitleri zikretmeksizin Ebû Temmâm'ın beytini el-münâsebetü'l-lafziyyeye örnek olarak vermiştir. Hillî'nin kasidesindeki örneği ise aşağıdaki gibidir:

51. مُؤَيَّدُ الْعَزْمِ وَالْأَبْطَالُ فِي قَلْبِي مُؤَمَّلُ الصَّفْحِ وَالْهِجَاءِ فِي ضَرْمِ⁴¹⁸

Yiğitler endişe içindeyken onun kararlılığı desteklenir, savaş şiddetlenmişken bağışlaması ümit edilir.

Beyitte مُؤَيَّدُ الْعَزْمِ ile مُؤَمَّلُ الصَّفْحِ, وَالْأَبْطَالُ ile وَالْهِجَاءِ, فِي قَلْبِي ile فِي ضَرْمِ ifadeleri vezinleri bakımından birbiriyle uyumludur.

Hillî'nin el-münâsebetü'l-lafziyye adıyla zikrettiği bu konu, seksen birinci beyitte zikredeceği el-mümâsele konusuyla benzetilmektedir. Bu iki sanat arasında bu başlıkta karşılaştırma yapmayan Hillî, el-mümâsele konusunda aradaki farka değinmektedir.⁴¹⁹

3.1.58. et-Tekmîl (التَّكْمِيلُ)

Mütekellimin veya şairin vasfı, medih veya zem gibi konularda tam manalı bir söz getirdikten sonra, cümleye yanlış anlamayı giderecek farklı bir söz daha getirmesine denilmektedir. Hillî, et-tekmîl sanatının et-tetmîm ile aynı olduğunu söyleyenlere cevap olarak ikisi arasındaki farklara değinmiştir. Ona göre et-tetmîm eksikliği tamamlamak için getirilir. et-Tekmîl ise zaten tam olanı mükemmel hale getirir. İkinci fark et-tetmîmin manayı tamamlaması, et-tekmîlin ise hem manayı hem şiirin yazıldığı maksadı desteklemesidir.⁴²⁰ Fakat et-tetmîm konusunu açıklarken; et-tetmîmi tam olan söze getirildiğinde güzelliği pekiştiren bir sanat olarak ifade eden Hillî, tekml ile farklarını sayarken et-tetmîmin bir noksanlığı tamamladığını ifade etmektedir.⁴²¹ Bu durumda yaptığı iki açıklamada çelişki olduğu dikkat çekmektedir. İbn Hicce'nin açıklamaları karşılaştırıldığında et-tetmîmde noksanlığın tamamlanmasına, et-tekmîlde ise tam olan manaya onu daha da mükemmel hale getirecek bir ilave yapılmasına vurgu yapıldığı

⁴¹⁷ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 368-369.

⁴¹⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 141.

⁴¹⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 143.

⁴²⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 143.

⁴²¹ Hillî'nin et-tetmîm tanımı için bk. Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 119.

görülmektedir.⁴²² Ayrıca İbn Hicce, Hillî'nin beytini de et-tekmîl sanatını tam yansıtamadığı gerekçesiyle eleştirmektedir.⁴²³

52. نَفْسٌ مُؤَيَّدَةٌ بِالْحَقِّ تَعْضُدُهَا عِنَايَةُ صَدَرَتْ عَنْ بَارِيٍّ النَّسَمِ⁴²⁴

Hak ile desteklenmiş bir kişi, onu yaradanın nefesinden sadır olan bir inayet destelemektedir.

Şair, نَفْسٌ مُؤَيَّدَةٌ بِالْحَقِّ ifadesine, عِنَايَةُ صَدَرَتْ عَنْ بَارِيٍّ النَّسَمِ cümlesini ekleyerek tekmiî yapmıştır.

3.1.59. el-‘Aks (العَكْسُ)

Sözün bir bölümünün önce öne alınıp, sonra sona bırakılmasıdır. Sanatın başka çeşitleri de bulunmaktadır fakat Hillî burada onlara değinmemiştir.⁴²⁵

53. أَبَدَى الْعَجَائِبِ فَالْأَعْمَى يَنْفُثْتِهِ غَدَاً بَصِيرًا وَفِي الْحَرْبِ الْبَصِيرُ عَمِي⁴²⁶

Hayret verici mucizeler ortaya koymuştur. Âma kişi onun tükürüğüyle görür olmuş, gören kişi ise savaşta kör olmuştur.

Beyitte kör olanın görmesi, görenin de kör olması ifade edilirken kelimeler arasında takdîm ve te'hîr yapılmıştır.

3.1.60. et-Terdîd (التَّرْدِيدُ)

Şairin bir lafzı bir manaya ile kullandıktan sonra o lafzı aynı şekliyle fakat başka manada kullanmasına denilmektedir.⁴²⁷ Hillî bu konuda İbn Ebü'l-İsba'ın tanımını getirmiş ve onun ilk örneği olan En'âm Sûresi yüz yirmi dördüncü ayeti örnek vermiştir. Hillî'nin kasidedeki örneği şu şekildedir:

⁴²² Hamevî, *Hizânetü'l-edebe ve gâyetü'l-erebe*, 152,212.

⁴²³ Hamevî, *Hizânetü'l-edebe ve gâyetü'l-erebe*, 214.

⁴²⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 142.

⁴²⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 145.

⁴²⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 145.

⁴²⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 148; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 253.

Selam onundur, Allah'ın selamı onadır ve cennette onu milletlere şefaatt ederken göreceksin.

Beyitte السَّلَامُ kelimesi Allah'ın selamı ve cennet anlamlarında olmak üzere aynı lafız ve farklı iki mana ile kullanılmıştır.

3.1.61. el-Mübâlağa (المُبَالَغَةُ)

İbnü'l-Mu'tez bu sanata el-ifrât fi's-sıfa (الإِفْرَاطُ فِي الصِّفَةِ)⁴²⁹ demiştir. et-Teblîğ (التَّبْلِيغُ) diye isimlendirenler ve el-iğrâk (الإِغْرَاقُ) ile el-gulûv (الْغُلُوفُ) sanatlarıyla aynı olduğunu söyleyenler olmuştur. Aradaki farka işaret etmedikleri için Hillî bunların farkını açıklamıştır. el-Mübâlağa, gerçekleşmesi âdeten yakın mümkün olan bir şeyi nitelendirirken aşırıya gitmektir. el-İğrâk gerçekleşmesi âdeten uzak mümkün bir şeyi tasvir etmektir. el-Gulûv ise imkânsız bir şeyi olmuş gibi tasvir etmektir.⁴³⁰

55. كَمْ قَدْ جَلَّتْ جَنَحَ لَيْلِ النَّفْعِ طَلْعُهُ وَالشُّهُبُ أَخْلَكَ أَلْوَاناً مِنَ الدُّهَمِ⁴³¹

Onun çehresi ne çok kere gecenin bataklık gibi olan karanlıklarını aydınlatmıştır. (O geceler öyle karanlıktır ki) gri, renk olarak siyahtan daha koyu görünmektedir.

Beytin ikinci mısrasında grinin siyahtan renk olarak daha koyu görünmesi ifadesinde mübâlağa yapılmıştır.

3.1.62. el-İğrâk (الإِغْرَاقُ)

Daha önceden yerleşmiş olan âdet gereğince, aklen gerçekleşmesi uzak bir ihtimal olan bir tasvir yapmaya denir. Bu yönüyle gulüvden farklı ve mübâlağanın da dışındadır.⁴³²

⁴²⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 148.

⁴²⁹ İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, 75.

⁴³⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 150.

⁴³¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 150.

⁴³² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 152; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 253.

56. فِي مَعْرَكٍ لَا تُثِيرُ الْحَيْلُ عَشِيرَهُ مِمَّا تَرَوِّي الْمَوَاضِي تُرْنَهُ بِدَمٍ⁴³³

Keskin kılıçların suya susamış kuru toprağı kanla suladığı, bu yüzden atların tozları kaldıramadığı bir savaşta...

Toprağın toz kalkmayacak şekilde kan ile sulanması aklen mümkün ama gerçekleşmesi çok uzak bir ihtimaldir.

3.1.63. el-Gulüv (الْغُلُوصُ)

el-Gulüv bir şeyi gerçekleşmesi aklen imkânsız olan bir vasıfla nitelemektir.⁴³⁴

57. عَزِيزٌ جَارٍ لَوْ اللَّيْلُ اسْتَجَارَ بِهِ مِنْ الصَّبَاحِ لَعَاشَ النَّاسُ فِي الظُّلَمِ⁴³⁵

O çok kıymetli bir koruyucudur. Gece ona sığınacak olsa, insanlar sabah karanlıkta kalırdı.

Gecenin bir koruyucuya sığınması, gerçekleşmesi aklen mümkün olmayan bir durumdur.

3.1.64. el-Îğâl (الِإِغَالُ)

Kelime anlamı; hızlanmak, hızlanarak en uzağa gitmek demektir. Şairin beyti tamamladıktan sonra beytin manasına ilave olacak kafiyeli bir söz getirmesine denir.⁴³⁶

58. كَأَنَّ مَرَأَهُ بَدْرٌ غَيْرُ مُسْتَتِرٍ وَطِيبَ رِيَاءَهُ مِسْكٌ غَيْرُ مُكْتَسَمٍ⁴³⁷

Sanki görüntüsü önü apaçık bir dolunay, güzel kokusu ise saklanamayan misktir.

Beyrin iki mısrasında da غَيْرُ مُسْتَتِرٍ ve غَيْرُ مُكْتَسَمٍ ifadeleri olmadan manalar tamdır. Bu ifadeler manaya ilave sağlamıştır. Böylece şair, beyitte iki yerde el-îğâl sanatını kullanmıştır.

⁴³³ Hillî, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedi 'iyye*, 152.

⁴³⁴ Hillî, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedi 'iyye*, 153.

⁴³⁵ Hillî, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedi 'iyye*, 153.

⁴³⁶ Hillî, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedi 'iyye*, 156.

⁴³⁷ Hillî, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedi 'iyye*, 156.

3.1.65. Nefyü's-şey' bi îcâbihî (نَفْيُ الشَّيْءِ بِإِجَابِهِ)

Bir sözü görünüşte ispat edip, onun sebep olduğu durumu mecazen nefyetmeye denir. Nefyedilen durum, söz ile kastedilen asıl durumdur.⁴³⁸ Hillî bu sanatın açıklamasında İbn Ebü'l-İsba'ın tanımını kullanmıştır.

59. لَا يَهْدِمُ الْمُنُّ مِنْهُ عُمَرُ مَكْرُمَةٍ وَلَا يَسُوءُ أَذَاهُ نَفْسٌ مُتَّهَمٍ⁴³⁹

Onun iyiliği bırakması asil davranışının ömrünü azaltmaz. Eziyet etmesi suçlu kişiyi kırmaz.

Beyitte, ilk bakışta Hz. Peygamber'in iyilik yapmayı kesmesi ve eziyet etmesi kabul edilmiş gibi görülmekte fakat, bu olumlu gibi görünen ifade ile aslında Hz. Peygamber'in asla iyilikten vazgeçmeyeceği ve eziyet etmeyeceği kastedilmektedir.

3.1.66. el-İşâra (الإِشَارَةُ)

Mütekellimin kısa bir söz içerisinde pek çok manaya işaret etmesine denilmektedir. Bu, bir şeyi el ile işaret etmeye benzetilmektedir. İnsan, eliyle tek seferde birçok şeyi işaret edebilir. Fakat diliyle o şeyleri anlatmaya kalksa tek bir söz ona yetmez. Sanat, bu duruma benzemesinden dolayı işâra olarak isimlendirilmiştir.⁴⁴⁰

60. يُولِي الْمَوَالِيْنَ مِنْ جَدْوَى شَفَاعَتِهِ مُلْكًا كَبِيرًا عَدَا مَا فِي نُفُوسِهِمْ⁴⁴¹

Şefaatinin faydalarından dostlarına, onlarda olandan başka büyük bir servet daha veriyor.

Beyitte مُلْكًا كَبِيرًا (büyük bir servet) ifadesi el-işâra sanatının bulunduğu kısımdır. Tek bir söz ile şefaatin çeşitli menfaatleri kastedilmiştir.

⁴³⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 158; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 377.

⁴³⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 158.

⁴⁴⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 160.

⁴⁴¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 160.

3.1.67. en-Nevâdir (التَّوَادِيرُ)

Şairin sözde az bulunması ve benzerinin duyulmamış olması sebebiyle kulağa garip gelen bir manayı kullanmasına denilmektedir.⁴⁴²

61. كَأَنَّمَا قَلْبُ مَعْنٍ مِلْءٌ فِيهِ فَلَمْ يَقُلْ لِسَائِلِهِ يَوْمًا سِوَى نَعَمٍ⁴⁴³

Sanki onun ağzı مَعْنٍ kelimesinin tersiyle doludur. Bir gün bile kendisinden bir şey isteyene evet (نَعَم) dışında bir şey dememiştir.

مَعْنٍ kelimesi benzeri duyulmayan garip bir kelimedir, bununla nevâdir sanatı yapılmıştır.

İbn Hicce buradaki sanatın nevâdirden sayılamayacağını ifade etmektedir. Ona göre Hillî'nin burada yaptığı cinâsü'l-kalb sanatıdır.⁴⁴⁴

3.1.68. et-Terşîh (التَّرْشِيحُ)

Sözü güzelleştiren edebî sanatlara uygun olmayan bir kelimeyi kullandıktan sonra, bu kelimeyi sanata uygun hale getirecek bir lafız zikretmeye denilmektedir.⁴⁴⁵ Hillî bu konuda İbn Ebü'l-İsba'ın tanımının aynısını kullanmış, hatta onun örnek olarak zikrettiği hadîs-i şerîfin aynısına yer vermiş fakat ondan bahsetmemiştir.

62. إِنْ حَلَّ أَرْضَ أَنْاسٍ شَدَّ أَرْزَهُمْ بِمَا أَتَاخَ هُمْ مِنْ حَطِّ وَزْرِهِمْ⁴⁴⁶

Bir kavmin yurdunu ele geçirirse, eşyalarını boşaltma konusunda işlerini kolaylaştırarak onlara yardımcı olur.

أَرْزَهُمْ kelimesi tek başına bir sanat ifade etmemektedir. Başına شَدَّ kelimesi getirilmesiyle beyitte bir sanat oluşmuştur. شَدَّ (bağlamak) kelimesiyle حَلَّ (çözmek) kelimesi arasında

⁴⁴² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 162.

⁴⁴³ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 162.

⁴⁴⁴ Hamevî, *Hizânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*, 276.

⁴⁴⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 164; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 271.

⁴⁴⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 164.

tibâk sanatı oluşmuştur. Böylece شَدَّ kelimesinin beyte eklenmesi ile et-terşîh yapılmıştır.

3.1.69. el-Cem' (الْجَمْعُ)

Hillî'ye göre el-cem'; iki veya daha fazla çeşidi bir çeşit altında toplamaya denilmektedir.⁴⁴⁷ Kazvînî, tanımında çeşit yerine hüküm ifadesini kullanmıştır.⁴⁴⁸ Hillî'nin bu tanımı Kazvînî'nin tanımıyla benzerlik göstermekler beraber, Hillî onun örnek olarak verdiği Kehf Sûresi kırk altıncı ayet ile Ebü'l-Atâhiye'nin (ö. 210/825 [?]) bir beytini kullanmıştır. Tanımların ve örneklerin benzerliğinden hareketle Hillî'nin el-cem' konusunda Kazvînî'den etkilendiği söylenebilir. İbn Ebü'l-İsba' ise bu konuya yer vermemiştir.

Hillî'nin kasidesindeki el-cem' örneği aşağıdaki gibidir:

63. آرَأُوهُ وَعَطَايَاهُ وَنَعْمَتُهُ وَعَفْوُهُ رَحْمَةً لِلنَّاسِ كُلِّهِمْ⁴⁴⁹

Onun görüşleri, ihsanları, öfkesi ve bağışlaması bütün insanlara rahmettir.

Şair beyitte; görüş, öfke, ihsan gibi farklı hususları insanlara rahmet olma hükmü altında birleştirmiştir.

3.1.70. et-Tefrîk (التَّفْرِيقُ)

Şairin, tek çeşit altında zikrettiği iki durum arasındaki farkı ortaya koymasına denilmektedir.⁴⁵⁰ Hillî bu konuya Kazvînî'nin tanımına benzer bir tanım getirerek onun verdiği örnek beytin aynısını zikretmiştir. Hillî'nin örnek beyti aşağıdaki gibidir:

64. فَجُودُ كَفَيْهِ لَمْ تَقْلِعْ سَحَائِبُهُ عَنِ الْعِبَادِ وَجُودُ السُّحُبِ لَمْ يُقِيمِ⁴⁵¹

⁴⁴⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 166.

⁴⁴⁸ Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, 357.

⁴⁴⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 166.

⁴⁵⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 167; Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, 358.

⁴⁵¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 167.

Onun avuçlarının cömertlik bulutları insanların üzerinden dağılmadı. Bulutların cömertliği ise kalıcı değildir.

Şair, beyitte önce Hz. Peygamber'in cömertliğini bulutların cömertliğini medih amcıyla bir arada zikretmiştir. Sonra ise bulutların cömertliğinin geçici olduğuna vurgu yaparak Hz. Peygamber'in cömertliğinin bulutlara benzemediğine işaret etmiştir. Şair aradaki bu farka değinerek et-tefrîk sanatını kullanmıştır.

3.1.71. et-Taksîm (التَّقْسِيمُ)

Şairin iki veya daha fazla bölümden oluşan bir şeyi zikredip, sonra zikrettiği lafzın her parçasını söze eklemesine denilmektedir. Bedî' alimleri bu sanatta zikredilen lafzın tüm parçalarının eksiksiz bir şekilde söze eklenmesini şart koşmuşlardır.⁴⁵² İbn Ebü'l-İsba' sıhhatü'l-aksâm başlığında bu konuyu benzer şekilde açıklamıştır. Bu konuda İbn Ebü'l-İsba'ın tanımını alıntı yapmamış olsa da Hillî'nin onunla benzer ifadeleri kullandığı dikkat çekmektedir. İki eserde de konuya örnek olarak şu ayet getirilmiştir:

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا⁴⁵³

Size korku ve ümit olarak şimşegi gösteren O'dur.

Ayette şimşegin görülmesi manasında iki durum bulunmaktadır. Bunlardan biri yıldırımın korkusu, diğeri ise yağmurdaki ümittir. Mananın tamamına karşılık gelen bu bölümlerin söze eklenmesiyle ayette et-taksîm sanatı oluşmuştur.

Hillî'nin et-taksîm sanatına örneği ise şu şekildedir:

65. أَفْنَى جُيُوشِ الْعِدَى غَزَوًا فَلَسْتَ تَرَى سِوَى قَتِيلٍ وَمَأْسُورٍ وَمُنْهَزِمٍ⁴⁵⁴

O, düşman ordularını savaşp bozguna uğrattı. (Orada) ölülerden, esirlerden ve mağlup olanlardan başka kimseyi görmezsin.

⁴⁵² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 169; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 173.

⁴⁵³ er-Ra'd, 13/12.

⁴⁵⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 169.

Beyitte; bozguna uğrayan ordu içerisinde esirler, ölümler ve mağlup olanlar dışında başka bir kesimin bulunmadığı ifade edilmektedir. Böylece yenilen orduyu oluşturan tüm bölümler sayılarak et-taksîm yapılmıştır.

3.1.72. el-Cem‘ me‘a‘t-tefrîk (الْجَمْعُ مَعَ التَّفْرِيقِ)

Şairin iki veya daha fazla lafzı bir mana altında toplamayı ve sonra o lafızların aralarındaki farkı ortaya koymasına denilmektedir.⁴⁵⁵ Hillî bu konuda Kazvîni’nin tanımını ufak değişiklikler yaparak kullanmış, fakat onun örneğinden başka bir beyti örnek olarak getirmiştir.

66. سَنَاهُ كَالنُّورِ يَجْلُو كُلَّ مُظْلِمَةٍ وَالْبَاسُ كَالنَّارِ يُفْنِي كُلَّ مُجْتَرِمٍ⁴⁵⁶

Onun parıltısı ateş gibi her karanlığı aydınlatıyor, yiğitliği de bütün suçluları yangın gibi helak ediyor.

Bu beyitte parıltı ve yiğitlik ateşe benzetilmiştir. Daha sonra, bir manada toplanan bu iki hasletin benzetilme yönlerinin zikredilmesiyle aralarındaki fark ortaya çıkmıştır.

3.1.73. el-Cem‘ me‘a‘t-taksîm (الْجَمْعُ مَعَ التَّقْسِيمِ)

Birçok durumu bir hüküm altında topladıktan sonra parçalara ayırmaya veya tam tersini yapmaya denir.⁴⁵⁷ Hillî nu sanatın tanımında da Kazvîni’nin *Telhîs*’inden faydalanmış fakat farklı bir örnek tercih etmiştir.

Hillî’nin kasidesindeki el-cem‘ me‘a‘t-taksîm örneği şu şekildedir:

67. أَبَادَهُمْ فَلَبِيتِ الْمَالِ مَا جَمَعُوا وَالرُّوحُ لِلسَّيْفِ وَالْأَجْسَادُ لِلرَّخَمِ⁴⁵⁸

Onları helak etmiştir. Artık onların sahip olduğu mallar devlet hazinesinin, ruhları kılıcın, leşleri ise yakınlarınınındır

⁴⁵⁵ Hillî, *Şerhu ‘l-Kâfiyeti ‘l-bedî‘iyye*, 170; Kazvîni, *Telhîsu ‘l-Miftâh*, 359.

⁴⁵⁶ Hillî, *Şerhu ‘l-Kâfiyeti ‘l-bedî‘iyye*, 170.

⁴⁵⁷ Hillî, *Şerhu ‘l-Kâfiyeti ‘l-bedî‘iyye*, 171; Kazvîni, *Telhîsu ‘l-Miftâh*, 359.

⁴⁵⁸ Hillî, *Şerhu ‘l-Kâfiyeti ‘l-bedî‘iyye*, 171.

Bu beyitte önce; suçluların sahip olduğu mallar, onların ruhları ve cesetleri helak olma hükmünde birleştirilmiştir. Daha sonra onların nereye ait oldukları ayrı ayrı zikredilerek aralarında et-taksîm yapılmıştır.

3.1.74. İ'tilâfû'l-ma'nâ me'a'l-ma'nâ (اِتِّلَافُ الْمَعْنَى مَعَ الْمَعْنَى)

Mananın mana ile uyumlu olmasına denir. İki çeşittir: Birinci çeşitte söz, manasına uyumlu ve uyumsuz olan iki şeyi bir arada barındırır. İkinci çeşitte ise sözün barındırdığı iki mana da kendisine uyumludur.⁴⁵⁹

68. مِنْ مُفَرَّدٍ بِغَرَارِ السَّيْفِ مُنْتَشِرٍ
وَمُزَوَّجٍ بِسَنَانِ الرُّمَحِ مُنْتَظِمٍ⁴⁶⁰

Onlar kılıcın keskin tarafıyla ayrılıp parçalanmış, mızrak uçlarına sıra sıra geçirilmiştir.

Beyitte kılıçla parçalanma ve mızrağa dizilme ifadelerinin ikisi de beyitte kastedilen düşmanların öldürüldüğü anlamına uyumludur.

Hillî'nin bu konuyu açıklarken, gereksiz uzatma yapmaktan kaçınma maksadıyla kitabın genelinde benimsediği konuya ait farklı türlere değinmeme tutumunun dışına çıktığı görülmektedir. Zira bu başlıkta iki çeşide yer vermiş ve ikisine de şiirden farklı örnekler getirmiştir. Bununla beraber kasidesinde getirdiği örnek beyit, zikredilen türlerden ikincisine uygundur. İlk türün kasidede örneği bulunmamaktadır.

3.1.75. el-İştirâk (الِإِشْتِرَاكُ)

Aralarında aslen alışılmış bir ortaklık bulunan iki manayı tek lafızda bir araya getirmeye denilmektedir. Sözü duyan kişinin zihninde ilk olarak şairin kastettiği mana değil, diğeri belirlemektedir. Fakat beytin sonunda şairin kastının, kişinin zihninde beliren mana olmadığını açıklayan bir söz gelmektedir.⁴⁶¹ İbn Reşîk ve İbn Ebü'l-İsba' el-iştirâki; şiirde kusurlar, intihal ve edebî güzellik olmak üzere üçe ayırmışlardır.⁴⁶² Hillî'nin bu başlıkta sanat olarak kastettiği ise onların edebî güzellik şeklinde nitelendirdiği kısımdır. Hillî'nin el-iştirâk sanatına örneği aşağıdaki gibidir:

⁴⁵⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 172,173.

⁴⁶⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 172.

⁴⁶¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 175.

⁴⁶² İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 2:739; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 339.

69. شَيْبُ الْمَفَارِقِ يُرْوِي الضَّرْبُ مِنْ دَمِهِمْ ذَوَائِبُ الْبَيْضِ بَيْضُ الْهِنْدِ لَا اللَّيْمِ⁴⁶³

Saçları ağarmış, darbeler kılıcı onların kanına buluyor. Onların beyaz perçemlerini değil parlak hint kılıcını kana buluyor.

Beyitte iki kere geçen البيض kelimesiyle kastedilen mana kılıçtır. Fakat ilk duyulduğunda akla saç lülelerinin beyazlığı gelmektedir. Çünkü şair beytin başında onların saçlarının ağardığını söylemektedir. Devamında بَيْضُ الْهِنْدِ (Hint kılıcı) lafzının gelmesi, zikredilen ilk kelime ile saçın beyazlığının değil, parlak hint kılıcının kastedildiğini göstermektedir.

el-İştirâk ile et-tevhîm birbirine benzese de aralarında fark bulunmaktadır. bu fark şu şekildedir: el-İştirâk sadece ortak lafızlar arasında yapılırken, et-tevhîm ortak lafızlarla yapıldığı gibi hareke ve harf değişikliği ile de yapılabilmektedir. el-İştirâkin el-îzâh ile farkı ise îzâhın sadece manada, el-iştirâkin ise lafızda olmasıdır.⁴⁶⁴

3.1.76. el-Îcâz (الإيجاز)

Sözde kastedilen şeyi mümkün olan en az ifade ile anlatmaya denilmektedir. Îcâzu kasr ve îcâzu hazf olarak ikiye ayrılır. Bunlardan îcâzu kasr; lafızları kısa tutmaktır. Îcâzu hazf ise; lafızlardan bazılarını hazfetmektir. Bu durumda kalan lafızlar hazfedilene delalet etmektedir.⁴⁶⁵

70. وَاسْتَحْدَمَ الْمَوْتَ يَنْهَاةً وَيَأْمُرُهُ بِعَزْمٍ مُعْتَمِرٍ فِي زِيٍّ مُعْتَرِمٍ⁴⁶⁶

Alacaklı elbisesi içinde, ganimet almış kişinin kararlılığı ile onu yasaklayarak ve ona emrederek ölümü kendine hizmetçi edindi.

⁴⁶³ Hillî, Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedî 'iyye, 175.

⁴⁶⁴ Hillî, Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedî 'iyye, 176-177.

⁴⁶⁵ Hillî, Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedî 'iyye, 178-179.

⁴⁶⁶ Hillî, Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedî 'iyye, 178.

Beyitte *وَاسْتَحْدَمَ الْمَوْتَ* ifadesinde sözü en kısa şekilde ifade ettiği için *îcâzu kasr*, *بِعَزْمٍ مُّغْتَنِمٍ* ifadesinde ise *بِعَزْمٍ رَّجُلٍ مُّغْتَنِمٍ* (ganimet alan adamın kararlılığı) kastedilip *رَّجُلٍ* kelimesi hazfedildiği için *îcâzu hazf* bulunmaktadır.

3.1.77. el-Müşâkele (المُشَاكَلَةُ)

Bir manayı, söz esnasında geçen başka bir lafızla ifade etmeye denilmektedir.⁴⁶⁷ Hillî bu konuda Kazvî'nin tanımını değişiklik yapmaksızın almıştır. Hillî'nin kasidesindeki el-müşâkele örneği aşağıdaki gibidir:

71. *يَجْزِي إِسَاءَةً بِأَعْيُنِهِمْ بِسَيِّئَةٍ* *وَلَمْ يَكُنْ عَادِيًا مِنْهُمْ عَلَى إِزْمٍ*⁴⁶⁸

nların arasındaki isyankârların kötülüklerine kötülüğü ile karşılık veriyor. Onların hiçbirine düşmanlık etmiyor.

Beyitte isyankârların yaptığı kötülüğe karşılık verirken *بِسَيِّئَةٍ* (kötülüğüyle) ifadesi kullanılmıştır. Bununla kastedilen onları dize getirme anlamıdır. Burada beytin başında *إِسَاءَةً* kelimesi geçmesi sebebiyle, dize getirme anlamına gelmediği halde bu manayı ifade etmek için de *سَيِّئَةٍ* kelimesi kullanılmıştır. Kelime anlamı esas alındığı takdirde Hz. Peygamber'in kötülük yapması ifadesi ortaya çıkacak ve bu mana beytin anlamına uygun düşmeyecektir.

3.1.78. İ'tilâfü'l-lafz me'a'l-ma'nâ (اِتِّلَافُ اللَّفْظِ مَعَ الْمَعْنَى)

Lafzın mana ile uyumu anlamına gelmektedir. Hamaset gibi ağır konular olduğunda ona uygun sert lafızların, gazel gibi ince manalı bir konu olduğunda kibar sözlerin getirilmesi suretiyle lafzın manaya uyumlu bir şekilde kullanılmasına denilmektedir.⁴⁶⁹

72. *كَأَنَّمَا خَلَقَ السَّعْدِيُّ مُسْتَبْرَأً* *عَلَى الثَّرَى بَيْنَ مُنْفَضٍّ وَمُنْفَصِمٍ*⁴⁷⁰

⁴⁶⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 181; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 393; Kazvî'nî, *Telhîsu'l-Miftâh*, 359.

⁴⁶⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 181.

⁴⁶⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 183.

Sa'dî zırhları adeta paramparça olmuş bir şekilde etrafa yayılmıştı.

Bu beyit, savaşı tasvir eden manası ağır bir beyittir. Bu sebeple şair manaya uygun olarak مُنْفَضٌّ (parçalanmış), مُنْقَصِم (kopmuş), حَلْقٌ (zırh) gibi okunuşları kulağa ağır gelen sert kelimeler kullanmış, böylece lafzın manaya uyumunu sağlamıştır.

3.1.79. et-Teşbîh (التَّشْبِيه)

Hillî, beyân ve meânî âlimlerinin teşbîhin pek çok türünü ve ayrıntısını zikrettiğini ifade etmektedir. Ardından bedî' alimlerine göre teşbîhin; iki şeyden birinin, diğerinin yerine geçirilmesi olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷¹ Bu tanım İbn Ebü'l-İsba'a aittir.⁴⁷²

73. حُرُوفٌ خَطٌّ عَلَى طَرَسٍ مُقَطَّعَةٍ جَاءَتْ بِهَا يَدُ عَمْرِ غَيْرِ مُفْتَتِحَةٍ⁴⁷³

O zırhlar üzerinde top bir elin yazdığı, paramparça edilmiş bir kâğıt üzerindeki yazının harfleri gibiydi.

Beyitte zırhlar paramparça olup dağılması yönüyle kâğıt üzerindeki harflere benzetilmiştir.

3.1.80. el-İştikâk (الِإِشْتِقَاقُ)

Mütekellimin övmek ya da yermek gibi maksatlarla, özel bir isimden yeni bir mana türetmesine denilmektedir. Hillî bu türü Ebû Hilâl el-'Askerî'nin ortaya koyduğunu ifade etmiş ve onun tanımına yer vererek konuyu açıklamıştır.⁴⁷⁴

74. لَمْ يَلَقَ مَرْحَبٌ مِنْهُ مَرْحَبًا وَرَأَى ضِدَّ اسْمِهِ عِنْدَ هَذَا الْحِصْنِ وَالْأُطَمِّ⁴⁷⁵

Merhab, kalesi yıkıldığında ondan bir merhaba bile görmedi, hatta isminin tam tersini gördü.

⁴⁷⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 183.

⁴⁷¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 184.

⁴⁷² İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 393.

⁴⁷³ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 184.

⁴⁷⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 187.

⁴⁷⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 187.

Beyitte ilk olarak, düşman birliğinin liderine takma isim olarak kullanıldığı anlaşılan مَرْحَبٌ özel ismi kullanılmış, daha sonra ondan türetilmiş gibi görünen مَرْحَبًا (merhaba) kelimesi getirilmiştir. Şairin مَرْحَبٌ kelimesiyle aynı kökten gelen مَرْحَبًا kelimesini kullanarak Merhab'ı yermeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Zira onun Hz. Peygamber'den bir merhaba bile görmemiş olmasını ifade etmesi, Merhab'ın hoş karşılanmadığına işaret etmektedir. Dolayısıyla özel isimden hoş karşılama manası türetilip, bu mananın yerme maksadıyla kullanılmasıyla el-iştikâk yapılmıştır.

3.1.81. et-Tasrî' (التَّصْرِيعُ)

Beytin ilk mısrası ile ikinci mısrasının son kısmını vezin, kafiye ve i'rab açısından aynı şekilde getirmeye denilmektedir.⁴⁷⁶ İbn Ebü'l-İsba' et-tasrî'i arûzî ve bedîî olmak üzere ikiye ayırmıştır.⁴⁷⁷ Hillî'nin yaptığı bu tanım İbn Ebü'l-İsba'ın bedîî olarak isimlendirdiği türe uymaktadır. İbn Ebü'l-İsba'ın zikrettiği diğer türe değinmeyen Hillî, onun bedîî tasrî' tanımını aynı şekliyle eserine almıştır.

75. لاقاهم بِكَمَاةٍ عِنْدَ كَرَّهِمْ عَلَى الْجُسُومِ دُرُوعٌ مِنْ قُلُوبِهِمْ⁴⁷⁸

Saldırdıkları zaman onları, üzerlerinde kalplerinden oluşan zırhların bulunduğu (askerlerle) karşıladı.

Beytin iki mısrasının sonu da vezin, kafiye ve i'rab açısından birbirine uygun şekilde getirilmiştir.

3.1.82. et-Teştîr (التَّشْطِيرُ)

Şairin beytin iki mısrasını birbiriyle kafiyeli olan ikişer bölüme ayırmasına denir. Birinci mısra ile ikinci mısradaki farklı kafiyeler kullanılmalıdır.⁴⁷⁹ Hillî bu konuda İbn Ebü'l-İsba'ın tanımını ve şiirden getirdiği örneği aynı şekliyle almıştır. Hillî'nin kasidesinde konunun örneği ise aşağıdaki gibidir:

⁴⁷⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 188.

⁴⁷⁷ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 305.

⁴⁷⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 188.

⁴⁷⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 189; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 308.

76. بِكُلِّ مُنْتَصِرٍ لِلْفَتْحِ مُنْتَظِرٌ وَكُلِّ مُعْتَرِمٍ بِالْحَقِّ مُلْتَرِمٌ⁴⁸⁰

Zafer kazanmayı uman ve galip gelen bütün (askerlerle) ve Allah'a bağlı kalan azimli (insanlarla)...

İlk sırada مُنْتَصِرٍ (galip) ve مُنْتَظِرٌ (uman) kelimeleri, ikinci sırada ise مُعْتَرِمٍ (azimli) ve مُلْتَرِمٌ (bağlı) kelimeleri birbiriyle kafiyelidir. Beytin mısraları مُنْتَصِرٍ ve مُعْتَرِمٍ kelimelerinden ikiye ayrılırsa her mısra kendi arasında kafiyeli iki parçaya dönüşecektir.

3.1.83. et-Tersî' (التَرْصِيعُ)

Birinci mısradaki bütün lafızların ikinci mısradaki lafızlara ölçü, kafiye ve i'rab açısından uyumlu olarak getirilmesine denilmektedir.⁴⁸¹

77. مِنْ حَاسِرٍ بِغَرَارٍ الْعَضْبِ مُلْتَحِفٍ أَوْ سَافِرٍ بِغُبَارِ الْحَرْبِ مُلْتَشِمٌ⁴⁸²

Miğfersiz yüzlerine kılıcın keskin tarafının siper edinmişler veya açıkta kalan yüzlerini savaşın (kaldırdığı) toz ile örtüyorlar.

Beyitte حَاسِرٍ (miğfersiz) kelimesi سَافِرٍ (yüzü açık) ile, بِغَرَارٍ (kılıcın keskin tarafı) kelimesi مُلْتَشِمٍ (toz) ile, الْعَضْبِ (keskin) kelimesi الْحَرْبِ (savaş) ile, مُلْتَحِفٍ (örtünmüş) kelimesi ise بِغُبَارِ (ağzı örtülü) ile ölçü kafiye ve i'rab bakımından uyumludur.

Hamevî, Hillî'yi bu beyitte haşv⁴⁸³ yaptığı ve aruzu başarılı bir şekilde kullanmadığı gerekçesiyle eleştirmektedir.⁴⁸⁴

⁴⁸⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 189.

⁴⁸¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 190.

⁴⁸² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 190.

⁴⁸³ Manaya katkısı olmayan gereksiz lafız kullanmaya haşv denilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 124.

⁴⁸⁴ Hamevî, *Hizânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*, 515.

3.1.84. el-Müvâzene (المُوازنة)

Şairin beyitteki bütün lafızları tek bir kafiye ile veya beytin revî harfinden farklı olan bir revî harfiyle nazmetmesine denir.⁴⁸⁵

78. مُسْتَقْتَلٍ قَاتِلٍ مُسْتَرْسِلٍ عَجَلٍ مُسْتَأْصِلٍ صَائِلٍ مُسْتَفْجِلٍ خَصِمٍ⁴⁸⁶

Hayatlarını tehlikeye atıyorlar, savaşıyorlar, devam ediyorlar, acele ediyorlar, yok ediyorlar, saldırıyorlar, düşmanı ezip geçiyorlar.

Beyitteki bütün kelimeler ٤ harfi ile bitenlerden seçilerek birbiriyle kafiyeli olmaları sağlanmıştır.

Hillî bu sanatın açıklamasında İbn Ebü'l-İsba'dan farklı bir tanım kullanmış, fakat onunla benzer manalı bir açıklama yapmıştır. İki eserde de İmruülkays'ın (ö. 25/645) aynı beyti örnek olarak kullanılmıştır.⁴⁸⁷

3.1.85. et-Teczi'e (التَّجْزِئَةُ)

Şairin beyti vezinli parçalara ayırıp, hepsini secili bir şekilde getirmesine denilmektedir. Bu parçaların her birinin ilk bölümü beytin kafiyesinden farklı, ikinci bölümü ise beytin kafiyesiyle aynıdır.⁴⁸⁸ Hillî bu sanatı açıklarken İbn Ebü'l-İsba'ın açıklamasını aynı şekliyle kullanmış ve onun verdiği ilk örneği eserine almıştır. Hillî'nin kasidesindeki örnek ise aşağıdaki gibidir:

79. يَبَارِقُ خَذِيمٍ فِي مَارِقٍ أُمَمٍ أَوْ سَابِقٍ عَرِمٍ فِي شَاهِقٍ عَلَمٍ⁴⁸⁹

Yakındakini delip geçen keskin ve parlak (kılıçlarla) veya dağın tepesinde şiddetli vuruşla öne çıkanlarla...

Bu beyit, birbiriyle secili dört parçadan oluşmaktadır.

⁴⁸⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 192.

⁴⁸⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 192.

⁴⁸⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 192; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 386.

⁴⁸⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 193; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 299.

⁴⁸⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 193.

3.1.86. et-Tescî' (التَّسْجِيعُ)

Mütekellimin sözün bir bölümünde istediği sayıda, vezni uyumlu olmayan secili sözler getirmesine denilmektedir. Bu sözlerin revî harfinin beytin revî harfiyle aynı olması gerekmektedir. Tescî' ile teczi'e arasındaki fark; secili kısımların ölçüsünün aynı olmamasıdır.⁴⁹⁰ Hillî'nin bu sanattaki tanımını kendisine ait olmakla birlikte, lafızlardaki benzerlikten hareketle tescî' ve teczi'e kıyaslamasında İbn Ebü'l-İsba'ın açıklamasından faydalandığı anlaşılmaktadır.⁴⁹¹

80. فَعَالٌ مُنْتَظِمٌ الْأَحْوَالِ مُقْتَجِمٌ الْأَهْوَالِ مُلْتَزِمٌ بِاللَّهِ مُعْتَصِمٌ⁴⁹²

O sürekli iyilik yapan, korkunç şeylerin üzerine yürüyen, Alla'a sınıksız bağlı olanıdır.

Beyitte مُنْتَظِمٌ (düzenli), مُقْتَجِمٌ (atılan) ve مُلْتَزِمٌ (bağlı kalan) kelimeleriye tescî' yapılmıştır.

3.1.87. el-Mümâsele (الْمُمَاثَلَةُ)

Söz içerisinde bazı lafızların vezinlerinin birbirine benzeyip, kafiyesinin benzememesine denilmektedir.⁴⁹³ Hillî'nin bu sanatta, İbn Ebü'l-İsba'ın tanımını ve Târık Sûresi'nden getirdiği örnek ile onun açıklamasını değişiklik yapmaksızın aldığı görülmektedir.

81. سَهْلٌ خَلَائِفُهُ صَعْبٌ عَرَائِكُهُ جَمٌّ عَجَائِبُهُ فِي الْحُكْمِ وَالْحِكْمِ⁴⁹⁴

Tabiatı düzgün, mizacı çetindir. Hüküm ve hikmetle alakalı mucizeleri çoktur.

Beyitte سَهْلٌ خَلَائِفُهُ (tabiatı düzgün), صَعْبٌ عَرَائِكُهُ (mizacı sert) ve جَمٌّ عَجَائِبُهُ (mucizeleri çoktur) lafızlarının ölçüleri benzer olmaklar birlikte, aralarında kafiye açısından benzerlik yoktur.

⁴⁹⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 194.

⁴⁹¹ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 300.

⁴⁹² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 194.

⁴⁹³ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 195; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 297.

⁴⁹⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 195.

Hillî, aynı vezinlere sahip ifadeler getirilmesi yönüyle bu sanatın el-münâsebetü'l-lafziyye ile birbirine benzediğini, fakat büsbütün aynı olmayıp aralarında fark bulunduğunu ifade etmektedir. Ona göre el-mümâselede vezileri uyumlu olan kelimeler peşpeşe getirilirken, el-münâsebetü'l-lafziyyede sıraya riayet edilmemektedir.⁴⁹⁵ İbn Hicce de eserinde iki sanat arasındaki bu farktan bahsetmektedir.⁴⁹⁶

3.1.88. et-Tesmît (التَّسْمِيطُ)

Şairin bir beyti dört parçaya ayırıp ilk üç parçayı secili olarak getirmesi, sonuncuda ise şiirin kafiyesini gözetmesine denir.⁴⁹⁷

82. فَالْحَقُّ فِي أَفْقٍ وَالشَّرُّكَ فِي نَفَقٍ وَالْكَفْرُ فِي فَرْقٍ وَالِدِينُ فِي حَرَمٍ⁴⁹⁸

O halde hakikat anlayışta, şirk iki yüzlülükte, küfür ayrılıkta ve din Harem bölgesindedir.

Burada beyit dört parçaya ayrılmış ve ilk üçü arasında ق (kâf) harfinin ortak kullanımıyla seci yapılmıştır. Son parça ise kasidenin kafiyesi olan م (mîm) harfi sabit kalmıştır.

Hillî'ye göre et-tesmît ile et-tescî' arasındaki fark; et-tesmît'in bölümlerinde gözetilen kafiye kasidenin genel kafiyesine bağlı kalınmamasıdır. et-Tescî'de ise beyti oluşturan bölümlerde kasidenin kafiyesi esas alınmaktadır. et-Tesmît ile et-tersî' arasındaki fark da, et-tersî'de beytin iki mısrasından birer lafzın kendi arasında ikili grup oluşturması, et-tesmîtte ise bu şekilde grupların olmamasıdır.⁴⁹⁹

3.1.89. et-Tatrîz (التَّطْرِيزُ)

Şairin sözün başında ayrıntısını vermediği lafızlar zikredip sonra o lafızlar sayısınca tekrarladığı bir sıfat getirmesine denilmektedir. Aynı olan bu sıfat, şairin başta zikrettiği

⁴⁹⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 195.

⁴⁹⁶ Hamevî, *Hizânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*, 453.

⁴⁹⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 196.

⁴⁹⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 196.

⁴⁹⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 197.

lafızları ayrı ayrı nitelemektedir.⁵⁰⁰ Hillî bu sanatın açıklamasını İbn Ebü'l-İsba'dan almıştır.

83. فَالْجَيْشُ وَالنَّفْعُ تَحْتَ الْجَوْنِ مُرْتَكِمٌ فِي ظِلِّ مُرْتَكِمٍ فِي ظِلِّ مُرْتَكِمٍ⁵⁰¹

Ordu ve toz bulutu toplanan kara bulutların altındadır. Toplanan bulutların gölgesinde, toplanan bulutların gölgesinde...

İkinci mısradaki فِي ظِلِّ مُرْتَكِمٍ ifadesi, ilk mısradaki geçen ordu ve toz bulutu kelimeleri için ayrı ayrı zikredilmek suretiyle et-tatrîz yapılmıştır.

3.1.90. el-İrdâf (الإِردَافُ)

Mütekellimin bir manayı o konunun lafzıyla değil de ona eş anlamlı veya eş anlamına yakın olan başka bir lafızla anlatmasına denilmektedir.⁵⁰² Hillî bu sanatı açıklarken Kudâme b. Ca'fer'in adını zikrederek tanımında ona atıf yapmıştır. Fakat Hillî'nin açıklamasına bakıldığında açıklama cümlelerinin birebir İbn Ebü'l-İsba'dan alındığı, hatta Kudâme b. Ca'fer'e yapılan atıfın dahi *Tahrîru't-Tahbîr*'dekiyle aynı olduğu anlaşılmaktadır. Zira İbn Ebü'l-İsba' eserinde, sanatı Kudâme b. Ca'fer'in ortaya koyduğunu zikrettikten sonra onun tanımını vermiş fakat bunu yaparken kendi ifadelerini kullanarak konuyu izah etmiştir. Hillî ise bu cümlelerin Kudâme b. Ca'fer'e ait olduğu vehmiyle tanımı ona atfetmiştir. İbn Ebü'l-İsba'ı ise referans olarak zikretmemiştir.

Belâgat alimleri el-irdâf ile el-kinâyenin aynı şey olduğunu söylemişlerdir. Hillî, bedî' alimlerinin bunları farklı konular olarak değerlendirdiğini ifade etmektedir.⁵⁰³ İbn Ebü'l-İsba' ise bu konuyu el-irdâf ve et-tetbî' olmak üzere iki adla zikretmiştir.⁵⁰⁴

Hillî'nin kasidesindeki el-irdâf örneği aşağıdaki gibidir:

⁵⁰⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 198; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 314.

⁵⁰¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 198.

⁵⁰² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 199; Kudâme b. Ca'fer, *Nakdû's-şî'r*, 57; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 207.

⁵⁰³ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 200.

⁵⁰⁴ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 207.

84. يَفْتِيَةِ أَسْكَنُوا أَطْرَافَ سُمْرِهِمْ مِنْ الْكُمَاةِ مَقَرَّ الضَّغْنِ وَالْأَضْمِ⁵⁰⁵

Mızraklarının sivri ucunu, gazezin ve hasedin meskenine batıran, yiğitlerden oluşan gençlerle...

Beyitte مَقَرَّ الضَّغْنِ وَالْأَضْمِ (garezin ve hasedin meskeni) ifadesi ile kalp kastedilmektedir.

Hillî burada kalp kelimesini kullanmak yerine bu ifadeyi kullanarak el-irdâf yapmıştır.

3.1.91. el-Kinâye (الْكِنَايَةُ)

Bir mananın gerektirdiği lafzı kullanmayıp, onun yerine hem kendi anlamına hem de zikredilmeyen lafzın anlamına gelebilecek başka bir söz kullanmaya denir.⁵⁰⁶

85. كُلُّ طَوِيلٍ نَجَادِ السَّيْفِ يُطْرِنُهُ وَفَعُ الصَّوَارِمِ كَالْأَوْتَارِ وَالنَّعْمِ⁵⁰⁷

Onların her birinin kılıçlarının askısı uzundur. Kılıç sesleri çalgı telleri ve melodiler gibi (onları) coşturuyor.

Beyitte كُلُّ طَوِيلٍ نَجَادِ السَّيْفِ (kılıçlarının askısı uzundur) sözü ile onların yiğit, cesur ve heyvetli kimseler olmasına kinâye yapılmıştır. Aynı zamanda kılıçlarının askısının uzun olma anlamı da beyte uygun düşmektedir.

İbn Ebü'l-İsba' ile Hillî'nin bu sanatın açıklamasında birbirinden farklı görüşlerde olduğu anlaşılmaktadır. İbn Ebü'l-İsba' el-kinâyeyi; mütekellimin çirkin bir manayı güzel bir lafızla ifade etmesi şeklinde tanımlamıştır.⁵⁰⁸

3.1.92. el-İltizâm (الِإِلْتِزَامُ)

Şairin revî harfinden önce bir veya daha fazla kafiyeli harfi zorlama olmayacak şekilde getirmesine denilmektedir.⁵⁰⁹

⁵⁰⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 199.

⁵⁰⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 201; Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 269.

⁵⁰⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 201.

⁵⁰⁸ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 143.

⁵⁰⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 203.

86. مِنْ كُلِّ مُبْتَدِرٍ لِلْمَوْتِ مُقْتَحِمٍ فِي مَازِقِ بُعَارِ الْحَرْبِ مُلْتَحِمٍ⁵¹⁰

Her biri ölüme (yürümede) acele ediyor, savaşın dar meydanına atılıyor, savaşın havaya kaldırdığı tozlarla çarpışıyor.

Beyitte mısra sonlarındaki مُقْتَحِمٍ (atılan) ve مُلْتَحِمٍ (çarpışan) kelimelerinde, revî harfî olan mîm (م) dışında tâ (ت) ve hâ (ح) harfleri ortak olduğundan, aralarında iltizâm bulunmaktadır.

Bu sanatı İbnü'l-Mu'tez ortaya koymuş ve lüzûmu mâ lâ yelzem adını vermiştir.⁵¹¹

3.1.93. el-Muvârede (المُؤَادَّةُ)

İki şairin aynı lafzı ve manayı kullanarak bir beyti veya beytin bir bölümünü tekrar etmelerine denilmektedir.⁵¹²

87. تَهْوَى الرَّقَابَ مَوَاضِيَهُمْ فَتَحْسِبُهَا حَدِيدُهَا كَانَ أَغْلَالًا مِنَ الْقِدَمِ⁵¹³

Onların keskin (kılıçları) boyunları düşürüyor. O kılıçların demirini eskiden kalma zincirler zannedersin.

Hillî, bu beyti ile arasında el-muvârede olduğunu ifade ettiği iki ayrı beyit zikretmektedir. Bunlardan ilki kendisinin bu beyitten önce nazmetmiş olduğu başka bir beytidir. Hillî'nin bahsi geçen beyti şu şekildedir:

تَهْوَى مَوَاضِيَكَ الرَّقَابَ كَأَنَّمَا مِنْ قَبْلِ كَانَ حَدِيدُهَا أَغْلَالًا⁵¹⁴

Keskin kılıçların boynu düşürüyor. Sanki o kılıçların demiri önceden demir halkalardı.

Hillî, bu iki beytinde de حَدِيدُهَا كَأَنَّ أَغْلَالًا (Sanki onların demiri zincirlerdir.) cümlesi aynı şekliyle kullanmıştır.

⁵¹⁰ Hillî, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedî'iyye*, 203.

⁵¹¹ İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu 'l-bedî'*, 102.

⁵¹² Hillî, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedî'iyye*, 205.

⁵¹³ Hillî, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedî'iyye*, 205.

⁵¹⁴ Hillî, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedî'iyye*, 206.

Hillî yukarıdaki beyitten başka el-muvâredeye şahit olarak, söyleyenini bilmediği başka bir beyit daha zikretmektedir. İkinci beyti ayrıca zikretmesinin sebebi, kendi beytini şahit getirmesinin el-muvârede olarak kabul edilmemesi konusunda endişe etmesidir. Şahit olarak getirdiği ikinci beyit aşağıdaki gibidir:

تَهْوَى الرِّقَابَ مَوَاضِيَهُ فَتَحْسَبُهَا تَوْدُّ لَوْ أَصْبَحَتْ أَغْلَالَ مَنْ أُسْرَا⁵¹⁵

Onun keskin kılıcı boynu düşürüyor. Onun esir alınan kişiye zincir olmak istediğini zannedersin.

Bu beytin ilk mısrası Hillî'nin kasidesindeki beytin ilk mısrası ile lafzen ve manen aynıdır. Böylece ikisi arasında el-muvârede sanatı oluşmuştur.

3.1.94. et-Tecrîd (التَّجْرِيدُ)

Hillî bu sanatı açıklarken Kazvînî'nin tanımına yer vermiştir. Ona göre tecrîd, mübâlağa yapma amacıyla nitelikli bir durumdan onun gibi niteliğe sahip olan başka bir durumun türetilmesine denir.⁵¹⁶

88. شَوْسٌ تَرَى مِنْهُمْ فِي كُلِّ مُعْتَرَكٍ أَسَدَ الْعَرِينِ إِذَا حَزَّ الْوَطِيسِ حَمِي⁵¹⁷

Onlar savaşta cesurlardır. Bütün savaş meydanlarında çarpışma kızıştığı anda, onların inini koruyan aslanlar gibi olduklarını görürsün.

Şair beytin başında onların cesur olduklarını ifade ettiği شَوْسٌ nitelemesinden, yine onların cesaretli oluşlarını pekiştirmek için أَسَدَ الْعَرِينِ (inlerinin aslanları) sıfatını türeterek et-tecrîd yapmıştır.

3.1.95. el-Mecâz (الْمَجَازُ)

Beyân ve meâni alimlerinin tanımına göre mecâz; lafzın, bir karîneye bağlı olarak ortaya konduğu mana dışında kullanılmasına denilmektedir.⁵¹⁸ Bedî' alimlerine göre

⁵¹⁵ Hillî, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedî'iyye*, 206.

⁵¹⁶ Kazvînî, *Telhîsu 'l-Miftâh*, 362; Hillî, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedî'iyye*, 207.

⁵¹⁷ Hillî, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedî'iyye*, 207.

mütekellimin bir manayı ifade etmek için terkip olarak getirdiği sözü, müfret hale getirmek suretiyle kısaltmasına denilmektedir.⁵¹⁹ Hillî'nin beyân ve meâni alimlerine göre verdiği tanım Kazvînî'ye, bedî' alimlerine göre verdiği tanım ise İbn Ebü'l-İsba'a aittir.

89. صَلُّوا فَنَالُوا الْأَمَانِي مِنْ عُدَائِهِمْ بَارِقٍ فِي سَوَى الْهَيْجَاءِ لَمْ يُشَمَّ⁵²⁰

Onlar saldırdılar ve vaat ettikleri şeylerden isteklerini, savaş dışında kullanmadıkları parlak kılıçlarıyla elde ettiler.

Şair beyitte parlak kılıçları ifade etmek için sadece بَارِقٍ (parlayan) kelimesini kullanmış, kılıç kelimesine yer vermemiştir.

3.1.96. et-Tertîb (التَّرْتِيبُ)

Hillî bu sanatı Şerefüddîn et-Tîfâşî'nin (ö. 651/1253) ortaya koyduğunu söylemektedir. et-Tertîb, bir niteleme esnasında pek çok sıfatı kullanarak bunları beyitte doğal sırasına göre peş peşe dizmesine denilmektedir.⁵²¹

90. كَالنَّارِ مِنْهُ رِيَّاحُ الْمَوْتِ إِنْ عَصَفَتْ رَوَى صَرَى مَائِهِ أَرْضَ الْوَعَى بِدَمٍ⁵²²

O (kılıçlar) ateş gibidir, onlardan ölüm rüzgarları eser. Fırtına çıktığında savaş meydanını kanla sular.

Beyitte kılıçların vasıfları peş peşe dizilmiştir.

3.1.97. el-İlgâz (الإِلْغَاظُ)

Mütekellimin neden bahsettiğini belirtmeksizin ortak lafızlara ait nitelikleri saymasına denilmektedir. Şair bahsettiği şeyin anlaşılmasını isterse beytine ona işaret eden bir şey

⁵¹⁸ Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, 292.

⁵¹⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 208; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 457.

⁵²⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 208.

⁵²¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 210.

⁵²² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 210.

ekleyebilir.⁵²³ Bahsedilen şeyin zikredilmemesi dinleyen açısından bulmaca gibi olduğundan dolayı bu anlama gelen luğz (لُغْز) kelimesiyle isimlendirilmiştir.

91. حَرَآنُ يَنْقَعُ حَرُّ الْكَرِّ غُلَّتُهُ حَتَّى إِذَا ضَمَّهُ بَرْدُ الْمُقْبِلِ ظَمِي⁵²⁴

(O kılıçlar) çok susamıştır. Çarpışmanın kızıışması onları (adeta) suya kandırır. Mola yerine gidilip (kılıçlar kınına sokulduğunda ise) oranın serinliği o kılıçları tekrar susatır.

Bu beyitte kılıç lafzı bulunmamaktadır. Bir önceki beyitte kılıçların vasıflarından bahsedilmesinden hareketle bu beyitte de aynı konuya devam edildiği anlaşılmaktadır.

İbn Ebü'l-İsba' bu konuyu el-ilğâz ve't-ta'miye adıyla zikretmiştir. Ayrıca el-muhâccâtin de bu sanat için kullanılan isimler arasında olduğunu ifade etmiştir.⁵²⁵ Açıklaması Hillî'ninkiyle manen örtüşse de Hillî bu konuda ondan alıntı yapmamıştır.

3.1.98. el-Îzâh (الإيضاح)

Mütekellimin şüpheli anlam içeren bir söz söylemesine denilmektedir. Bu durum sebebiyle başta anlaşılmayan söz, devamında mütekellimin izahıyla açığa kavuşmaktadır.⁵²⁶ Hillî bu tanımı ve eserinde getirdiği iki örnek beyti İbn Ebü'l-İsba'dan alıntı yapmıştır. Kendi kasidesindeki örnek ise aşağıdaki gibidir:

92. قَادُوا الشَّوَابَ كَالْأَجْبَالِ حَامِلَةً أَمْثَالَهَا تُبَيِّنُ فِي كُلِّ مُصْطَلَمٍ⁵²⁷

Zayıf bineklerini sürdüler. O binekler her çarpışmada dağ gibi sabit kalan yiğitleri taşıyordu.

Şair bu beyitte sahâbeyi dağlara benzetmektedir. Daha sonra da أَمْثَالَهَا (dağların benzerleridir) lafzını getirmiştir. Fakat öncesinde ne yönden dağa benzediklerini açıklayan bir söz getirmemiştir. Beytin sonunda bulunan كُلِّ مُصْطَلَمٍ (bütün

⁵²³ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'yye, 212.

⁵²⁴ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'yye, 212.

⁵²⁵ İbn Ebü'l-İsba', Tahrîru't-Tahbîr, 579.

⁵²⁶ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'yye, 214; İbn Ebü'l-İsba', Tahrîru't-Tahbîr, 559.

⁵²⁷ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'yye, 214.

savaşlarda sağlam olma yönüyle) açıklamasını getirerek أمثالها (onun benzerleridir) lafzıyla hangi yönden bir benzerlik kastettiğini izah etmiştir.

3.1.99. et-Tevlîd (التَّوْلِيدُ)

et-Tevlîd, lafızda ve manada olmak üzere iki çeşittir. Lafızda tevlîd; şairin, başka bir şaire ait olan ve lafzını beğendiği bir şiiri alarak başka bir manada kullanmasına denilmektedir. Bu yönüyle sanattan ziyade intihal sayılabilecek bir alıntıdır. Manada tevlîd ise şairin başka birine ait olan beytine ihtiyaç duyması ve onun manasını koruyarak kullanmasına denilmektedir. Şair, beyti söyleyenin kastettiği manayı korumakla birlikte ondan benzer yeni bir mana türetmektedir.⁵²⁸ Aşağıdaki beyitte örneği verilen de tevlîdin bu çeşididir.

93. مِنْ سُبْقِي لَا يَرَى سَوَاطِلَهَا سَمَاءً وَلَا جَدِيدٌ مِنَ الْأَرْسَانِ وَاللُّجَمِ⁵²⁹

Önden giden o atların ne eski olan kamçılarına ne de yeni olan yular ve gemlerine ihtiyaç yoktur.

Hillî bu beytinde İbnü'l-Haccâc'ın (ö. 309/1001) bir beytinden tevlîd yapmıştır.⁵³⁰

3.1.100. Selâmetü'l-ihirâ' (سَلَامَةُ الْإِحْتِرَاعِ)

Sözlükte “buluş sağlamlığı” anlamına gelen selâmetü'l-ihirâ' bir bedîî sanatı olarak “şairin daha önce kullanılmamış bir mana üretmesi” anlamında kullanılmaktadır.⁵³¹

Hillî bu sanatın tanımını İbn Ebü'l-İsba'dan almıştır.

Hillî'nin selâmetü'l-ihirâ' örneği aşağıdaki gibidir:

94. كَا دَتْ حَوَافِئُهَا تُدْمِي جَحَافِلَهَا حَتَّى تَشَابَهَتْ الْأَحْجَالُ بِالرِّمَمِ⁵³²

⁵²⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 215.

⁵²⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 215.

⁵³⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 218.

⁵³¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 219; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 471; Mustafa Aydın, *Arap Dili Belâgatında Bedî' İlmi Sanatları* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2018), 232.

⁵³² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 219.

Neredeyse (atın) toynakları üst dudağını kanatıyordu, hatta sanki ayağındaki beyazlık dudağındaki beyazlıkla aynıydı.

Bu beyitte atın çok hızlı koşmasından dolayı toynaklarının neredeyse üst dudağına değdiğini ifade ederek, toynaklarda oluşan beyazlık ile dudaklarının beyazlığı arasında benzerlik kurulmuştur. Bu Arap dilinde pek kullanılmayan bir benzetmedir. Şair bu manayı türeterek selâmetü'l-ihtirâ' yapmıştır.

3.1.101. Hüsnu'l-ittibâ' (حُسْنُ الْإِتِّبَاعِ)

Mütekellimin başkasının bulduğu manayı alıp, ona artık kendisinin de o manada hak sahibi olmasını sağlayacak bir güzellik katmasına denir. Bu da bir özelliği eklemek, vezni kısaltmak, kafiyei güzelleştirmek, eksiği gidermek, tam olanı mükemmel hale getirmek veya lafzı önceki manasındaki gibi güzel yapacak ve mana üzerinde hak sahibi olmaya izin verecek bir mana ile süsleyerek olmaktadır.⁵³³ Hillî'nin bu açıklamayı değişiklik yapmaksızın İbn Ebü'l-İsba'dan aldığı görülmektedir.

Hillî'nin kasidesindeki hüsnu'l-ittibâ' örneği aşağıdaki gibidir:

95. يُنَازِعُ السَّمْعُ فِيهَا الطَّرْفَ حِينَ جَرَتْ فَيَرْجِعَانِ إِلَى الْآثَارِ فِي الْأَكْمِ⁵³⁴

Atlar koştuğunda kulak onu görmek için gözle çekişir, oysa (göz ve kulak) sadece o atların tepelerdeki izlerini fark edebiliyor.

Hillî bu beyitteki manayı, kimin söylediği bilinmeyen ve manası ilave yapmaya elverişli olan şu beyitten almıştır:

وَطَرْفٍ يَمُوتُ الطَّرْفَ فِي جَرَيَانِهِ وَلَكِنَّ السَّمْعَ فِيهِ نَصِيبًا⁵³⁵

Göz, diğerinin hızına yetişemiyor, fakat kulağın hız konusunda nasibi vardır.

Bu beytin manasında göz hız konusunda yetersiz kalırken kulak hızı yakalayabilmektedir. Hillî gözün hız konusunda yetersiz kalması manasını almış, bu yetersizlik durumuna kulağı da ekleyerek beytini oluşturmuştur.

⁵³³ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 221; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 475.

⁵³⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 221.

⁵³⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 224.

3.1.102. İ'tilâfu'l-lafz me'a'l-lafz (اِتِّيلَافُ اللَّفْظِ مَعَ اللَّفْظِ)

Lafzın lafızla uyumu anlamına gelmektedir. Birden fazla manaya sahip bir sözün en doğru mana için lafızların birlikte bir uyum içinde kullanılmasıdır.⁵³⁶

96. خَاضُوا غُبَابَ الْوَعْيِ وَالْحَيْلُ سَاجِدَةٌ فِي بَحْرِ حَرْبٍ بِمَوْجِ الْمَوْتِ مُلْتَطِمٌ⁵³⁷

Atlar, ölüm dalgasıyla dalgalanan bir savaş denizinde yüzerken, onlar da savaş seline katıldılar.

Bu beyitte kullanılan; dalga (موج), dalgalanmak (ملتطم), yüzen (ساجدة), deniz (بحر) ve sel (غباب) kelimeleri birbirleriyle bir uyum ve ahenk içine getirilmiştir.

3.1.103. et-Tevhîm (التَّوْهِيمُ)

Mütakellimin sözünde i'raba veya manaya aykırı görünen ya da lafzında iştirâk (ortaklık) bulunan bir kelime getirerek bazı tashîf ve tahrîfler yaptığını zannettirmesine denilmektedir.⁵³⁸ Hillî'nin bu tanımı ufak kelime değişiklikleri yapmak suretiyle İbn Ebü'l-İsba'dan aldığı görülmektedir. Hillî bu tanımdan sonra i'rabda değişiklik, manada değişiklik ve manada ortaklık durumlarına ayetlerden ayrı ayrı örnekler getirmiştir.⁵³⁹

97. حَتَّى إِذَا صَدَرُوا وَالْحَيْلُ صَائِمَةٌ مِنْ بَعْدِ مَا صَلَّتِ الْأَسْيَافُ فِي الْقِيَمِ⁵⁴⁰

Kılıçların kellelerdeki sesinden sonra atlar henüz açken çıktıklarında...

Bu beyitte şair صائمة الحيل (oruçlu atlar) ifadesini kullandıktan sonra, صَلَّتِ الْأَسْيَافُ ifadesini zikrederek kılıçların namaz kılması anlamını kastettiğini vehmettirmiştir. Fakat burada صَلَّتْ kelimesi صَلِيل kökünden gelmekte ve kılıçların demirlerinden çıkan sesi anlatmaktadır.

⁵³⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 226.

⁵³⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 226.

⁵³⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 228; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 349.

⁵³⁹ Örnekler için bk. Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 230.

⁵⁴⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 227.

Hillî'ye göre et-tevhîm ile et-tevriye üç hususta birbirinden ayrılmaktadır. İlk olarak et-tevriye sadece ortak lafızlar ile yapılırken, et-tevhîm i'rabda değişiklik yapılması gibi vehme sebep olacak başka şekillerde de yapılabilmektedir. İkinci fark et-tevriyede uzak ve yakın olarak ihtimal dahilinde olan manaların ikisi de söze uygun düşmektedir. et-Tevhîmde ise iki anlamdan biri söze uygun, diğeri uygun değildir. Son farka gelince et-tevriyedeki vehim şair kaynaklı, et-tevriyedeki vehim ise okuyucu kaynaklıdır.⁵⁴¹

3.1.104. Teşbîhü Şey'eyn bi-Şey'eyn (تَشْبِيهُ شَيْئَيْنِ بِشَيْئَيْنِ)

İki şeyin iki şeye benzetilmesi anlamına gelmektedir. Teşbîhin çeşitlerindendir. Müşebbehin, müşebbeh bihin yerine geçtiği iki şeyin başka iki şeye benzetilmesiyle meydana gelmektedir.⁵⁴²

98. تَلَاعَبُوا تَحْتَ ظِلِّ السُّمْرِ مِنْ مَرَحٍ كَمَا تَلَاعَبَتِ الْأَشْبَالُ فِي الْأُجُمِ⁵⁴³

Okların gölgesinde, aslan yavrularının ağaçların gölgesinde oynaması gibi sevinçle oynadılar.

Beyitte kahraman sahâbe aslan yavrusuna, oklar ise ulu ağaçlara benzetilmektedir.

3.1.105. İ'tilâfü'l-lafz me'a'l-vezn (اِتِّلَافُ اللَّفْظِ مَعَ الْوِزْنِ)

Lafzın vezinle uyumu anlamına gelmektedir. Bu sanatın belirli bir örneği bulunmamaktadır. Lafzın vezinle uyumlu olması durumu; veznin, şairi lafzın güzelliği ortadan kaldıracak ve manayı bozacak bir te'hîr veya takîdme zorlamamasına denilmektedir.⁵⁴⁴ İbn ise Hillî'nin bu saydıklarınaek olarak veznin şairi ekleme veya eksiltme yapmaya zorlamamasını eklemiştir.⁵⁴⁵

Hillî'nin kasidesindeki örnek beyti aşağıdaki gibidir:

⁵⁴¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 230.

⁵⁴² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 231.

⁵⁴³ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 231.

⁵⁴⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 233.

⁵⁴⁵ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 221.

99. فِي ظِلِّ مَنْصُورِ الْيَوَاءِ لَهُ عَدْلٌ يُؤَلَّفُ بَيْنَ الذَّنْبِ وَالْعَنَمِ⁵⁴⁶

Zafer elde etmiş bir sancağın gölgesinde, kurt ile kuzuyu bir arada getiren bir adaleti vardır.

Bu beyitte lafzın vezinle uyumu konusu beytin herhangi bir bölümünde açıkça görünen bir etki yapmamıştır. Lafızların eksik veya fazla olmaması ve manayı bozacak takdîm veya te'hîr yapılmaması sebebiyle; veznin şairi dili fasid ettirecek herhangi bir duruma zorlamadığı, dolayısıyla lafzın vezinle uyumlu olduğu söylenebilir.

3.1.106. el-Bast (البَسْطُ)

Îcâzın tersidir. Mütakellimin, sözü daha az lafızla ifade edebilecekken, onu güzelleştirecek manalar getirmek suretiyle daha fazla lafız kullanmasına denilmektedir.⁵⁴⁷ Hillî, bu sanatı İbn Ebü'l-İsba'ın ortaya koyduğunu ifade etmiş, fakat onun tanımını birebir almamıştır.

100. سَهْلُ الْخَلَائِقِ سَمِعَ الْكَفَّ بِاسِطُهَا مُتَزَّةً لَفْظُهُ عَنِ لَا وَلَنْ وَمُ⁵⁴⁸

O güzel huylu ve eli açıktır. Onun lafızları 'لَا' ve 'لَنْ' den hâlîdir.

Şair bu beyitte ilk mısra ile mana tamamlandığı halde, Hz. Peygamber hakkındaki sözünü güzelleştirme maksadıyla ikinci mısrayı da zikretmiştir.

3.1.107. es-Selb ve'l-Îcâb (السَّلْبُ وَالْإِجَابُ)

Bir şeyin bir açıdan olumlanması, diğer açıdan ise olumsuzlanmasıdır.⁵⁴⁹ Hillî bu sanatın tanımını Ebû Hilâl el-Askerî'nin *Kitabu's-sinâateyn*'inden almıştır.

Hillî'nin örnek beyti şu şekildedir:

101. أَعْرِ لَا يَمْنَعُ الرَّاجِينَ مَا طَلَبُوا وَيَمْنَعُ الْجَارَ مِنْ ضَيْمٍ وَمِنْ حَرَمٍ⁵⁵⁰

⁵⁴⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 233.

⁵⁴⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 237; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 544.

⁵⁴⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 237.

⁵⁴⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 240; Askerî, *Kitâbu's-sinâateyn*, 405; Aydın, *Arap Dili Belâgatında Bedî' İlmi Sanatları*, 143.

Eli açık olup istekleri geri çevirmez. Haksızlık ve mahrumiyeti de kendinden yardım isteyenlerden defeder.

Şair bu beyitte hem *يَمْنَع* hem de *لَا يَمْنَع* ifadelerini kullanarak hem olumlu hem olumsuz iki lafız zikretmiştir.

3.1.108. Hasru'l-cüz'î ve ilhâkuhû bi'l-küllî (حَصْرُ الْجُزْئِي وَالْحَقُّهُ بِالْكُلِّيِّ)

Parçanın zikredilip bütünün kastedilmesi anlamına gelmektedir. Mütakellimin birtakım cins ve türleri hasrettikten sonra herhangi bir türü tazim getirerek cinse dönüştürmesidir.⁵⁵¹ Hillî, bu sanatı İbn Ebü'l-İsba'ın ortaya koyduğunu ifade etmiş ve onun tanımını alıntı olarak zikretmiştir.

Hillî'nin kendi kasidesinden getirdiği örnek ise aşağıdaki gibidir:

102. شَخْصٌ هُوَ الْعَالَمُ الْكُلِّيُّ فِي شَرَفٍ وَنَفْسُهُ الْجَوْهَرُ الْقَدْسِيُّ فِي عِظَمٍ⁵⁵²

O, şerefte tüm aleme (denktir), ruhu da yücelikte kutsal bir cevherdir.

Şair, bu beyitte şahıs kelimesini zikrettikten sonra yüceliğini ifade etmek için tüm kâinatı zikrederek cüz'ü küll'e ilhâk etmiştir.

3.1.109. el-Ferâid (الْفَرَائِدُ)

Bu sanat belâgate değil, fesâhate özel bir çeşittir. Çünkü mütakellimin, Arapların kelimadan fesahatinin güçlü oluşuna delalet edecek fasih lafız getirmesine denilmektedir. Bu lafız beyitte öyle bir yer teşkil etmektedir ki sözden hazfedilecek olsa yerini hiçbir kelime dolduramamaktadır.⁵⁵³ Hillî, bu sanatı İbn Ebü'l-İsba'ın ortaya koyduğunu ifade etmiş ve onun açıklamasını aynı şekliyle almıştır.

Hillî'nin kasidesindeki örneği aşağıdaki gibidir:

⁵⁵⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 240.

⁵⁵¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 243; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 600.

⁵⁵² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 243.

⁵⁵³ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 245; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 576.

103. وَمَنْ لَهُ حَاوَرَ الْجِدْعُ الْيَبِسُ وَمَنْ
بِكَفِّهِ أَوْرَقَتْ عَجْرَاءُ مِنْ سَلَمٍ⁵⁵⁴

Öyle bir kimse ki kuru bir ağacın gövdesi bile onunla sohbet etti. Öyle bir kimse ki, selem ağacının sopası onun eliyle çiçeklendi.

Beyitteki fesahat, عَجْرَاءُ kelimesinde bulunmaktadır. Zira bu kelimedden başka bir kelime Arapçada, asânın kuruluşunu ve sertliğini onun kadar güzel anlatamamaktadır. Dolayısıyla hazfedilmesi durumunda yerini hiçbir lafız dolduramamaktadır.

3.1.110. el-‘Unvân (العُنْوَانُ)

Mütekellimin övünmek, övmek veya yermek gibi bir maksatla söze başlayıp sonra da lafzı tamamlamak adına eskilere ait olarak anlatılanlara ve kıssalara numune olacak lafızlar getirmesidir.⁵⁵⁵ Hillî, bu tanımı İbn Ebü'l-İsba'dan almıştır.

Hillî'nin kasidesindeki örneği aşağıdaki gibidir:

104. وَالْعَاقِبُ الْحَبِيرُ فِي نَجْرَانَ لَاحَ لَهُ
يَوْمَ التَّبَاهُلِ عُثْبَى زَلَّةِ الْقَدَمِ⁵⁵⁶

Necran'da rahip Âkîb lanetleşme gününde yanlış yola sapması sonucunda ona göründü.

Şair burada Hz. Peygamber zamanında meydana gelen lanetleşme günüyle ilgili kısa bir haber zikretmiştir.

3.1.111. Hüsnü'n-Nesak (حُسْنُ النَّسَقِ)

et-Tensîk olarak da isimlendirilmektedir. Mütekellimin, şiir veya nesirden art arda kelimeler getirmesine denilmektedir. Bu kelimelerden biri beyitten çıkarılsa bile beyit o lafzın manasından bağımsız bir şekilde kendi manasını taşımaya devam etmektedir.⁵⁵⁷

Hillî bu açıklamasında büyük ölçüde İbn Ebü'l-İsba'dan faydalanmış, onun cümlelerini ufak değişiklikler yaparak eserinde kullanmıştır.

⁵⁵⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 245.

⁵⁵⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 247; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 553.

⁵⁵⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 247.

⁵⁵⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 249; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 425.

Hillî'nin bu konuyu içeren örnek beyti aşağıdaki gibidir:

105. وَالذُّبُّ سَلَّمَ وَالْجَبِّيُّ أَسْلَمَ وَالثُّعْبَانُ كَلَّمَ وَالْأَمْوَاتُ فِي الرَّحِمِ⁵⁵⁸

Kurt ona selam verdi, cin müslüman oldu, yılanlar ve mezardaki ölüler de onunla konuştu.

Burada vav atıf harfiyle dört ayrı cümle getirilmiştir. Bu cümlelerden herhangi biri çıkarılacak olursa beytin manası eksilmemektedir.

3.1.112. et-Ta'rîz (التَّعْرِيزُ)

Mütakellimin bir şey hakkında imalı bir ifade kullanmasına denilmektedir. Fakat kastettiği şeyi dinleyicinin tahmin etmesi için ne ima ettiğini açıklamamaktadır.⁵⁵⁹

106. وَمَنْ أَتَى سَاجِدًا لِلَّهِ سَاعَتَهُ وَغَيْرُهُ سَاجِدٌ فِي الْعُمْرِ لِلصَّنَمِ⁵⁶⁰

O, Allah'a secde ederek dünyaya gelendir ve ömründe bir kere bile putlara tapmış değildir.

Bu beyitte şair, سَاجِدًا لِلَّهِ ifadesiyle, asıl ibadetin Allah'a karşı yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunu söyleyerek sanki müşriklere, Allah'a ibadet etmeleri gerektiğini vurgulayıp putlara tapmalarının yanlış olduğunu ima etmektedir.

3.1.113. el-İttifâk (الِاتِّفَاقُ)

Şairin gördüğü veya duyduğu bir olayı ve bu olayla ilgili isimleri, ortak lafız kullanarak birebir aynı şekilde getirmesine denilmektedir.⁵⁶¹

107. وَمَنْ عَدَا إِسْمُ أُمِّهِ نَعْتًا لِأُمِّتِهِ فَتِلْكَ أَمِنَةٌ مِنْ سَائِرِ النَّفَمِ⁵⁶²

Onun annesinin adı, ümmetine sıfat oldu. Böylece ümmeti tüm felaketlerden emîn oldu.

⁵⁵⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 249.

⁵⁵⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 250.

⁵⁶⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 250.

⁵⁶¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 252; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 503.

⁵⁶² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 252.

Bu beyitte şair var olan ümmetin emîn olması durumunu, Hz. Peygamber'in annesinin ismiyle aynı olan bir lafız kullanarak ifade etmiştir.

3.1.114. İ'tilâfü'l-ma'nâ me'a'l-vezn () (اتِّلَافُ الْمَعْنَى مَعَ الْوُزْنِ)

Mananın vezinle uyumu anlamına gelmektedir. Takdîm, te'hîr, tahrîf, hazif veya kalbe ihtiyaç duymaksızın lafzın manaya uygun bir şekilde getirilmesidir.⁵⁶³

108. مَنْ مِثْلُهُ وَذِرَاعُ الشَّاقِ حَدَّثَهُ عَنْ سَمْعٍ بِلِسَانٍ صَادِقٍ الرَّمَّ⁵⁶⁴

Kim onun gibidir? Koyunun bacağı ona, mırıldanma şeklinde doğru bir ifadeyle zehirli olduğundan bahsetti.

Bu beyitte lafız ve vezin hatasız bir şekilde getirilmiş; lafızlar arasında vezni uydurma amacıyla takdîm, te'hîr veya hazif yapılmamıştır.

3.1.115. el-Maklûb ve'l-Müstevî (المَقْلُوبُ وَالْمُسْتَوِي)

Bir beytin veya ilk sırasının tersinin, düzü ile aynı olmasına denilmektedir.⁵⁶⁵

109. هَلْ مَنْ يُنْمُ بِحُبٍّ مَنْ يُنْمُ لَهُ بِمَا رَمَوْهُ كَمَنْ لَمْ يَدْرِ كَيْفَ رُمِيَ⁵⁶⁶

Ona sevgisini gösteren var mıdır? Ona sevgisini gösteren, (düşmanların) attıklarıyla vurulan ve nasıl vurulduğunu anlamayan kişi gibidir.

Bu beytin ilk mısrası tersten okunduğunda hem manen hem lafzen düz okunuşunun aynısıdır.

Kazvînî bu sanatı el-kalb olarak zikretmiştir.⁵⁶⁷

⁵⁶³ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 254; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 223.

⁵⁶⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 254.

⁵⁶⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 257.

⁵⁶⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 257.

⁵⁶⁷ Kazvînî, *Îzâh*, 299.

3.1.116. et-Tehzîb ve't-Te'dîb (التَّهْذِيبُ والتَّأْدِيبُ)

Bu sanata özel bir örnek bulunmamaktadır. Gözden geçirilip düzeltilmiş her sözü kapsayan bir sanattır. Sözün ve ifade ettiği fikrin tekrar tekrar düzeltilmesiyle yapılmaktadır. Bu titizlik sonucunda söz öyle söylenir ki, kelimeler ve bulundukları yer oldukça isabetlidir ve sözde herhangi bir değişiklik ihtiyacı bulunmamaktadır.⁵⁶⁸

110. هُوَ النَّبِيُّ الَّذِي آيَاتُهُ ظَهَرَتْ مِنْ قَبْلِ مَظْهَرِهِ لِلنَّاسِ فِي الْقَدَمِ⁵⁶⁹

O Peygamber ki, insanlar onu görmezden önce mucizelerini görmüştür.

Bu beyitte sözü geçen sanata dair herhangi bir somut delil bulunmamakla birlikte, söz güzel bir şekilde söylenmiştir.

3.1.117. et-Tevzî' (التَّوْزِيعُ)

Şair veya mütekellimin, zorlama ve yapmacık (tekellüf) olmaması şartıyla, sözündeki her lafza alfabenin bir harfini dağıtmasına denilmektedir. Hillî, bu türü kendisinin ortaya koyduğunu ifade etmektedir.⁵⁷⁰

111. مُحَمَّدٌ الْمُصْطَفَى الْمُخْتَارُ مَنْ خُتِمَتْ بِمُحَدِّهِ مُرْسَلُو الرَّحْمَنِ لِلْأُمَمِ⁵⁷¹

Seçilmiş olan Muhammed. Onun şânı ile Rahman'ın ümmetlere gönderdiği elçiler nihayete ermiştir.

Bu beyitte mîm harfi beyitteki tüm lafızlarda tekellüf olmadan kullanılmıştır.

3.1.118. el-İnsicâm (الْإِنْسِجَامُ)

Sözün gönüle işlemesi ve kişiyi etkilemesi için zarafeti, kolaylığı sebebiyle su gibi akıcı olmasına denilmektedir.⁵⁷²

⁵⁶⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 259; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 401.

⁵⁶⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 259.

⁵⁷⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 262-263.

⁵⁷¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 262.

⁵⁷² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 264; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 429.

112. فَذِكْرُهُ قَدْ أَتَى فِي "هَلْ أَتَى" وَ"سَبَا" وَفَضْلُهُ ظَاهِرٌ فِي "النُّونِ" وَ"الْقَلَمِ"⁵⁷³

Hel etâ (هل أتى) ifadesi Sebe Sûresi'nde geçmektedir. Fazileti de Nûn ve Kalem Sûrelerinde apaçıktır.

Bu beyit, lafzı kolay ve tekellüften uzak bir şekilde oluşturulmuştur.

Hillî bu tanımı İbn Ebü'l-İsba'dan almıştır.

3.1.119. el-İdâ' (الإيداع)

Şairin beytinin diğer bir kısmını başkasının beytinin başından veya sonrasından almasına denilmektedir.⁵⁷⁴

113. إِذَا رَأَى الْأَعَادِي قَالَ حَازِمُهُمْ حَتَّامٌ نَحْنُ نُسَارِي النَّجْمَ فِي الظُّلُمِ⁵⁷⁵

Düşmanları onu gördüğünde onların zeki olanları der ki: Nereye kadar karanlıkta yıldızla birlikte yürüyeceğiz?

Bu beyitte şair, ikinci mısrayı Abbâsî Dönemi şairlerinden Mütenebbî'nin aşağıdaki beytinden almıştır:

حَتَّامٌ نَحْنُ نُسَارِي النَّجْمَ فِي الظُّلُمِ وَمَا سُرَاهُ عَلَى خُفٍّ وَلَا قَدَمٍ⁵⁷⁶

Nereye kadar karanlıkta yıldızla birlikte yürüyeceğiz. Zira yıldızın yürüşü ne pabuçla ne de ayakladır.

İbn Ebü'l-İsba' bu konuyu el-ibdâ' (الإيداع) adıyla zikretmiştir.

⁵⁷³ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 264.

⁵⁷⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 266.

⁵⁷⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 266.

⁵⁷⁶ Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 495.

3.1.120. et-Temkîn (التَّمْكِينُ)

Kâfiyenin yerli yerinde olması, manayla alakası olmayan herhangi bir şeyi çağrıştırmamasına denilmektedir.⁵⁷⁷

114. بِهِ اسْتَغَاثَ خَلِيلُ اللَّهِ حِينَ دَعَا رَبَّ الْعِبَادِ فَنَالَ الْبَرَدَ فِي الضُّرِّمِ⁵⁷⁸

Halîlullah (Hz. İbrahim), kulların Rabb'ine dua ettiği vakit ondan yardım istedi. Böylece ateşe atıldığında serinlik hissetti.

Beytin kafiyesi uyumlu bir şekilde getirilmiştir.

İbn Ebü'l-İsba' bu konuyu i'tilâfu'l-kâfiye adıyla zikretmiştir.⁵⁷⁹ Hillî'nin et-temkîn konusundaki açıklamasını İbn Ebü'l-İsba'ın açıklamasından kısaltma yaparak aldığı görülmektedir.

3.1.121. et-Teshîm (التَّسْهِيمُ)

Sözün başında, sonrasına delalet eden lafızlar bulunmasına denilmektedir. Geçişli renklere sahip elbiseye (الثَّوْبُ الْمُسَهَّمُ) benzetilerek et-teshîm şeklinde isimlendirilmiştir.

Buradaki benzetme renkler arasındaki geçişin manadaki geçişe benzetilmesindedir. et-Teshîmsanatında lafzın başından hareketle sonu tahmin edilmektedir.⁵⁸⁰

115. كَذَلِكَ يُونُسُ نَاجِيَ رَبَّهُ فَنَجَا مِنْ بَطْنِ نُونٍ لَهُ فِي الْيَمِّ مُلْتَقِمٌ⁵⁸¹

Yûnus da Rabb'ine işte böyle yalvardı. Böylece denizde onu yutan balığın karnından kurtuldu.

Beytin başında Hz. Yunus'tan bahsetmesinden hareketle devamına balığın karnından kurtuluşunun geleceği tahmin edilebilmektedir.

⁵⁷⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 267.

⁵⁷⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 267.

⁵⁷⁹ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 224.

⁵⁸⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 268; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 263.

⁵⁸¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 268.

Bu sanatın farklı isimlendirmeleri olmakla birlikte Hillî'nin isimlendirmede İbn Ebü'l-İsba'a uyduğu ve onun açıklamasını alıntıladığı görülmektedir. Kudâme b. Ca'fer, bu konuyu et-tevşîh adıyla zikretmiştir.⁵⁸² Fakat Hillî et-tevşîhi kasidesinin onuncu beytinde ayrı bir sanat olarak işlemiş ve et-teshîmin ondan farklı olduğunu belirtmiştir.⁵⁸³ İbn Reşîk ise bu sanatı et-teshîm olarak eserinde işlemiştir.⁵⁸⁴ Kazvînî ise iki ismin de kullanıldığını ifade etmiştir.⁵⁸⁵

3.1.122. el-İsti'âne (الِإِسْتِعَانَةُ)

Şairin, bir başkasının şiirinden onun nazmettiği beytin tamamını aynı şekliyle almasına denilmektedir.⁵⁸⁶ Hillî bu tanımında büyük ölçüde İbn Ebü'l-İsba'dan faydalanmış, onun cümlelerini ufak değişiklikler yaparak özet bir şekilde kullanmıştır.

Hillî'nin alıntı yaptığı beyit aşağıdaki gibidir:

116. دَغْ مَا تَقُولُ النَّصَارَى فِي نَبِيِّهِمْ مِّنَ التَّغَالِي وَقُلْ مَا شِئْتَ وَاحْتَكِمِ⁵⁸⁷

Bırak Hristiyanların peygamberleri hakkında söyledikleri abartılı sözlerini. Dilediğini söyle ve hüküm ver.

Hillî bu beyti Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'sinden alarak kendi kasidesine eklemiştir.

3.1.123. et-Tafsîl (التَّفْصِيلُ)

Şairin önceden nazmettiği beyitlerinden birine ait tek mısrayı tekrar kullanmasına denilmektedir.⁵⁸⁸

117. صَلَّى عَلَيْهِ إِلَهُ الْعَرْشِ مَا طَلَعَتْ شَمْسٌ وَمَا لَاحَ بَحْمٌ فِي دُجَى الظُّلَمِ⁵⁸⁹

⁵⁸² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdü's-Şi'r*, 167.

⁵⁸³ Hillî'nin zikrettiği et-tetmîm ve et-tevşîh arasındaki farklar için bk. Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 269-270.

⁵⁸⁴ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 614.

⁵⁸⁵ Kazvînî, *Îzâh*, 263.

⁵⁸⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 271; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 383.

⁵⁸⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 271; Bûsîrî, *Divânu'l-Bûsîrî*, 193.

⁵⁸⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 273.

⁵⁸⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 273.

Arşın İlah'ı, her güneş doğduğunda ve zifiri karanlıkta bir yıldız parladığında ona salât etsin.

Beytin ilk mısrası Hillî'nin daha önce Hz. Peygamber'i methetmek için nazmettiği başka bir kasideden alıntıdır. Bahsi geçen beyit Dîvân'ında şu şekilde geçmektedir:

صَلَّى عَلَيْكَ إِلَهَ الْعَرْشِ مَا طَلَعَتْ شَمْسُ النَّهَارِ وَلَا حَتَّ أَجْنُمُ الْعَسَقِ⁵⁹⁰

Arşın İlah'ı, gündüzün güneşi doğduğunda ve alaca karanlıkta yıldızlar parladığında ona salât etsin.

3.1.124. et-Tenkîṭ (التَّنْكِيتُ)

Mütekellimin bir şeyin tamamını zikretmek yerine onun yerini tutan numune olacak bir söze yer vermesine denilmektedir.⁵⁹¹

118. وَالْأَمْنَاءُ لِلَّهِ مَنْ شَهِدَتْ لِقُدْرِهِمْ سُورَةُ "الْأَحْزَابِ" بِالْعِظَمِ⁵⁹²

Allah'ın güvenilir (kulları olan) soyuna da salât etsin. Onlar, azametlerine Ahzâb Suresi'nin şahit olduğu kimselerdir.

Şair bu beyitte Ahzâb Sûresi otuz üçüncü ayete atıfta bulunmuştur. Ayetin tamamını zikretmek yerine, sadece sûrenin adını zikrederek et-tenkîṭ sanatını kullanmıştır.

Hillî'nin, bu sanatın açıklamasını İbn Ebü'l-İsba'dan aldığı görülmektedir. Eserinde kullandığı cümleler ve örnekler İbn Ebü'l-İsba'ınkilerle aynıdır.

3.1.125. el-Hazf (الْحَذْفُ)

Mütekellimin zorlama ve yapmacıklık olmaması şartıyla, sözünün tamamında alfabenin noktasız harflerini kullanmasına denilmektedir.⁵⁹³

119. أَلِ الرِّسُولِ مَحَلُّ الْعِلْمِ مَا حَكَمُوا لِلَّهِ إِلَّا وَعُدُّوا سَادَّةَ الْأُمَمِ⁵⁹⁴

⁵⁹⁰ Hillî, *Dîvânü Safiyyüddîn el-Hillî*, 85.

⁵⁹¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 274; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 499.

⁵⁹² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 274.

⁵⁹³ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 276.

Resulullah'ın âli(ailesi) ilmin mahallidir. Allah için hüküm verdikçe ümmetlerin efendisi sayılacaklardır.

Bu beyitte şair bütün kelimeleri noktasız harflerden oluşacak şekilde seçmiştir.

3.1.126. el-İttisâ' (الإتِّسَاعُ)

Şairin geniş bir izahta bulunduğu bir beyit getirmesine denilmektedir.⁵⁹⁵

120. بِيضُ الْمَفَارِقِ لَا عَابٌ يُدَنِّسُهُمْ شُمُّ الْأَنْوْفِ طَوَالُ الْبَاعِ وَالْأَمَمِ⁵⁹⁶

Saç ayrımları beyazdır. Onları lekeleyecek herhangi bir kusur yoktur. Soylu kimselerdir. Toplum içinde nüfuzlu kimselerdir.

Şair bu beyitte sahâbe ile ilgili; saç ayrımlarının beyaz olması, kusursuz, soylu ve nüfuzlu kimseler olmaları gibi açıklamalar getirmiştir.

3.1.127. et-Tefsîr (التَّفْسِيرُ)

Sözün başında sadece manasını bilmenin beyti anlamaya yetmeyeceği bir kelime getirmeye denilmektedir. Zikredilen kelime, beytin devamında veya başka bir beyitte açıklanmaya ihtiyaç duymaktadır.⁵⁹⁷ Hillî bu tanımı İbn Ebü'l-İsba'dan almıştır.

Hillî'nin et-tefsîr sanatına örneği aşağıdaki gibidir:

121. هُمْ النُّجُومُ بِهَمِّ يُهْدَى الْأَنَامُ وَيَنْ جَابُ الظَّلَامِ وَيَهْمِي صَيِّبُ الدَّمِّ⁵⁹⁸

Onlar yıldızlar gibidir. Mahlûkât onların (rehberliğiyle) doğru yolu bulur, karanlıklar dağılır ve yağmur buluttan sakince yağar.

Beyitte ashâbın yıldızlar gibi olduğuna işaret bulunmaktadır. Fakat yıldız kelimesinin anlamı bilinse de neden yıldız olarak nitelendiğinin anlaşılması için bir açıklamaya

⁵⁹⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 276.

⁵⁹⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 278.

⁵⁹⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 278.

⁵⁹⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 281; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 185.

⁵⁹⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 281.

ihtiyaç bulunmaktadır. Beytin devamında ashâbın bir yıldız gibi rehberlik etmeleri ve karanlıkları dağıtmalarının zikredilmesiyle yıldız kelimesi tefsir edilmiştir.

Hillî'ye göre et-tefsîr ile el-îzâh arasındaki fark şudur: et-Tefsîr genel olarak teferruat vermek iken, el-îzâh beyitteki şüpheyi ortadan kaldırmak için bir açıklama getirmeye denilmektedir.⁵⁹⁹

3.1.128. et-Ta'îl (التَّعْلِيلُ)

Mütekellimin ortada olan bir durumun önce sebebini zikredip ondan sonra da durumun kendisini zikretmesine denilmektedir.⁶⁰⁰ Hillî'nin zikrettiği bu tanım, İbn Ebü'l-İsba'ın tanımının aynısıdır.

Hillî'nin kasidesinden getirdiği örnek beyit aşağıdaki gibidir:

122. هُمْ أَصَامٌ سَوَامٌ غَيْرُ خَافِيَةٍ مِنْ أَجْلِهَا صَارَ يُدْعَى الْإِسْمُ بِالْعَلَمِ⁶⁰¹

Onların gizli olmayan yüce isimleri vardır. Bu yüzden özel isimler bayrak anlamına gelen علم kelimesiyle isimlendirilmiştir.

Şair, beyitte sahâbenin isimlerinin gizli olmaması ve yüce olması durumu ile bayrak anlamına da gelen alem (العَلَم) kelimesinin Arapçada özel isim için kullanılması arasında sebep sonuç ilişkisi kurmuştur. Şairin burada kurmuş olduğu sebep sonuç ilişkisi, gerçek bir sebep sonuç ilişkisi olmayıp, hayalî bir ilişkidir. Fakat Hillî tanımında, kurulan sebep sonuç ilişkisinin gerçek mi hayalî mi olduğu ile ilgili bir açıklamada bulunmamıştır. Bununla birlikte konuya verdiği bir diğer örnek de Ahzâb Sûresi altmış sekizinci ayettir.

لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

Allah'ın daha önceden yazılmış bir hükmü bulunmasaydı, size büyük bir azap dokunurdu.

⁵⁹⁹ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 282.

⁶⁰⁰ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 283; İbn Ebü'l-İsba', Tahrîru't-Tahbîr, 309.

⁶⁰¹ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 283.

Bu ayette Allah'ın yazılmış hükmü ile azap arasında sebep sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Buradaki ilişki hayalî olmayıp gerçek bir sebep sonuç ilişkisidir. Zira azabın dokunmamasının gerçek sebep Allah'ın daha önceden yazılmış hükmünün bulunmasıdır.

Hillî'nin verdiği bu iki örnekten ilkinde hayâlî bir sebep sonuç ilişkisi varken, ikinci örnekte gerçek bir sebep sonuç ilişkisi olduğu görülmektedir. İki örnekte ortak olan taraf ise önce sebebin, ardından sonucun zikredilmiş olmasıdır.

3.1.129. et-Te'attuf (التَّعَطُّفُ)

Beyitte geçen bir kelimeyi aynı lafız ve mana ile tekrar etmeye denilmektedir. et-Te'attuf lafzın tekrar edilmesi açısından et-terdîd benzemektedir. Fakat et-terdîd sanatında tekrar edilen lafız farklı mana ile kullanılmaktadır. Bu noktada iki sanat birbirinden ayrılmaktadır. Bir diğer fark da et-te'attuf sanatında tekrar edilen kelimelerden birinin beytin ilk sırasında, diğerinin ise beytin ikinci sırasında olması şart koşulmaktadır. et-Te'attufun farklı olduğu son husus ise tekrar edilen lafzın farklı şiğalarda gelmesinin mümkün olmasıdır.⁶⁰² Hillî'nin bu açıklamaları İbn Ebü'l-İsba'dan aldığı görülmektedir.

Hillî'nin bu konuya verdiği örnek beyti aşağıdaki gibidir:

123. وَصَحْبُهُ مَنْ هُمْ فَضْلٌ إِذَا افْتَخَرُوا مَا إِنْ يُقَصِّرُ عَنْ غَايَاتِ فَضْلِهِمْ⁶⁰³

Onun ashabı fazilet sahibi kimselerdir. Övündükleri zaman faziletlerinin son noktasından ödün vermezler.

Bu beyitte فَضْلٌ (üstünlük) kelimesi hem birinci mısradaki hem de ikinci mısradaki aynı anlamda kullanılmıştır.

⁶⁰² Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 285.

⁶⁰³ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 285.

3.1.130. el-Cem‘u’l-mu’telif ve’l-muhtelif (الجمعُ المُتَلَفِ والمُخْتَلِفِ)

Şairin, iki şeyi överken birbirine uyumlu manalar getirmek suretiyle onların eşit olduğunu ifade etmesi ve ardından bir tarafın övügüsünü artırmasına denilmektedir. Şairin sonradan bir tarafı daha fazla övmesi sebebiyle, sözün başında ifade ettiği iki şey arasındaki eşitlik anlamı bozulmuş olur.⁶⁰⁴

124. هُمْ هُمْ فِي جَمِيعِ الْفَضْلِ مَا عَدِمُوا سَوَى الْإِحَاءِ وَنَصِّ الذِّكْرِ وَالرَّحِمِ⁶⁰⁵

Onlar bütün faziletlerde birbirine eşittirler; kardeşlik, ayyete kendisinden bahsedilme ve akraba olma dışında.

Beyitte önce sahâbenin her üstünlükte eşit olduğu ifade edilmiş, ardından bazı sahâbîlerin üstünlüklerinin daha fazla olduğuna işaret edilmiştir. Bu durum diğer tarafın üstünlüklerinden bir şey eksiltmemiştir.

Hillî'nin bu sanatın açıklamasını İbn Ebü'l-İsba' dan aldığı görülmektedir.

3.1.131. el-İstibâ‘ (الِإِسْتِبَاءُ)

Mütekellimin medih, fahr, hiciv gibi şiir konularından birine yer verdikten sonra başka konuya ait bir mana getirmesine denilmektedir.⁶⁰⁶

125. الْبَاذِلُو النَّفْسِ بَدَلِ الزَّادِ يَوْمَ قَرِئَ وَالصَّائِنُو الْعُرْضِ صَوْنِ الْجَارِ وَالْحَرَمِ⁶⁰⁷

(Onlar) misafir ağırlarken bol bol ikramda bulunuyorcasına canlarını karşılıksız verenlerdir. Şereflerini eş ve dostlarının namusunu koruyorcasına koruyanlardır.

Beyitte önce sahâbenin misafir ağırlarken cömert davranmaları övülerek medih içeren bir söz, ardından şereflerini korumalarından bahsedilerek hamaset içerikli bir söz getirilmiştir.

⁶⁰⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 286; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 344.

⁶⁰⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 286.

⁶⁰⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 288; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 443.

⁶⁰⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 288.

Hillî bu sanatın açıklamasını İbn Ebü'l-İsba'dan almıştır. Fakat İbn Ebü'l-İsba' bu konuyu et-ta'lik adıyla zikretmiştir. Hillî'nin bu sanatı açıklarken tanım konusunda İbn Ebü'l-İsba'a uysa da isimlendirme konusunda onunla ihtilâf ettiği anlaşılmaktadır. Askerî ise bu konuyu el-muzâaf olarak zikretmiştir.⁶⁰⁸

3.1.132. et-Tedbîc (التدبيج)

Şairin medih, vasf gibi temalara ait farklı nitelikleri kinâye ve tevriye yoluyla zikretmesine denir.⁶⁰⁹

126. خَضِرُ الْمَرَابِيعِ حَمْرُ السُّمْرِ يَوْمَ وَغَى سُوْدُ الْوَقَائِعِ بِيضُ الْفِعْلِ وَالشَّيْمِ⁶¹⁰

Onların çayırları yeşildir, savaş günü okları kırmızıdır. Savaşları kara, mizaçları beyazdır.

Beyitte çayırların yeşilliği nesib, okların kırmızılığı ve savaşların kara oluşu hamaset, mizaçların beyaz oluşu ise medih temalarında değerlendirilebilir. Ayrıca çayırlarının yeşil olması bolluk ve bereketten kinâye, oklarının kırmızı olması da yiğitlikten kinayedir. Savaşların kara oluşu ile mizaçların beyaz oluşunda ise tevriye sanatı bulunmaktadır. Çünkü kara ve ak kelimeleriyle yakın anlam olan renk değil, uzak anlam olan çetinlik ve temizlik manaları kastedilmektedir.

Hillî bu konudaki tanımını İbn Ebü'l-İsba'dan almıştır.

3.1.133. el-İbdâ' (الإبداع)

Bir beyitte bulunan kelimelerin her birinin ayrı ayrı, bir veya daha fazla bedî sanat içermesine denilmektedir.⁶¹¹ Hillî'nin zikrettiği bu tanım İbn Ebü'l-İsba'a aittir.

Hillî'nin kasidesindeki örnek beyti aşağıdaki gibidir:

127. ذَلَّ النَّصَارُ كَمَا عَزَّ النَّظِيرُ هُم بِالْبَدَلِ وَالْفَضْلِ فِي عِلْمٍ وَفِي كَرَمِ⁶¹²

⁶⁰⁸ Askerî, *Kitâbu's-sinâateyn*, 423.

⁶⁰⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîyye*, 290; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 532.

⁶¹⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîyye*, 290.

⁶¹¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîyye*, 292; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 611.

İlimde üstünlükte ve cömertlikte çaba konusunda onlara benzeyen kıymetli olduğu gibi altın da kıymetsiz oldu.

Beyitte geçen ذَلَّ (değersiz oldu) kelimesiyle عَزَّ (değerli oldu) kelimesi arasında el-mutâbaka sanatı, النَّضَارُ (altın) ve النَّظِيرُ (benzer) arasında cinas, değersiz durumda olan bir şeyin değerli durumda olan bir şeye benzetilmesinde et-temsîl, فَضْل (üstünlük) ve بَذْل (cömertlik) kelimeleri arasında et-tescî' bulunmaktadır. ذَلَّ النَّضَارُ (altın değersiz oldu) ve عَزَّ النَّظِيرُ (benzer olan değerli oldu) ifadeleri hangi açıdan oldukları anlaşılmadığı için el-leff, فِي عِلْمٍ وَفِي كَرَمٍ (ilim ve cömertlik konusunda) ifadesi bir önceki kapalılığı giderdiği için en-neşr sanatını içermektedir. Ayrıca altının değersiz olması ve sahâbeye benzeyen kişinin değerli olması ifadelerinde mübâlağa yapılmıştır. Bunların yanı sıra ذَلَّ النَّضَارُ ifadesinde istiâre, altının cömertlikte değersiz olması ifadesinde el-ihtrâs, sahâbenin cömertliği övülürken iki ayrı vasıf getirilmesinde el-istitbâ', altının değersiz olması ve sahâbeye benzeyen kişinin değerli olması durumlarının ilim ve cömertlik konularına delalet etmesinde et-teshîm, beytin kafiyesinin yerli yerinde oluşunda et-temkîn, altının değersiz oluşu ifadesinin cömertliği kastediyor olmasında kinâye bulunmaktadır. Son olarak beytin lafzının manayla ve vezinle uyumu bulunmaktadır. Böylece beytin içerdiği on dört kelime, on dört sanata işaret etmiş olmaktadır.⁶¹³

Hillî, bu saydığı sanatlar yeterince fazla olduğu halde, bunlara tevîl yapılarak başka sanatları eklemenin de mümkün olacağını dile getirmektedir.

3.1.134. el-İstihdâm (الِإِسْتِخْدَامُ)

Mütekellimin, ayrı karinelere sahip iki farklı manayı taşıma ihtimali olan bir lafız kullanmasına denir. Zikredilen lafız iki karine ile iki ayrı anlama da uygun düşmektedir. Bu manalardan asıl olarak hangisinin kastedildiği ise ikinci karine ve onunla birlikte

⁶¹² Hillî, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedî' iyye*, 292.

⁶¹³ Hillî, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-bedî' iyye*, 292-295.

zikredilen zamirden anlaşılmaktadır. İstihdâm sanatı tevriye ile çokça karıştırılmaktadır. Uygulaması zor olduğu için nadir görülen bir sanattır.⁶¹⁴

128. مِنْ كُلِّ أَلَجٍ وَارِي الزَّيْدِ يَوْمَ نَدَى مُشَمَّرٍ عَنْهُ يَوْمَ الْحَرْبِ مُصْطَلِمٍ⁶¹⁵

Onların cömertlik gününde çıraları tutuşmuştur (onlar büsbütün cömerttir). Savaş gününde ise kollarını sıvamış düşmanın kökünü kazır haldedirler.

Bu beyitte الزَّيْدِ kelimesinde istihdâm sanatı bulunmaktadır. Hem dirsek hem de çıra anlamlarına gelen kelime ilk mısradadır وار (yanan, kıvılcım çıkaran) kelimesiyle kullanıldığı için çıra anlamının kastedildiği anlaşılmaktadır. İkinci mısradadır ise مُشَمَّرٍ عَنْهُ lafzındaki zamir الزَّيْدِ kelimesine dönmektedir. İkinci karine bu ifadedeki مُشَمَّر (kolunu sıvayan, bir işle canla başla uğraşan) kelimesidir. Kolunu sıvama anlamından hareketle الزَّيْدِ kelimesiyle dirsek manasının kastedildiği anlaşılmaktadır.

3.1.135. et-Tâ‘a ve’l-‘isyân (الطَّاعَةُ وَالْعِصْيَانُ)

Lafzın manaya uyarak ona eşit olmasına tâ‘at denir. Fakat bazı durumlarda bu eşitlik sağlanamaz. Buna da isyân denir. Lafzın manaya eşitliğini sağlamak amacıyla başka bir sanata başvurularak beyite bir kelime daha eklenir ve eşitlik sağlanır. İbn Ebü’l-İsba‘ ve Hillî, bu sanatı Ebü’l-Alâ‘ el-Maarrî’nin (449/1057) ortaya koyduğunu ifade etmektedir.⁶¹⁶ Hillî bu sanatın açıklamasını birebir İbn Ebü’l-İsba‘dan almış olmasa da açıklamalar arasında dikkat çeken bir benzerlik bulunmaktadır.

Kasidedeki et-tâ‘a ve’l-‘isyân sanatının örneği aşağıdaki gibidir:

129. هُمْ تَهْلُلُ وَجْهَ بِالْحَيَاءِ كَمَا مَقْصُورُهُ مُسْتَهْلٌ مِنْ أَكْفِهِمْ⁶¹⁷

Onların yüzleri hayâ ile parlamaktadır. Ayrıca avuçları da bereket ile parlamaktadır.

⁶¹⁴ Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-bedî‘iyye*, 296; İbn Ebü’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Tahbîr*, 275.

⁶¹⁵ Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-bedî‘iyye*, 296.

⁶¹⁶ Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-bedî‘iyye*, 301-302; İbn Ebü’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Tahbîr*, 290.

⁶¹⁷ Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-bedî‘iyye*, 301.

Beyitte الحياء (edep) kelimesi ve الحيا (bereket) kelimesi arasında cinas yapılmak istenmiştir. Fakat vezin uyumsuz olduğu için الحيا kelimesi kullanılmamış. İrdâf sanatı kullanılarak, الحيا yerine الحياء'nın ism-i maksûru denmiştir. Böylece aynı mana verilmiş fakat farklı lafız ile anlatılmıştır.

3.1.136. et-Tefrî' (التَفْرِيعُ)

Mütekellimin ما olumsuzluk edatıyla bir ismi olumsuz yaptıktan sonra, olumsuzladığı ismi ona uygun olan güzel veya çirkin vasıflarla anlatmasıdır.⁶¹⁸

130. ما رَوْضَةٌ وَشَعَّ الوَسْمِيُّ بُرْدَهَا يَوْمًا بِأَحْسَنَ مِنْ آثَارِ سَعِيهِمْ⁶¹⁹

Bir gün ilkbahar yağmurunun suya doyurarak güzelleştirdiği bir bahçe, (sahâbenin) yürüyüşünden kalan izlerden daha güzel değildir.

Şair beyitte رَوْضَةٌ (bahçe) isminin başına olumsuzluk edatı getirdikten sonra o bahçeyi güzel vasıflarla anlatarak et-tefrî' yapmıştır.

İbn Ebü'l-İsba' et-tefrî'i; şairin söze isim ya da sıfatla başlayıp sonra onu, beytin manasını ayrıntılandıran cümlelere muzaf olarak tekrar etmesi, şeklinde tanımlamıştır.⁶²⁰ Hillî'nin bahsettiği olumsuzluk edatı kullanılan durumu et-tefrî'in bir çeşidi olarak zikretmiştir.⁶²¹ Hillî de onun bu bölümdeki tanımını eserine almıştır.

3.1.137. el-Medh fî ma' razi'z-zem (الْمَدْحُ فِي مَعْرِضِ الذَّمِّ)

Yergi görünümlü övgü anlamına gelmektedir. Mütekellim, bu sanatı kullanırken övdüğü kişi hakkındaki bir kusuru olumsuzlayarak söze başlamaktadır. O sözü tamamlamadan bir istisna harfi getirerek okuyucunun nefyettiği kusur içerisinden bir şeyi istisna edeceğini zannetmesine sebep olmaktadır. Fakat mütekellimin getirdiği istisna

⁶¹⁸ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 303.

⁶¹⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 303.

⁶²⁰ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 372.

⁶²¹ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 373.

edatından sonra zikrettiği müstesna bir kusur değil, aksine övdüğü kişiye ait en güzel özelliklerden biridir.⁶²²

131. لَا عَيْبَ فِيهِمْ سِوَى أَنَّ التَّزِيلَ بِهِمْ يَسْلُو عَنِ الْأَهْلِ وَالْأَوْطَانِ وَالْحَشَمِ⁶²³

Onların hiçbir kusuru yoktur, misafirleri geldiğinde ailelerini, memleketlerini ve arkadaşlarını unutmaları dışında...

Beyitte, sahâbede kusur olmadığı belirtildikten sonra, سِوَى istisna edatıyla misafir ağırlarken kendilerini kaybedecek kadar cömert oldukları vurgulanmıştır.

Bu sanat İbnü'l-Mu'tez'in ortaya koyduğu sanatlardandır. Te'kîdû'l-medh bimâ yüşbihü'z-zem adıyla zikretmiştir.⁶²⁴ İbn Ebü'l-İsba' da isimlendirme konusunda İbnü'l-Mu'tez'e tâbi olmuştur.⁶²⁵ Askerî ise bu konuyu el-istisnâ başlığında işlemiştir.⁶²⁶

3.1.138. et-Ta'dîd (التَّعْدِيدُ)

Bir bağlam içerisinde müfred isimler sıralamaya denilmektedir. Bu isimler arasında tîbâk veya cinas gibi sanatların bulunması lafzı güzelleştirmektedir.⁶²⁷

132. يَا خَاتَمَ الرُّسُلِ يَا مَنْ عِلْمُهُ عَلَّمَ وَالْعَدْلُ وَالْفَضْلُ وَالْإِيْفَاءُ لِلدَّمِّ⁶²⁸

Ey peygamberlerin sonuncusu, ey ilmi, adaleti, fazileti ve sorumlulukları yerine getirmesi rehber olan...

Şair, beytin ikinci mısrasında الْعَدْلُ, الْفَضْلُ ve الْإِيْفَاءُ kelimelerini sıralayarak et-ta'dîd sanatını kullanmıştır.

⁶²² Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 305.

⁶²³ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 305.

⁶²⁴ İbnü'l-Mu'tez, Kitâbu'l-bedî', 77.

⁶²⁵ İbn Ebü'l-İsba', Tahrîru't-Tahbîr, 133.

⁶²⁶ Askerî, Kitâbu's-sinâateyn, 408.

⁶²⁷ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 306.

⁶²⁸ Hillî, Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, 306.

3.1.139. el-Müzâvece (المُزَاوَجَةُ)

İki manayı şart ve ceza içerisinde birleştirmeye denilmektedir.⁶²⁹ Hillî bu tanımı Sekkâkî'den almıştır.

Hillî'nin kasidesindeki el-müzâvece örneği aşağıdaki gibidir:

133. وَمَنْ إِذَا خِفْتُ مِنْ حَشْرِي فَكَانَ لَهُ مَدْحِي بَحْوثُ فَكَانَ الْمَدْحُ مُعْتَصِمِي⁶³⁰

Ey o kişi ki, haşrolunmaktan korktuğum zaman, kendisine medhim olduğunda o medih bana sığınak olur.

Yukarıdaki beyitte haşrolunmaktan korkma manası şart cümlesinde, methiyesinin bulunmasının şaire sığınak olması manası da cevap cümlesinde getirilmiştir. Böylece iki ayrı mana şar ve cevap cümlesi olarak bir arada kullanılmıştır.

3.1.140. Hüsnü'l-beyân (حُسْنُ الْبَيَانِ)

Şairin içinden geçirdiği şeyi kolay, etkili ve karmaşıklığa sebep olmayan lafızlarla açıklamasına denilmektedir.⁶³¹ Bu tanım İbn Ebü'l-İsba'a aittir.

Hillî'nin hüsnü'l-beyân sanatını kullandığı beyit şu şekildedir:

134. وَعَدَّتْنِي فِي مَنَامِي مَا وَثَّقْتُ بِهِ مَعَ التَّقَاضِي بِمَدْحٍ فِيكَ مُنْتَظِمٍ⁶³²

Seni metheden bir şiir yazmamı isteyerek, bana uykumda itimat ettiğim bir söz verdin.

Şair bu beyitte, içinden Hz. Peygamber'in kendisine verdiği sözü yerine getireceğini geçirmektedir. Bunu ifade ederken açık ve anlaşılır lafızlar kullanmıştır.

3.1.141. es-Suhûle (السُّهُولَةُ)

Lafızda yapmacıklık, karmaşıklık ve zorlama bulunmamasına denilmektedir.⁶³³

⁶²⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 307; Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 534.

⁶³⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 307.

⁶³¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 309; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 489.

⁶³² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 309.

135. فَقُلْتُ: هَذَا قُبُولٌ جَاءَنِي سَلَفًا مَا نَالَهُ أَحَدٌ قَبْلِي مِنَ الْأَمَمِ⁶³⁴

Bu benden önce kimseye elde edemediği, bana peşinen gelmiş olan bir tasdiktir, dedim.

Beytin lafzında zorlama ve karışıklığa mahal verecek bir durum bulunmamaktadır.

3.1.142. el-İdmâc (الإدماج)

Şairin sözündeki maksadı, başka bir anlama gelen cümlelerin içerisine katmasıdır. Şair, dinleyiciye o cümleyi kastetmediğini düşündürmek için, sözün başında onun manasından uzaklaşmaktadır. Sonra kastettiği manayı tamamlamak amacıyla sözü açıklamaktadır.⁶³⁵

136. لَصِدْقٍ قَوْلِكَ لَوْ حَبَّ إِمْرُؤُ حَجْرًا لَكَانَ فِي الْحَشْرِ عَنْ مَثْوَاهُ لَمْ يَزِمِ⁶³⁶

Sözünün doğruluğu gereği bir kişi taşı dahi sevse, haşredilirken onunla birlikte olur, ondan uzaklaşmaz.

Şair bu beyitte Hz. Peygamber'in kişinin sevdiği ile beraber olacağını ifade ettiği meşhur hadisin manasını almış ve o manaya onunla birlikte haşrolma isteğini katmıştır.

Hillî bu sanatın açıklamasını İbn Ebü'l-İsba'dan almıştır.

3.1.143. el-İhtirâs (الإختصار)

Mütekellimin, içinde bir kusur olduğuna şüphe ettirecek bir mana getirdikten hemen sonra bunu fark edip sözü kusur ihtimalinden kurtarmasına denilmektedir.⁶³⁷ Hillî bu tanımı İbn Ebü'l-İsba'dan almıştır. Hillî bu konuya Tarafe'ye ait bir beyti örnek getirmiştir. Bu beyti Kudâme b. Ca'fer et-tetmîm konusunda kullanmıştır.⁶³⁸ Buradan hareketle Kudâme b. Ca'fer'in bu konuyu, et-tetmim konusu içinde değerlendirdiği

⁶³³ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 311.

⁶³⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 311.

⁶³⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 314; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 449.

⁶³⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 314.

⁶³⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 316; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 245.

⁶³⁸ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdü's-Şi'r*, 144.

söylenabilir. Zira ayrıca el-ihtirâs adında bir konu işlememiştir. İbn Reşîk ise el-ihtirâsın, et-tetmîmin bir türü olduğunu ifade etmiştir.⁶³⁹

Hillî'nin kasidesindeki el-ihtirâs örneği şu şekildedir:

137. فَوَفِّي -عَيْرَ مَأْمُورٍ- وَوَعْدَكَ لِي فَلَيْسَ رُؤْيَاكَ أَضْعَافًا مِّنَ الْحُلُمِ⁶⁴⁰

O halde sözünü tut, bunu yapmaya mecbur olmasan da, çünkü seni rüyada görmek karışık rüyalardan değildir.

Şair bu beytin başında sözünü yerine getir diyerek Hz. Peygamber'i zorunlu tuttuğunu vehmettirecek bir ifade kullanmış, bunu fark edip hemen ara cümle ile bu vehametini önünü kesmiştir.

3.1.144. Berâ' atü't-Taleb (بِرَاعَةُ الطَّلَبِ)

Bu sanata ilk kez Şeyh İzzeddîn ez-Zencânî *el-Mi'yar* adlı eserinde yer vermiştir. Şairin, rahatsız etmeyecek bir üslup kullanarak kibar ve hoş ifadelerle memdûhu övmesi ve isteğini açıkça söylemeden ona işaret etmesine denilmektedir.⁶⁴¹

138. فَقَدْ عَلِمْتَ بِمَا فِي النَّفْسِ مِنْ أَرْبٍ وَأَنْتَ أَكْبَرُ مِنْ ذِكْرِي لَهُ بِقَمِي⁶⁴²

İçimdeki isteği biliyorsun, sen o (isteğimi) dilimle söylememden daha büyüksün.

Şair, beyitte ne dilediğini açıkça söylememiştir. Diğer taraftan dileğini Hz. Peygamber'in bilmesi için onu sözlere dökmesine gerek olmadığını vurgulayarak Hz. Peygamber'i övmüştür.

3.1.145. el-İ'tirâz (الإِعْتِرَاضُ)

el-İ'tirâz; şairin sözdeki maksadına ziyade bir mana daha eklemesine denilmektedir.⁶⁴³ Sözün içerisine ara cümle eklemek olarak da tanımlanabilir. Hillî'nin el-i'tirâz sanatına örneği aşağıdaki gibidir:

⁶³⁹ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 653.

⁶⁴⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 316.

⁶⁴¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 318.

⁶⁴² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 318.

139. فَإِنَّ مَنْ أَنْفَذَ الرَّحْمَنُ دَعْوَتَهُ وَأَنْتَ ذَاكَ لَدَيْهِ الْجَارُ لَمْ يُضْمَ 644

Şüphesiz ki sen Rahmân olan Allah'ın duasını kabul ettiği kişiye sığınan haksızlığa uğramaz, ki sen de (Allah'ın duasını kabul ettiği) kişilerdensin.

Beyitte وَأَنْتَ ذَاكَ (sen öyle birisin) ifadesi ara cümle olarak getirilmiştir.

Kudâme b. Ca'fer bu sanata el-iltifât demiştir.⁶⁴⁵ Hillî bazı alimlerin bu sanata haşv olarak değerlendirdiğini aktarmaktadır. Fakat kendisi el-i'tirâzın manaya edebî güzellik katmasından dolayı haşv sayılamayacağı görüşündedir. Haşv ise sadece vezni uydurabilmek için söze kelime eklenmesi durumudur. Bu hususta haşv ve el-i'tirâz birbirinden ayrılmaktadır.⁶⁴⁶

3.1.146. el-Müsâvât (المساواة)

Hillî ve İbn Ebü'l-İsba' bu konuda Kudâme b. Ca'fer'in tanımını zikretmişlerdir.⁶⁴⁷ Çünkü bu sanatı ortaya koyan odur. Kudâme b. Ca'fer el-müsâvâtı i'tilâfü'l-lafz me'a'l-ma'nâ (lafzın mana ile uyumu) konusunun bir çeşidi olarak zikretmektedir. Lafzın manadan eksik veya fazla olmayıp eşit olması şeklinde tanımlamıştır.⁶⁴⁸

140. وَقَدْ مَدَحْتُ بِمَا تَمَّ الْبَدِيعُ بِهِ مَعَ حُسْنِ مُفْتَتِحٍ مِنْهُ وَخُتْمٍ 649

İçerisinde tüm bedî sanatların bulunduğu, girişi ve bitişi güzel olan bu kasideyle seni methettim.

Beyitteki lafızlar ifade edilmek istenilen anlam ile eşit konumdadır.

Hillî'ye göre el-müsâvât, lafzın anlams göre ne eksik ne fazla olması yönüyle el-îcazdan farklıdır. Çünkü el-îcâz sanatında anlama göre daha az lafız kullanılması söz konusudur. et-Tezyîlin el-müsâvâtтан farkı ise manaya göre daha fazla lafız kullanılmasıdır.⁶⁵⁰

⁶⁴³ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 320.

⁶⁴⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 320.

⁶⁴⁵ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdü's-şi'r*, 150.

⁶⁴⁶ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 320.

⁶⁴⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 322; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 197.

⁶⁴⁸ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdü's-şi'r*, 153.

⁶⁴⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 322.

3.1.147. el-‘Akd (العقد)

Nesir şeklindeki bir yazıyı nazım şekline getirmeye denilmektedir. Sözün manasını, lafzını veya lafzının bir kısmını alarak onu vezinli hale dönüştürmek için, ona ekleme ve çıkarmalar yapılır. Sadece manası alınıp lafzı alınmazsa intihal türlerinden sayılmaktadır.⁶⁵¹ Hillî, bu açıklamayı İbn Ebü'l-İsba‘dan almıştır.

Hillî'nin kasidesindeki el-‘akd örneği şu şekildedir:

141. ما شَبَّ مِنْ خَصْلَتِي حِرْصِي وَمِنْ أَمْلِي
سَوَى مَدِيحِكَ فِي شَيْيِ وَفِي هَرَمِي⁶⁵²

İhtiyarlayıp elden ayaktan düştüğümde seni övmekten başka hiçbir şey isteğimi ve ümidimi canlandırmadı.

Şair bu beyitte Hz. Peygamber'in, insanoğlunun yaşlandıkça mala ve hayata karşı hırsının arttığını ifade eden hadisinin lafız ve manasını alarak nazma uyarlamıştır.⁶⁵³

3.1.148. el-İktibâs (الإقتباس)

Mütekellimin bir sözü, özellikle de bir ayeti alıntı olarak kendi sözüne dâhil etmesine denilmektedir. İktibâs üçe ayrılır:

- Makbûl memdûh (مَقْبُولٌ مَمْدُوحٌ): Hutbe, vaaz, sözleşme ve peygamber methiyelerinde yapılan iktibaslara denir.
- Mübâh mebzûl (مُبَاحٌ مَبْذُولٌ): Gazel, vasıf, hikâye ve mektup gibi türlerde bulunan iktibaslara denir.
- Merdûd merzûl (مَرْدُودٌ مَرْذُولٌ): Bu da kendi içinde iki çeşittir. Birincisi Allah'ın kendine isnat ettiği bir şeyi kişinin kendine nispet ederek iktibas yapmasıdır.

⁶⁵⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 322.

⁶⁵¹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 324; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 441.

⁶⁵² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, 324.

⁶⁵³ Hadisin metni için bk. Müslim, "Zekat", 1047.

İkincisi ise alay veya şaka yollu biz söz içerisinde ayetten iktibâs yapmaya denir.⁶⁵⁴

Hillî iktibâs konusuna şu beytini örnek getirmiştir:

142. هَذِي عَصَايَ الَّتِي فِيهَا مَآرِبُ لِي وَقَدْ أَهْشُ بِهَا طَوْرًا عَلَى غَنَمِي⁶⁵⁵

Bu benim kendisiyle ihtiyaçlarımı giderdiğim asâmdır. Onunla Tûr Dağı'nda koyunlarıma yaprak silkelerim.

Şair beyitte kasidesini Hz. Mûsâ'nın asâsına benzetmiştir. Onun sözünü alıntı olarak kullanmıştır.

3.1.149. et-Telmîh (التلميح)

Bu sanatı ortaya koyan kişi olan İbnü'l-Mu'tez, adını hüsnü't-tazmîn olarak zikretmiştir.⁶⁵⁶ Telmîh, mütekellimin söze ayetten, şiirden veya atasözünden bir veya birden fazla kelime eklemesine denilmektedir.⁶⁵⁷ Telmîh ile 'unvân arasında İbn Ebü'l-İsba'ın söylediğine göre şu fark bulunmaktadır: Telmîh nesir ve nazımda özellikle nesirden kelime alınarak, 'unvân ise özellikle nazımda, nesir ve nazımdan kelime alınarak yapılmasıdır.⁶⁵⁸

143. إِنْ أَلْقَاهَا تَتَلَقَّفُ كُلَّ مَا صَنَعُوا إِذَا أُتِيتُ بِسِحْرِ مِنْ كَلَامِهِمْ⁶⁵⁹

Onların sözlerinden bana bir sihir yapıldığında asâmı atarsam, onların yaptıklarının tamamını hemen yakalar.

Bu beyitte Hz. Mûsâ'nın asâsını yere attığı ve sihirbazların hilesini bertaraf ettiği Tâhâ Sûresi'nin altmış dokuzuncu ayetine telmîh yapılmıştır.

⁶⁵⁴ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 326.

⁶⁵⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 326.

⁶⁵⁶ İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, 82.

⁶⁵⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 328.

⁶⁵⁸ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 142.

⁶⁵⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 328.

3.1.150. er-Rucû‘ (الرُّجُوعُ)

İbnü’l-Mu‘tez’in zikrettiği sanatlardandır. er-Rucû‘ bir şey söyleyip sonra o sözden vazgeçmeye denilmektedir.⁶⁶⁰

144. أَطْلُتْهَا ضِمْنَ تَقْصِيرِي فَقَامَ بِهَا عُذْرِي وَهَيْهَاتَ إِنَّ الْعُذْرَ لَمْ يَقُمْ⁶⁶¹

(Kasidemi) noksanlığım ölçüsünde uzattım, onunla özrümü dile getirdim. Heyhât! Öbür (tam) gerçekleşmedi.

Şair, beyitte önce özrünü dile getirdiğini, sonra bunu tam beceremediğini ifade etmektedir. Sözünden bu şekilde rucû‘ etmiştir.

3.1.151. Berâ‘atü’l-Hitâm (بِرَآءَةِ الْخِتَامِ)

İbn Ebü’l-İsba‘ın ortaya koyduğu sanatlardandır. Kendisi bu konuyu hüsnü’l-hâtıme olarak zikretmiştir.⁶⁶² Bitirmeye en uygun olacak şekilde kasideyi sonlandırmaya denir. Çünkü dinleyenin son duyacağı söz bu beyittir.

145. فَإِنْ سَعِدْتُ فَمَدَحِي فِيكَ مَوْجِبُهُ وَإِنْ شَقِيتُ فَذَنْبِي مَوْجِبُ النَّقَمِ⁶⁶³

Mutluysam, seni övmüş olmam mutlu olmamı gerektirir. Eğer mutsuz olursam da işlediğim günahlar benden intikam alıyordur.

3.2. Hillî’nin Şerhu’l-Kâfiyeti’l-bedî‘iyye’deki Şerh Üslubu

Şerhu’l-Kâfiyeti’l-bedî‘iyye adlı eser, temel aldığı peygamber methiyesinin her beytinde bulunan bir bedî sanatı şerh etmektedir. Eserde her sanat bir başlık altında açıklanmış, o sanata Kâfiyetü’l-Bedî‘iyye’den örnek beyit getirilmiştir. Fakat bu beyitlerin manaları ile ilgili bir açıklama yapılmamış, sadece edebî sanatlar açıklanmıştır. Bu yönüyle bir belâgat kitabı izlenimi verdiği söylenebilir.

⁶⁶⁰ Hillî, Şerhu’l-Kâfiyeti’l-bedî‘iyye, 331; İbnü’l-Mu‘tez, Kitâbu’l-bedî‘, 74.

⁶⁶¹ Hillî, Şerhu’l-Kâfiyeti’l-bedî‘iyye, 331.

⁶⁶² İbn Ebü’l-İsba‘, Tahrîru’t-Tahbîr, 616.

⁶⁶³ Hillî, Şerhu’l-Kâfiyeti’l-bedî‘iyye, 333.

Hillî, eserde yer alan sanatları yetmiş belâgat kitabından faydalanarak derlemiştir. Bedîî sanatlardan kendisinin ortaya koyduğu sanatları eleştiri toplamamak adına eserine eklememiştir. Sadece tevzî‘ sanatını kendi ilavesi olarak eklemiş, bunu da yüz otuz dokuz olan sanat sayısını yüz kırka tamamlamak için yaptığını dile getirmiştir. Bu sayı, ilk yedi beyitte işlenen on iki cinas türü ayrı olarak değerlendirildiğinde yüz elli bire ulaşmaktadır. Eserde kendisinin, cinasın çeşitlerini ayrı ayrı açıklayıp örnekler vermesi sebebiyle bu çalışmada da cinasın çeşitleri ayrı ayrı değerlendirilerek yüz elli bir sayısı esas alınmıştır.

Hillî, bu eserinde Sekkâkî’nin belâgat taksimini esas almamış, edebî sanatların tamamını bedîî sanat olarak değerlendirmiştir. Eserde işlenen bedîî sanatların bir kısmı günümüzde meânî, bir kısmı da beyân başlığı altında zikredilmektedir. Eserde bulunup, belâgatın meânî bölümüne dahil olan sanatlar; îcâz, itnâb, müsâvât ve itnâba dahil olan tekmiî, tetmîm, îğâl, tekrâr, îzâh, tevşîh, ihtirâs, îzâh ve ihtirâstır. Beyân bölümüne dahil olan sanatlar; teşbîh, teşbîhü şey’eyn bi şey’eyn (iki şeyin iki şeye benzetilmesi), temsîl, istiâre, mecâz, ta’rîz, îşâret ve kinâyedir. Bunlardan teşbîh, mecâz gibi sanatları açıklarken hem beyân ve meânî hem de bedî‘ alimlerinin tanımlarına ayrı ayrı yer vermiştir. Buradan hareketle aynı sanatı, beyân ve meânî alimleri ile bedî‘ alimlerinin farklı şekilde yorumladığı anlaşılmaktadır. Eserde yer alan sanatlardan geriye kalanların ise bedî‘ bölümüne dahil olduğu söylenebilir. Bunların arasında bazı müelliflerin serikât-ı şî‘riyyeden (şiir hırsızlığı) saydığı konular da bulunmaktadır. Hillî bunların edebî güzellik maksadıyla yapılanlarını bedîî sanatlardan saymıştır.

Kitabın sisteminde ve sanatların açıklamalarında, Hillî’nin İbn Ebü’l-İsba‘dan büyük ölçüde etkilendiği görülmektedir. Tüm sanatları İbn Ebü’l-İsba‘ gibi bedî‘ olarak değerlendirmesi ve çoğu kounuyu açıklarken onun *Tahrîru’t-tahbîr*’inden alıntılar yapması ondan büyük ölçüde etkilendiğini göstermektedir. Hillî, bazı sanatları açıklarken onun verdiği tanımın neredeyse kelimesi kelimesine aynısını vermiştir. et-Tevşîh sanatının tanımı buna örnek olarak zikredilebilir.⁶⁶⁴ Fakat sanatları isimlendirme konusunda bazı başlıklarda onunla ihtilafa düştüğü de görülmektedir. Örneğin Hillî’nin el-istitbâ‘ adıyla zikrettiği sanatı İbn Ebü’l-İsba‘ et-ta‘lîk adıyla zikretmiştir. Hillî bu

⁶⁶⁴ Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyyeti’l-bedî’iyye*, 74.

sanatın isimlendirmesinde İbn Ebü'l-İsba'a uymasa da onun yaptığı tanımın aynısını eserine almıştır.⁶⁶⁵

Hillî, az da olsa bazı sanatlarda tanım vermeden direk o konu ile ilgili ihtilaflara kısaca değinmiş ve örneklerle geçmiştir.⁶⁶⁶ Bunun sebebi tanımı ihmal etmesi olabileceği gibi, konunun tanıma ihtiyaç duymayacak kadar açık olduğunu düşünmesi de olabilir. Fakat bu durum, konuyu bilmeyenler için sanatların anlaşılmasını zorlaştıran unsur olmuştur. Sanatların tanımını ve açıklamasını yaptıktan sonra konunun daha iyi anlaşılması için gerek gördüğü yerlerde ayetlerden, hadislerden ve Arap şiirinden örnekler vermiştir. Örneğin gulûv sanatını açıklarken Nûr Sûresi otuz beşinci ayeti zikretmiş, temsil sanatını açıklarken hadîs-i şerîften örnek getirmiştir. Arap şiirinden örnekler ise kitabın pek çok yerinde kullanılmıştır.

İlk yedi beyitten sonra, her beyitte bir bedî sanat açıklanmıştır. Bazı beyitlerde birden fazla farklı sanat bulunsa da Hillî, beyitte bulunan sanatlardan sadece başlık açtığı konuyla ilgili olana işaret etmiştir. Bazı beyitlerde aynı sanatı iki kez kullanıp buna işaret ettiği de olmuştur. Bir beyitte aynı sanatı iki defa kullanılmasına et-teğâyur sanatı örnek gösterilebilir.⁶⁶⁷ Cinas konusunu içeren ilk yedi beyitte de genel sisteminden dışarı çıkarak bir beyti iki ayrı başlıkta örnek olarak kullanmıştır. Bu duruma cinas-ı tām, cinas-ı terkeb, cinas-ı müzeyyel ve lâhık örnek olarak verilebilir.

Hillî bazen açıklamaları esnasında birbirine benzeyen iki veya üç sanatın kısa bir mukayesesinin yapmış, aradaki farkları zikretmiştir.⁶⁶⁸ Konuyu açıklayıp örneklerini zikrettikten sonra da en son gerek duyduğu durumlarda kendi beytinde sanatın nasıl kullanıldığını kısaca açıklamıştır. Bu açıklamalara her konu sonunda yer vermemiş, bazı beyitlerde açıklamaya gerek olmadığını ifade etmiş, bazılarında ise “Beyit hakkında sen düşün”, diyerek şerhi okuyucuya bırakmıştır.⁶⁶⁹

Hillî mukaddimesinde eserin nazmında zorluk oluşmaması için özel çaba sarf ettiğini belirtmekte; şiirinin lafzının kolay, mananın ise kuvvetli olmasına özen gösterdiğini

⁶⁶⁵ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 288.

⁶⁶⁶ İstisnâ sanatı buna örnek verilebilir: Bk. Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 111.

⁶⁶⁷ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 104.

⁶⁶⁸ İştirâk konusunu açıklarken; iştirâk, tevhîm ve îzâh arasındaki farklılıklara değinmiştir. Bk. Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 176-177.

⁶⁶⁹ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 117.

ifade etmektedir. Yanlış kullanımlardan, dinleyicide tasannu duygusu uyandıracak boş sözlerden ve zorluğa sebep olacak her türlü durumdan kaçındığını söylemektedir.⁶⁷⁰ Fakat bu titiz davranışına rağmen şiirinde bedî sanatları kullanma amacının bulunmasından dolayı yer yer üslupta zorluklar ve tasannu‘ (yapmacıklık) izlenimi uyandığı söylenebilir.

Hillî'nin bu eserinin bir belâgat kitabı olarak değerlendirilebileceğine yukarıda işaret edilmiştir. Fakat diğer taraftan Hillî, bu eserde sanatların açıklamalarını kısa tutmayı kendine şiar edinmiştir. Farklı belâgat kitaplarında pek çok çeşidi olan sanatların, bu eserde sadece örnek olarak kasidesinden getirdiği beyte uyan çeşidi seçmiş, bu zikrettiği çeşidin tanımını ve açıklamasını konunun gelen tanımı ve açıklaması gibi işlemiştir.⁶⁷¹ Dolayısıyla eserde, ilgili sanatların diğer çeşitleri ihmal edilmiş, sadece zikredilen çeşidin bütün konuyu kapsadığı izlenimi ortaya çıkmıştır.

Hillî mukaddimesinde kitabın gereksiz uzayıp eleştiri çekmesinden korktuğu için bazı kendi bulduğu sanatları eserinden çıkarmak gibi önlemler aldığına işaret etmektedir.⁶⁷² Konuların açıklamalarında da ayrıntıdan kaçınması, bu endişesinin bir sonucu olabilir. Sonuç olarak Hillî'nin eseri, salt bir belâgat kitabı olarak değerlendirilecek olursa kapsamlı bir kaynak olmayacağı söylenebilir.

⁶⁷⁰ Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 55.

⁶⁷¹ Tezyîl sanatı buna örnek gösterilebilir. Bk. Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 77.

⁶⁷² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 55.

SONUÇ

Bu çalışmada eserini incelediğimiz Safiyyüddîn el-Hillî; methiyeleri ile tanınan, Memlûkler Döneminde yaşamış bir şairdir. Döneminde yaşadığı meliklere, Hz. Peygamber'e ve ehli beyte birçok methiye nazmetmiştir. el-Kâfiyetü'l-bedî'iyye adıyla Hz. Peygamber'e yazdığı methiyesi, meşhur olan şiirleri arasında yer almaktadır. Hillî bu kasidesinde kullandığı bedîî sanatları şerh etmek amacıyla *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye* adlı eserini kaleme almış; bu eseriyle bedîiyyât adı verilen yeni bir edebî türün oluşmasına öncülük etmiştir.

Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye* adlı eserinde iki amacı yerine getirmiştir. Bunlardan biri Hz. Peygamber'i övmek, diğeri ise bedîî sanatları kullanmak ve onları açıklamaktır. Kasidesinde her beyitte farklı bir bedîî sanatı kullanmış ve *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*'de bu sanatları şerh etmiştir. Hillî'nin söz konusu kasidesi ve onun şerhini merkeze alan bu çalışmada varılan sonuçlar şöyledir:

Hillî'nin el-Kâfiyetü'l-bedî'iyye adlı kasidesini yazmadaki asıl amacının bedîî sanatları bir araya getirmek mi, yoksa Hz. Peygamber'i övmek mi olduğu konusunda farklı görüşler beyan edilmiştir. Hillî, bedîî sanatları toplayan bir eser derlemekte olduğu sırada Hz. Peygamber'in mektubunu rüyasında gördükten sonra bu eseri yazma işinden vazgeçtiğini ve Hz. Peygamber'e methiye yazmaya koyulduğunu kendisi belirtmektedir. Hillî daha önceden toplamış olduğu bedîî sanatları da bu kasidesinde onu güzelleştirmek için kullanmıştır. Hillî'nin açıklamasından; bu eserde bedîî sanatları amaç değil, methiyesinin daha güzel olması için araç olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle onun methiye yazma işine bedîî sanatları toplama fikrinden daha fazla önem verdiği çıkarılabilir.

Hillî, sanatları şerh ederken faydalandığı kaynaklarda bulunan tüm ayrıntılara yer vermemiştir. Bu da bize onun bu eseri telif etmedeki asıl amacını anlamamızda ipucu vermektedir. Hillî eserinde çoğunlukla ilgili beytinde kullandığı sanatın tek çeşidine yer vermiş ve diğerlerini gereksiz uzatmaya mahal vermemek için eserine almamıştır. Dolayısıyla Hillî, eserinde bedîî sanatları tüm çeşitleri ve ayrıntısıyla işlememiştir. Onun için asıl önemli olan kasidesinde yer alan sanatın ilgili bölümleridir. Buradan

hareketle söylenebilir ki; Hillî'nin asıl amacı bedî sanatları derleyip açıklamak olsaydı, onları tüm çeşitleriyle ve ayrıntılarıyla kapsamlı bir şekilde işlemesi daha uygun olurdu.

Hillînin eseriyle ilgili değinilmesi gereken bir başka husus da onun kasidesini Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'sine nazîre olarak yazmış olmasıdır. Yaptığımız karşılaştırma sinucunda iki kaside arasında içerik, üslûp ve yapı bakımından pek çok benzerlik tespit edilmiştir. Bu benzerlikler Hillî'nin el-Kâfiyetü'l-Bedî'yye'sini, Kasîde-i Bürde'ye nazîre olarak yazdığı iddiasının gerçek olduğunu göstermektedir. Ayrıca Hillî, bu kasideyi kendisine örnek almakla kalmamış, kasideyi amaç ve içerik açısından ileriye taşımıştır. Hem medih amacına sanat yapma amacını eklemiş, hem de içerikte Hz. Peygamber'in ailesinin ve ashabının övülmesi gibi Bûsîrî'nin değinmediği konulara da değinerek içeriği geliştirmiştir. Böylece bedîyyât adında yeni bir türün oluşmasında ilk temel taşlarından birini koymuştur.

Hillî'nin el-Kâfiyetü'l-Bedî'yye'si bir Peygamber methiyesi olarak incelendiğinde medh-i Nebî şiiirlerinin özelliklerine sahip olması; Hz. Peygamber'e, ailesine, ashâbına övgüler içermesi açısından başarılı bir methiye olduğu söylenebilir. Fakat bedî sanatların kullanımı yer yer beyitlerin anlaşılmasında zorluğa sebep olmuştur. Bu durum, ancak şerh ettiği sanatın açıklamasının anlaşılmasıyla beyti anlamayı mümkün kılmaktadır.

Hillî, kasidesinden getirdiği örnek beyitlerin tamamında ilgili sanatı nasıl işlediğini açıklamamıştır. Ayrıca çoğu konuda sanatların açıklamalarını yaparken kaynak olarak kullandığı eserlerden alıntı yapmıştır. Yapılan inceleme sonucunda en çok İbn Ebü'l-İsba'dan alıntı yaptığı tespit edilmiştir. Hillî bu alıntıların çoğunda İbn Ebü'l-İsba'ı referans olarak vermemiştir. Buradan hareketle sonuç olarak Hillî'nin bedî sanatları şerh etme konusunda, methiye konusunda olduğu kadar başarılı olamadığı söylenebilir. Buna rağmen Hillî'nin *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'yye'si*; bedîyye türünün öncüsü olması, Hz. Peygamber'i methetmesi ve Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'sine nazîre olması sebebiyle önem arz eden bir eserdir.

KAYNAKÇA

- Abbûd, Mârûn. *Edebü'l- 'Arab*. Kahire: Hindawi Foundation for Education and Culture, 2014.
- Abdurrahîm b. Ahmed el-Abbâsî. *Me'âhidu't-tensîs 'alâ Şevâhidi't-Telhîs*. Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1367.
- Ali Ebû Zeyd. *el-Bedîyyât fî'l-Edebi'l- 'Arabî*. Dimeşk: Âlemü'l-Kütüb, 1402.
- Alptekin, Coşkun. "Artuklular". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 3: 415-418. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- 'Alûş, Cevâd Ahmed. *Şi'ru Safiyyüddîn el-Hillî*. Bağdat: Matba'atu'l-Me'ârif, 1959.
- Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b Alî b Muhammed İbn Hacer. *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mietî's-sâmine*. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1414.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *Kitâbu's-sinâateyn*. Thk. Ali Muhammed el-Bicâvî - ve Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabiyye, 1371.
- Atîk, Abdülazîz. *İlmü'l-bedî'*. Beyrut: Dâru'n-Nehda el-Arabiyye, ts.
- Aydın, Mustafa. *Arap Dili Belâgatında Bedî' İlmi Sanatları*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2018.
- Bekrî Şeyh Emîn. *el-Belâgatü'l-'Arabiyye fî sevhâ'l-cedîd (İlmü'l-bedî')*. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Berkûkî, Abdurrahman el-. *Şurûhu Dîvânî'l-Mütenebbî*. Kahire: Müessesetü'l-Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, 2014.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. 3. Basım. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat Beyân Me'ânî Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı*. 9. Basım. İstanbul: İfav Yayınları, 2015.
- Bulut, Ali. *Belâgat Meânî Beyân Bedî'*. 4. Basım. İstanbul: İfav Yayınları, 2015.
- Bulut, Ali. *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İfav Yayınları, 2015.
- Bûsîrî, Şerefüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Saîd. *Dîvânu'l-Bûsîrî*. Thk. Muhammed Seyyid Kilânî. Kahire: Mektebetü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1955.
- Büstî, Ebu'l-Feth. *Dîvânu Ebi'l-Feth el-Büstî*. Thk. Dürriyye el-Hatîb el-Hatîb - ve Lutfî es-Sakkâl. Dimeşk: Matbû'atu Mecma'î'l-Lugati'l-'Arabiyye, 1410.

- Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-tebyîn*. Thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 7. Basım. Kahire: Mektebetü'l-Hâncı, 1418.
- Cürcânî, Ebû Bekir Abdülkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed. *Esrâru'l-belâga*. Cidde: Dâru'l-Medenî, 1991.
- Cürcânî, Ebu'l-Hasan Ali b. Abdülaziz el-Kâdî el-. *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve husûmihî*. Saydâ': Matbaatü'l-İrfân, 1331.
- Çetin, Abdurrahman. "Lahn". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 27: 56-57. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Çetin, Nihad M. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1973.
- Çınar, Mustafa. "Arap Edebiyatında Mucûn (Müstehcen) Şiirleri ve Şairleri Üzerine Bir İnceleme". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 15 (2015): 17-30.
- Demirayak, Kenan. *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*. Erzurum: Bakanlar Matbaacılık, 1998.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi I-Cahiliye Dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2014.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi II-Sadru'l-İslam Dönemi*. 2. Basım. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2013.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2015.
- Durmuş, İsmail. "Methiye". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 29: 406-408. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Durmuş, İsmail. "Nazîre". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 32: 455-456. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Elmalî, Hüseyin. "Kaside". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 24: 562-564. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Elmalî, Hüseyin. "Tardiyeye". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 40: 16-17. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Endelûsî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Câbir. *Hulletü's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ*. Kahire: Matbaatü's-Selefiyye, 1347.
- Eren, Cüneyt. *Peygamberimize Adanmış Manzumeler Bediyyat*. İzmir: Çağlayan Matbaası, 2005.
- Eyyûbî, Yâsîn el-. *Safîyyüddîn el-Hillî*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1971.

- Fayda, Mustafa. "Mübâhele". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 31: 425. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. "Gadîr-i Hum". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 13: 279-280. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Güler, İsmail. "Asma î'nin Şiir Eleştirisinde Fuhûle Kavramı" 52/2 (2011): 129-136.
- Hacımuftuoğlu, Nasrullah. "Bedî". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 5: 320-322. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Hamevî, İbn Hicce. *Hizânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*. Kahire: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1886.
- Hasan Taşdelen. "Belâgat İlmi ve Tarihi". *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri :Tarih ve Problemler*. Ed. İsmail Güler. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- Hillî, Abdülazîz b. Serâyâ b. Ali Safiyyüddîn. *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedîyye fî "ulûmi'l-belâga ve mehâsini'l-bedî"*. Thk. Nesîb Neşâvî. 2. Basım. Beyrut: Dâru Sâdır, 1992.
- Hillî, Safiyyüddîn. *Dîvânu Safiyyüddîn el-Hillî*. Thk. Kerem el-Bustânî. Beyrut: Dâru Sâdır, 1382.
- Hillî, Safiyyüddîn. *el-Âtilü'l-Hâlî ve'l-murahhasu'l-ğâlî*. Thk. Hüseyin Nâsır. 2. Basım. Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2003.
- Hillî, Safiyyüddîn Abdülazîz b. Serâyâ. *Netâicü'l-elma'iyye fî Şerhi'l-Kâfiyeti'l-bedîyye*. Thk. Reşîd Abdurrahmân el-'Ubeydî. Beyrut: Dâru'l-Beşîr, 2000.
- Hillî, Safiyyüddîn el-. *en-Netâicü'l-ilâhiyye fî Şerhi'l-Kâfiyeti'l-bedîyye*. Thk. 'Îmâd Hasan Merzûk. Mısır: Mektebetü Bustânü'l-Ma'rife, 2007.
- Huvver, Muhammed İbrâhim. *Safiyyüddîn el-Hillî Hayâtuhû ve Âsâruhû ve Şi'ruhû*. 2. Basım. Beyrut: Dâru'l-Fikr el-Mu'âsır, 1990.
- Isbahânî, Muhammed Bâkır el-Hansârî. *Ravdâtü'l-cennât fî ahvâli'l-'ulemâ' ve's-sâdât*. Beyrut: Dâru'l-İslâmiyye, 1411.
- İbn Ebü'l-İsba'. *Tahrîru't-tahbîr fî sinâ'ati's-şî'r ve'n-nesr ve beyâni i'câzi'l-Kur'ân*. Thk. Hıfînî Muhammed Şeref. Kahire: el-Meclisü'l'alâ li Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1963.
- İbn Ebü'l-İsba' el-Mısırî. *Bedî'ül-Kur'ân*. Thk. Hıfînî Muhammed Şeref. Gîze: Dâru Nehda, ts.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Reşîk el-Kayrevânî, Ebû Alî el-Hasen. *el-'Umde fî sinâ'ati's-şî'r ve nakdih*. Thk. Abdulvahid Şa'lân en-Nebevî. Kahire: Mektebetü'l-Hâncı, 1420.

- İbn Tağrıberdî, Cemâlüddîn Ebü'l-Mehâsin Yûsuf. *ed-Delîlü's-Şâfi 'ale'l-Menheli's-sâfi*. Thk. Fehîm Muhammed Şeltût. Kahire: Mektebetü'l-Hâncı, ts.
- İbn Tağrıberdî, Cemâlüddîn Ebü'l-Mehâsin Yûsuf. *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfâ ba'de'l-vâfi*. Thk. Muhammed Ahmed Emîn. Kahire: Merkezü't-Tahkîk et-Turâs, 1993.
- İbn Tağrıberdî, Cemâlüddîn Ebü'l-Mehâsin Yûsuf. *en-Nücümü'z-zâhire fî Memlûki Mısır ve'l-Kâhire*. Kahire: Vizâratü's-Sekâfe ve'l-İrşâd el-Kavmî, ts.
- İbnü'l-Esîr, Ziyâeddin. *el-Meselü's-sâir fî edeb'il-kâtib ve's-şâ'ir*. Thk. Ahmed el-Hûfî - ve Bedevî Tabâne. Kahire: Dâru Nehda, ts.
- İbnü'l-Mu'tez. *Tabakâtü's-şu'arâ*. Thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc. 3. Basım. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.
- İbnü'l-Mu'tez, Ebu'l-Abbâs Abdullah. *Kitâbu'l-bedî'*. Thk. İrfân Matraccî. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1433.
- İcî, Adudüddîn. *el-Fevâ'idü'l-gıyâsiyye*. Thk. Aşık Hüseyin. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısırî, 1412.
- Kahhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-müellifîn terâcimu musannifî'l-kütübi'l'Arabiyyeti*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, ts.
- Kaya, Mahmut. "Bûsîrî, Muhammed b. Saîd". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kaya, Mahmut. *Kasîde-i Bürde'yi Yedniden Söyleyiş*. 4. Basım. İstanbul: Damla Yayınevi, 2014.
- Kazvînî, Celâlüddîn Muhammed b. Abdirrahmân. *Telhîsu'l-Miftâh*. İstanbul: Şîfa Yayınevi, 2017.
- Kazvînî, el-Hatîb. *el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâga*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424.
- Kılıçlı, Mustafa. "Safîyyüddîn Hillî". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Kudâme b. Ca'fer, Ebu'l-Ferec. *Nakdü's-şi'r*. Thk. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî. Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, 1437.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-. *Sahîhu Müslim*. Thk. Ebû Kuteybe Nazr Muhammed el-Feryâbî. Riyad: Dâru Taybe, 1426.
- Kütübî, Muhammed b. Şakir el-. *Fevâtü'l-vefeyât*. Thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdır, 1973.
- Mahmûd Rızk Selîm. *Safîyyüddîn el-Hillî*. 3. Basım. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1980.

- Mahmûd Sâlim Muhammed. *el-Medâihu'n-nebeviyye hattâ nihâyeti'l-asri'l-Memlûkî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr el-Mu'âsir, 1996.
- Matlûb, Ahmed. *el-Kazvînî ve şürûhu't-Telhîs*. Bağdat: Mektebetü'n-Nehda, 1387.
- Matlûb, Ahmed. *Mu'cemü'l-mustalahâtî'l-belâgiyye ve Tatavvuruhâ*. Beyrut: ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Mevsû'ât, 2006.
- Medenî, Seyyid Ali Sadruddîn b. Ma'sûm. *Envâru'r-rabî' fî envâ'i'l-bedî'*. Thk. Şâkir Hâdî Şükr. Necef: Matba'atu'n-Nu'mân, 1388.
- Muhammed İsa Sâlihiyye. *Mu'cemü's-şâmil li't-türâsi'l-'Arabî el-matbû'*. Kahire: Ma'hedü'l-Mahtûtât el-Arabiyye, 1993.
- Mustafa Aydın. "Müveşşah". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 32: 229-231. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Mustafa Çiçekler. "Na't". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 32: 435-436. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Mübarek, Zeki. *el-Medâihu'n-nebeviyye fî'l-Edebi'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'l-Muhtecce el-Beydâ', ts.
- Mütenebbî, Ebû Tayyib Ahmed b. Hüseyin el-. *Dîvânu'l-Mütenebbî*. Beyrut: Dâru Beyrût, 1983.
- Necîfî, Abdü'l-Hüseyin Ahmed el-Emînî. *el-Ğadîr fî'l-kitâb ve's-sünne ve'l-edeb*. Beyrut: Müessesetü'l-Âlemî li'l-Matbû'ât, 1414.
- Ömer Mûsâ Paşa. *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî ve'l-'Asri'l-Memlûkî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1989.
- Özdemir, Hacı Ahmet. "Müsta'sım Billâh". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 32: 126-127. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Nihâyetü'l-icâz fî dirâyeti'l-i'câz*. Thk. Nasrullah Hacımuftuoğlu. Beyrut: Dâru Sâdır, 1424.
- Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybek. *A'yânü'l-'asr ve a'vânü'n-nasr*. Thk. Ali Ebû Zeyd - Nebîl Ebû 'Amse - Muhammed el-Mev'id - ve Mahmûd Sâlim Muhammed. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1997.
- Safedî, Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfî bi'l-vefeyât*. Thk. Ahmed Arnavut - ve Mustafa Türkî. Beyrut: Dâru İhyâ' et-Turâs el-'Arabî, 1420.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb es-. *Mihtâhu'l'ulûm Belâgat*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yusuf b. Muhammed b. Ali. *Miftâhu'l-'ulûm*. Thk. Abdülhamîd Hindâvî. 2. Basım. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2011.

- Sönmez, Zekiye. “Necrân’da Hristiyanlık ve Hz. Muhammed’in Necrân Hristiyan Din Adamlarıyla Münasebetleri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (2017).
- Şevkî Dayf. *el-Belâga: Tatavvur ve Târîh*. 9. Basım. Kahire: Dâru’l-Maârif, 1995.
- Şevkî Dayf. *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî Asru’d-düveli ve’l-İmârât*. 2. Basım. Kahire: Dâru’l-Maârif, ts.
- Tebriî, el-Hatîb et-. *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*. 2. Basım. Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1994.
- Üsâme b. Münkız. *el-Bedî‘ fî nakd’i-şi‘r*. Thk. Ahmed Ahmed Bedevî - ve Hâmid Abdülmecîd. Kahire: Matba’atu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1380.
- Vatvât, Reşîdüddin. *Hadâiku’s-sihr fî dekâ’iki’s-şir*. çev. İbrahim Emin eş-Şevâribî. 2. Basım. İskenderiye: Merkezü’l-Kavmî li’t-Terceme, 2009.
- Yektar, Osman Nedim. “Hadîs Rivayetleri ve Hz. Peygamber’in Şiire Bakışı”. *Ekev Akademi Dergisi*. 65 (2016): 405-432.
- Yeniterzi, Emine. “Na‘t (Türk Edebiyatı)”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 32: 436-437. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Yılmaz, İbrahim. “A‘şâ ve Kasîde-i Dâliyye”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 14 (1999): 245-268.
- Yuvalı, Abdülkadir. “Hülâgü”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 18: 473-475. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yücel, Yusuf İbrahim. “Kaside-i Bürde Üzerine Son Dönemde Yapılan İlmi Çalışmalar”. *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 1 (2016): 86-106.
- Zemahşerî, Carullâh Ebu’l-Kâsım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf*. Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - ve Ali Muhammed Mu’avvaz. Riyad: Mektebetü’l-‘Ubeykân, 1418.
- Zeyyât, Ahmed Hasan. *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî li’medârisi’s-sâneviyyeti ve’l-‘ulyâ*. Kahire: Dâru Nehda, ts.

ÖZGEÇMİŞ

Zehra ORAN 2016 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2016 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belâgatı alanında yüksek lisans eğitimine başladı. 2017 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı Ana Bilim Dalı'na araştırma görevlisi olarak atandı. Halen bu görevine devam etmektedir.

